NORDISK TIDSKRIFT 2025 – HÄFTE 3

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN SEDAN 1878

AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Letterstedtska föreningen Jubileum 150 år

Litteraturtema: Barnböcker och kriminallitteratur
– två nordiska framgångssagor
Nordisk barn- och ungdomslitteratur: Satsningar och succé
Mångfald och motstånd • Tvillingar, temlor och detektivbyråer
Nordisk kriminallitteratur: Fenomenet Nordic Noir
Eventyr for voksne • Hygge og uhygge • En ö i havet

NT-Intervjun

Jonas Eika om en stille, men radikal sproglig revolution

Politik

Paavo Lipponen: Grannar med olika visioner
För egen räkning: Helsingforsavtalet med forskarens blick
Krönikan: Bör vi vara rädda för engelskan?

Kultur

Britta Marakatt-Labbas Stygn som berättar
Bokessä: Visgiganterna Fred Åkerström och Cornelis Vreeswijk

STOCKHOLM

■■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■■

2025 • Häfte 3

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN JUBILEUM 150 ÅR

NORDISK TIDSKRIFT 3/2025

INNEHÅLL

Artiklar
Inledning: LF 150 år. Historia – Samtid – Framtid.
Björn von Sydow och Lena Wiklund 263

Tema: Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor 269
Nordisk barn- och ungdomslitteratur – satsningar och succé. *Elina Druker*. 271
Fenomenet *Nordic Noir* – Nordisk kriminallitteratur i et
internasjonalt perspektiv. *Hans H. Skei*. 279
Eventyr for voksne – Kriminallitteratur. En dag med forfattergjerningen.
Unni Lindell. 289
Visioner av mångfald och motstånd. Nedslag i nutida barnlitteratur
i Norden. *Mia Österlund* 297
Hygge og uhygge, aparte detektiver og politiske uhyrligheder. Skitser af den
danske kriminallitteratur netop nu eller for lidt siden. *Bo Tao Michaëlis* 305
Tvillingar, temlor och detektivbyråer. Den svenska barndeckarens
framgångssaga. *Åsa Warnqvist* 311
En ö i havet – hur kan stormfloden av deckare på Island förklaras?
Ævar Örn Jósepsson 319

Grannar med olika visioner. Sverige, Finland och gemenskapen EU.
Paavo Lipponen. 327
Britta Marakatt-Labba. Stygn som berättar. *Marianne Nordenlöw* 335

NT-Intervjun
En drøm om et sprog, som er på højde med verden.
Samtale med Jonas Eika. *Lisbeth Bonde*. 345

* * *

För egen räkning
Helsingforsavtalet 2. Forskaren. En signal om vikten av
nordiskt samarbete på högsta politiska nivå. *Peter Stadius*. 355

Krönika om nordiskt samarbete
Bör vi vara rädda för engelskan? *Johan Strang* 361

* * *

Letterstedtska föreningen
Maj-Britt Imnander till minne. *Nanna Stefania Hermansson* 365

* * *

Bokessä
Visgiganterna Fred Åkerström och Cornelis Vreeswijk i nytt ljus. *Birgitta Agazzi* . .367

Kring böcker och människor
Pionér blant kvinnelige stortingspolitikere. Biografi om Magnhild Hagelia.
Kirsti Kolle Grøndahl 371
Finlandsbilden – med andras ögon. *Anja Kuusisto* 375
Kvinnors vänskap. Om de första kvinnliga journalisterna i
Stockholms tidningsvärld. *Yvonne Hirdman* 377
Balansen mellan konstnärlig frihet och business.
Bokförläggare Per I. Gedins begrundanden. *Anna Hedelius*. 381

* * *

Sammanfattning, Tiivistelmä. 385, 386

ISSN 0029-1501
Tryck: Tellogruppen AB, Söderköping

MILJÖMÄRKT
341 363

INLEDNING

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN JUBILEUM 150 ÅR
Historia – Samtid – Framtid

Letterstedtska föreningen är en förening för nordiskt samarbete i samtiden grundad 1875. År 2025 markeras att Letterstedtska föreningen bildades för 150 år sedan. Föreningen torde vara Nordens äldsta förening för nordiskt samarbete i sitt slag.

Som en del av Jubileumsåret utges detta nummer av *Nordisk Tidskrift* (3/25) med tema Litteratur, och rubriken ”Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor”. Numret tar utgångspunkt i det Jubileumsseminarium med samma rubrik som arrangerades i mars 2025.

Föreningen har enligt sin stadga – med ett mera gammaldags språk kallad för grundreglor – till ändamål att befordra gemenskapen mellan de fem nordiska länderna vad avser vetenskap, konst och industri. Föreningens verksamhet består av utdelning av anslag till nordiska ändamål, utdelning av en Nordisk förtjänstmedalj och ett Nordiskt översättarpris, seminarier samt utgivning av *Nordisk Tidskrift* sedan 1878.

Föreningen har valda medlemmar inom samhälls- och kulturliv med engagemang för nordiska frågor och samarbeten. Idag är det ca 170 medlemmar i de fem nationella avdelningarna, Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Störst är den svenska med ca 100 medlemmar och vars Huvudstyrelse också är styrelse för hela föreningen.

Jacob Letterstedt – storföretagare och donator

Letterstedtska föreningen tillkom genom en donation av generalkonsul Jacob Letterstedt (f. 1796, d. 1862). Testamentet stipulerar att föreningens uppgift är att befordra gemenskapen mellan de nordiska länderna avseende vetenskap, konst och industri.

Jacob Letterstedt var till sitt ursprung bondson från Östergötland. Han for till Kapstaden och etablerade en kvarnrörelse för spannmål. Verksamheten lade grund för en betydande förmögenhet. Sedermera fick han erkännande med utnämning till svensk-norsk konsul, därefter också generalkonsul. Kort före sin död gjorde han en för tiden förhållandevis stor donation. Med den som grund bildades Letterstedtska föreningen. Idag är Letterstedtska den största stiftelsen hos Kungliga Vetenskapsakademiens samförvaltade stiftelser.

När föreningen fyllde 140 år presenterades i ett Jubileumsnummer *NT* 2E/2015 professor em. Inge Jonssons utförliga och väl dokumenterade levnadsteckning om Jacob Letterstedt. Hela det numret finns att läsa på LF hemsida.

Jacob Letterstedt i Nordisk Tidskrifts allra första nummer 1878.

Flaggskeppet Nordisk Tidskrift

Nordisk Tidskrift – för vetenskap, konst och industri är en av Nordens allra äldsta kulturtidskrifter och ges ut av Letterstedtska föreningen sedan 1878, i ny serie sedan 1925 i samarbete med Föreningen Norden. I den paragraf i Letterstedtska stadgan som anger hur föreningen ska verka för sitt ändamål nämns allra först *Nordisk Tidskrift*, följt av prisbelöningar, anslag och möten.

Nordisk Tidskrift vill framför allt främja det nordiska kulturutbytets och det nordiska samarbetet. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt berör de nordiska ländernas gemenskap och samarbete.

Nordisk Tidskrift utkommer idag med fyra nummer per år och i den publiceras översikter, artiklar, intervjuer, bokessäer, recensioner och krönikor. Tidskriften sprids i hela Norden i en tryckt upplaga samt på nätet. Redaktionen är samnordisk med en nationell redaktör i Danmark, Finland, Island, Norge och en huvudredaktör i Sverige. I varje årgång har *NT* två återkommande temanummer – *Politik i Norden* samt *Litteraturen i Norden.*

Årets politiska tilldragelser

Varje årgång öppnar *NT* nr 1 med ett temanummer *Politik i Norden.* Där sammanfattas de stora politiska händelserna det gångna året i Norden med årskrönikor för varje land. Temat *Politik i Norden* återfinns i *Nordisk Tidskrift* sedan ca 40 år tillbaka och omfattar omkring 60 sidor. Temat har framstående politikskribenter i alla de nordiska länderna, i regel med hemvist på de stora dagstidningarna. Översikterna förstärks med satirteckningar av kända nordiska tecknare.

En värld av nordisk litteratur

Sommarnumret i varje årgång av *NT* nr 2 har tema *Litteraturen i Norden.* Här uppmärksammas och analyseras bokåret i de nordiska länderna av betydande kulturskribenter och -kritiker i respektive land. I numret återfinns stående också ett större porträtt med den senaste mottagaren av Nordiska rådets Litteraturpris.

Litteraturämnet i *NT* har gamla anor och det har varit en grund i tidskriften sedan begynnelsen 1878. Som temanummer hittar man också Litteratur i *NT* från ca 100 år tillbaka i tiden.

En tillbakablick

Det allra första numret och den första årgången av *NT* trycktes i Stockholm 1878, på P.A Norstedt & Söner som kunde titulera sig Kunglig Boktryckare. Huvudredaktör var docent Claes Annerstedt, Uppsala, som regigerade årgången tillsammans med professor C. M Guldberg, Kristiania och docent Julius Lange, Köpenhamn. Artiklarna har en vacker språkdräkt från tiden vid slutet av 1800-talet, och de är på något av de tre språken svenska, danska och norska, en tradition som *NT* håller fast vid än idag.

NT har sedan 1878 haft nio huvudredaktörer. Huvudredaktören är alltid från Sverige. De andra länderna har nationella redaktörer. Danmark som var med från starten har haft sex redaktörer och Norge sju. Finland som fick sin första redaktör 1941 har haft sex och Island som fick sin första redaktör 1984, har haft två. Många av redaktörerna har haft långt förhållande till tidskriften, i det att de ofta varit redaktörer i över 20 år och ibland över 40 år. Redaktionen har på senare år förstärkts med en redaktionssekreterare.

NT började utkomma 1878 och det är en för nordiska förhållanden unik uthållighet, skriver dåvarande huvudredaktör Claes Wiklund i en exposé över *NT* och dess huvudredaktörer i *NT* 2E/15. Flera nordiskt inriktade tidskrifter startades på 1800-talet men fick ofta en rätt kort levnadstid. Isländska *Skírnir* som började utges redan 1826 är idag Nordens äldsta ännu utkommande tidskrift. Denna isländska publikation torde liksom *Finsk Tidskrift* som startade 1876 vara de publikationer från 1800-talet som påminner mest om *Nordisk Tidskrift* vad gäller innehåll och livslängd.

Nordisk Tidskrift har fram till och med 2025 utkommit med 148 årgångar i obruten följd.

Ökad tillgänglighet

Från starten 1878 finns register över innehållet i *NT*, 50-årsregister, 10-årsregister och årsregister. Man kan därmed i tryckta eller digitala register på hemsidan söka fram alla artiklar med ämne, artiklar och skribent, som publicerats i *NT* nästan 150 år bakåt i tiden.

I anslutning till detta nummer publiceras det senaste 10-årsregistret för 2015-2024. Där kan man se att utgivningen under de senaste tio åren omfattar ca 4500 sidor och ca 850 artiklar. Ämnesbredden är vid, med en dominans av politik och litteratur. Därefter framträder ämnen som nordiskt samarbete, historia och konstvetenskap. Nedslag görs också inom teater, drama, dans, film, musik och media. *NT* har många framstående skribenter.

I samarbete mellan Letterstedtska föreningen och Nasjonalbiblioteket i Norge öppnas nu årgångar av *NT* digitalt. Det omfattar första numret 1878 och framåt. NT finns på bibliotek runt om i Norden i tryck och digitalt i olika omfattning inklusive heltäckande i tryck. På Nasjonalbiblioteket i Norges och Letterstedtska föreningens hemsidor tillsammans blir nu *NT* digitala årgångar tillgängliga för alla.

Anslag för nordiska samarbeten och kulturutbyten

Med anslag vill Letterstedtska föreningen ge stöd åt nordiska projekt och aktiviteter som främjar kunskap och utbyte mellan människor och verksamheter i Norden. Årligen förfogar föreningen över ca 2-3 miljoner svenska kronor för utdelning till nordiska ändamål dels gemensamt, dels nationellt. Pengar utdelas till exempel till konferenser, tryckbidrag, konstnärligt utbyte och resebidrag. Ur de Nyhlénska medlen kan man söka bidrag för ändamål inom översättningar.

Uppåt 600 ansökningar inkommer till LF varje år, omfattande de gemensamma nordiska ansökningarna och de nationella resebidragen i varje nordiskt land. Idag är ansökningsprocessen helt digitaliserad.

Under Jubileumsåret 2025 finns en Specialdestination med medel för Unga forskares nordiska samarbete.

Förtjänstmedalj för nordiska insatser

Jacob Letterstedts Nordiska förtjänstmedalj tillfaller en person som gjort en särskilt framträdande insats för att främja det nordiska samarbetet. Medaljen har utdelats en gång om året sedan 1981, så 2025 är således den 45:e gången.

År 2025 tillfaller medaljen Britt Bohlin, fd. direktör Nordiska rådet, Sverige. Förra året 2024 tilldelades den skådespelare Stina Ekblad från Finland, och året dessförinnan 2023 journalist och författare Bengt Lindroth från Sverige.

Drygt hälften av prismottagarna har varit verksamma inom det officiella nordiska samarbetet, som statschef, statsminister, statsråd, parlamentariker, generalsekreterare i Nordiska rådet eller direktörer i Föreningarna Norden. Många är också professorer inom juridik, litteraturvetenskap och nordiska språk. Några har hemvist i kulturvärlden som regissörer, skådespelare eller konstnärer. Från mediasidan finns journalister samt en chefredaktör för Nordens största dagstidning. Medaljutdelningen sker företrädesvis av talmannen vid en ceremoni i ifrågavarande lands parlament. Andra platser som medaljutdelningen har ägt rum på är nordiska kulturhus och liknande.

Pris för översättandets konst

Letterstedtska föreningens Nordiska översättarpris ur de Nyhlénska medlen är ett av de största nordiska översättarprisen. Prissumman är 100.000 sek. Med priset vill föreningen uppmärksamma betydelsefulla gärningar i översättandets konst för kulturutbytet mellan människor i Norden.

Priset har utdelats sedan 2012 och utgör belöning för översättning mellan de nordiska språken av ett litterärt eller essäistiskt verk eller en översättares gärning som helhet. Priset grundar sig på en donation till Letterstedtska föreningen från fd universitetslektorn i tyska vid Stockholms universitet Lars-Olof Nyhlén och hans framlidna maka Marthe, Hässelby.

Prismottagarna är kända och välrenommerade översättare.

År 2025 tillfaller priset Lars Moa från Norge. 2024 gick priset till Janina Orlov från Finland, och dessförinnan 2023 till Tone Myklebost från Norge. Prisutdelningarna äger i regel rum på en kulturinstitution i prismottagarens land, eller på ett LF-arrangemang. 2025 är fjortonde gången som priset delas ut.

Seminarier som nordiska mötesplatser

Sedan slutet av 1970-talet har Letterstedtska föreningen ungefär vartannat år arrangerat seminarier för såväl medlemmar som särskilt inbjudna. Seminarierna har haft olika teman, till exempel: 2009 Nordisk säkerhet – nya prövningar, 2011 Konst och litteratur i Norden – ett medborgarperspektiv, 2013 Det omöjligas konst – översättningens roll i Norden, 2016 Massmedierna i Norden – i ljuset av den digitala utvecklingen, 2018 Nordisk film och teater i förändring och 2022 Kvinnlig rösträtt i Norden – Kampen – genomförandet – fortsättningen.

Jubileumsseminarium LF 150 år

I mars 2025 arrangerades ett Jubileumsseminarium med rubriken ”Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor”. Detta Jubileumsnummer av *NT* tar utgångspunkt i föredragen. Jubileumsseminariet och temanumret ringar in frågeställningar kring att två så olika genrer, barnböcker och kriminallitteratur, har en sak gemensamt: de är framgångsrika. Är det en slump eller resultatet av en medveten satsning? Vilken roll spelar den nordiska samhällsutvecklingen och människosynen för intresset för böckerna? Är framgångsfaktorerna likartade för de två genrerna? I detta Jubileumsnummer av *NT* kan man läsa nordiska experters inlägg i detta ämne.

* * *

Letterstedtska föreningen har under 150 år ägnat sina krafter åt att verka i det nordiska kulturutbytets och det nordiska samarbetets tjänst. Så önskar föreningen fortsätta, med en lång historia i ryggen, som verksam i samtiden, och med ett öga på framtiden.

Björn von Sydow
Fd. talman
Ordförande Letterstedtska föreningen

Lena Wiklund
Huvudredaktör Nordisk Tidskrift
Ständig sekr. Letterstedtska föreningen

Stockholm oktober 2025

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN 150 ÅR

Jubileumsseminarium och temanummer i NT

Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor

Björn von Sydow, LF-ordförande och moderator.

Två så olika genrer som barn- och ungdomsböcker och kriminallitteratur i Norden har en sak gemensamt: de röner stor framgång. LF Jubileumsseminarium 13-14 mars 2025 samlade några av Nordens främsta experter för att förstå vad som gjort succéerna möjliga. Är det en slump eller resultatet av en medveten satsning? Vilken roll spelar den nordiska samhällsutvecklingen och människosynen för intresset för böckerna? Är framgångsfaktorerna likartade för de två genrerna?

Detta Jubileumsnummer av *NT* samlar föredragen och svaren från seminariet i ett tema.

Prof. Elina Druker, Sverige, talade om Nordisk barn- och ungdomslitteratur – satsningar och succé.

Ovan: Prof. Hans H.Skei, Norge berättade om Nordisk kriminallitteratur i ett internationellt perspektiv – Om fenomenet Nordic Noir.

Till vänster: Författare Unni Lindell, Norge kåserade kring "En dag med författargärningen".

Prof. Mia Österlund, Finland, presenterade Visioner av mångfald och motstånd - Nedslag i nutida barnlitteratur i Norden.

Journalist och kritiker Bo Tao Michaëlis, Danmark, beskrev Krimscenen i Danmark idag inom böcker och tv-serier.

Docent Åsa Warnqvist, Sverige, talade om Den svenska barndeckarens framgångssaga.

Journalist och författare Ævar Örn Jósepsson, Island, tog avstamp i frågan En ö i havet – hur kan stormfloden av deckare på Island förklaras?

Foto: LW

ELINA DRUKER

NORDISK BARN- OCH UNGDOMSLITTERATUR – SATSNINGAR OCH SUCCÉ

Nordisk barn- och ungdomslitteratur har under de senaste decennierna uppmärksammats internationellt för sin innovation och höga kvalité. Rapporter om att barns och ungas läsning har minskat har lett till en ökad efterfrågan på litteraturen som trots allt kan locka de unga, och har i många fall lett till rekordstor utgivning.

Elina Druker, är professor i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet med särskild inriktning på barn- och ungdomslitteratur. Hon är född i Finland och är verksam som forskare, lärare och föreläsare. Till hennes forskningsområden hör barnlitteratur, modernism, bilderböcker och illustrationshistoria. Hon är en av huvudförfattarna till *Den svenska barn- och ungdomslitteraturens historia* (2024).*

På den internationella marknaden har den nordiska barnlitteraturen också setts som ett sätt att förmedla kultur med värderingar som betonar barns rättigheter och position i samhället. I Sverige har barn- och ungdomslitteratur stått i centrum för Kulturrådets internationella främjande av svensk kultur och kan i dag närmast beskrivas som en svensk exportprodukt.[1] Vad är det då som särskiljer nordisk barn- och ungdomslitteratur i ett internationellt perspektiv? Är det möjligt att identifiera bakgrundsfaktorer – tankar, ideologier eller satsningar – som lett till dagens framgångsrika och livaktiga barnboksmarknad?

Genom århundraden har olika typer av litteratur och texter, såväl skönlitterära, religiösa som didaktiska, använts för att forma uppväxande generationer till framtida medborgare. Hur texter för barn har sett ut och hur barnen har tilltalats har varit föremål för genomgripande förändringar. Här finns det tydliga beröringspunkter i form av avgörande historiska vändpunkter och reformer i Norden. Likartade tankar om barn, litteratur och läsning har ofta introducerats ungefär samtidigt i de nordiska länderna, idéer som sedan format barnboksutgivningen och tillgången på böcker.

Genom århundradena har förhållanden och samhälleliga kontexter i de nordiska länderna påverkats av såväl nationella som internationella trender och förändringar inom utbildning, filosofi och politik. Idag framträder några tankar som centrala: det ställs höga kvalitetskrav på barns läsning, böckerna

utgår ofta ifrån barns behov och på kunskaper om deras pedagogiska, språkliga och estetiska utveckling. En ytterligare förenande tanke är att tillgång till god barnlitteratur tidigt har setts som ett samhällsintresse. Genom några nedslag kommer jag att diskutera vändpunkter och gemensamma idéer som har haft stor betydelse för barnlitteraturens utveckling.

Läsundervisning, religion och skolreformer

Traditionell undervisning i läsning och kristen tro var avgörande i formandet av barns läskulturer under senare halvan av 1700-talet. De nordiska länderna var till övervägande del jordbrukssamhällen, och sedan 1500-talets reformationer var alla länder lutherska. På 1700-talet nådde de allra flesta barnen grundläggande läskunnighet.[2] För många barn kunde det handla om att lära sig alfabetet och kunna Luthers lilla katekes utantill. Men barnens tillgång till utbildning och litteratur berodde fortfarande på en rad avgörande faktorer, som barnens kön, sociala förutsättningar och om de levde i stads- eller landsbygdsmiljöer.

Att kunna läsa sågs tidigt som en nytta för såväl individen som samhället.[3] Samtidigt är det fortfarande endast några få barn, ofta pojkar från bättre ställda familjer, som kommer i fråga för undervisning och läsning, skriver Boel Westin i *Den svenska barn- och ungdomslitteraturens historia.*[4] Den engelska filosofen John Lockes idéer om uppfostran och lärande blir inflytelserika i Norden i början av 1700-talet.[5] I hans program hänvisas det till ”barn” men det är fortfarande en pojkes utbildning som skildras.[6] Men tendenser till förändring finns, och tankar om att både pojkar och flickor ska delta i undervisning framträder på många håll.

Mot slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet kompletterades eller ersattes katekesen i skolor allt oftare med nya läsmaterial.[7] Tiden kännetecknades av skolreformer men även av nya böcker, utgivna explicit med barn som målgrupp. Det kristna budskapet levde kvar även i ABC-böckerna men tendensen till sekularisering och utvidgat kunskapsinnehåll blir allt tydligare. Nu bildas nya bokmarknader och utbudet ökar, men utbudet domineras fortfarande av översättningar från tyska eller franska.[8] Kring sekelskiftet 1800 hade de flesta barnen viss tillgång till texter som producerats specifikt för dem, och det formades ganska likartade läroplaner i Norden, vilket kan förklaras av de lutherska statskyrkornas centrala roll i de nordiska länderna.[9]

Den ökade efterfrågan var kopplad till förbättrad skolgång och ett ökat intresse för barndomen och, inte minst, att föräldrar och lärare var beredda att köpa böcker för barn. Det fanns en ökad medvetenhet om läsningens betydelse för alla medborgare i samhället och barns skolgång reglerades allt tydligare under senare hälften av seklet. Mer uppmärksamhet ägnades också åt barns tillgång till böcker via bibliotek, även om det här finns stora stora geografiska skillnader. Nu skapas

kommersiella utlåningsbibliotek i städerna och små församlingsbibliotek på landsbygden. Nordiska barn på 1800-talet fick alltså successivt tillgång till en ökande mängd texter och böcker som riktade sig till barn.

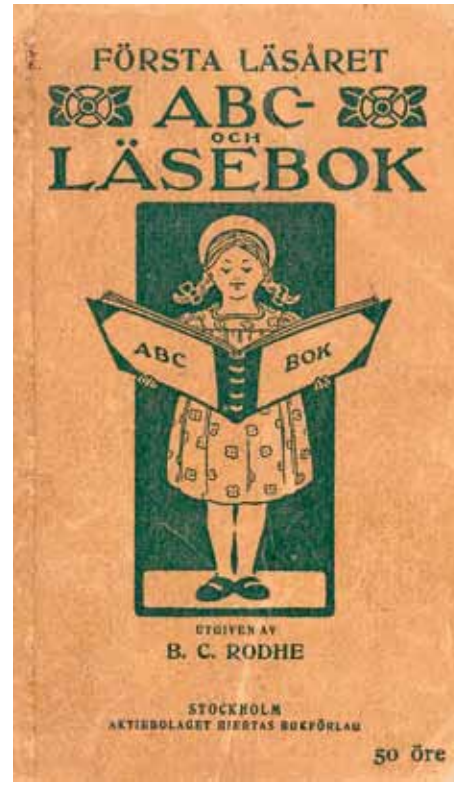

Bengt Carl Rodhes rikligt illustrerade ABC- och läsebok med nystavning innehöll bokstavsövningar och korta berättelser (1906).

Tankar om nordisk kultur

Under 1800-talet framträder också idéer om att barn ska uppfostras till att bli medlemmar i nationalstaten. Det egna landets modersmål bejakades, liksom fosterlandets och det egna folkets historia, idéer som manifesterade sig inom politik och utbildning men också i texter för barn. I sin studie *Children's literature in the Nordic world,* visar Nina Christensen och Charlotte Appel hur exempelvis Norges självständighet från Danmark ledde till ett ökat fokus på nationsbyggande och motiv som uppfattades som specifikt för Norge.[10] Två exempel på detta är Maurits Hansens läsebok *Godmand eller den norske Børneven* (1834) och bilderboken *Norsk Billedbog for Børn* (1888) som hade syftet att presentera egna ramsor och poesi och illustrerades med bilder av norska landskap, djur och miljöer.[11]

Med romantiken följde ett intresse för det egna landets kultur och historia. I samtliga nordiska länder samlas det nu in folksagor, visor och berättelser. En av förebilderna var Jakob och Wilhelm Grimms samling *Kinder- und Hausmärchen* (1812-1814). I Norge gav folkloristen Peter Christen Asbjørnsen och författaren Jørgen Moe ut *Norske Folke- og Børneeventyr* på 1840-talet. Finland fick sitt nationalepos med Elias Lönnroths *Kalevala* (1849) som bygger på gamla myter och muntliga berättelser. Den danske folkminnesforskaren Svend Grundtvig gav ut samlingar med nordiska folkvisor och publicerade *Danske folkeeventyr* på 1870-talet. Även folkloristerna Gunnar Olof Hyltén-Cavallius och George Stephens *Svenska folksagor och äfventyr* (1844-1849), vars berättelser är återgivna ”efter muntlig öfverlemning” tillägnades bröderna Grimm. Hyltén-Cavallius var inte primärt intresserad av sagornas möjliga barnmottagare utan hur dessa ”uråldriga folkberättelser” kunde berätta om det forntida livet i Sverige.[12]

Anna Maria Roos läseböcker präglade en hel generation svenskar.
Illustration av Brita Ellström till läseboken I Önnemo. Andra skolåret (1912).

Under 1800-talet blir barntidningarna ett populärt medium som sågs som lämpligt och prisvärt läsmaterial inte minst i skolor. Dessa kompletterades med populära jultidningar, som den svenska *Jultomten* (1891-1934) eller *Barnens Julrosor,* som gavs ut i flera nordiska länder.[13] Barntidningar gavs ut och lästes över de nordiska gränserna, ofta med hjälp av de pan-skandinaviska och nordiska rörelserna. Här medverkade de främsta illustratörerna som Louis Moe, John Bauer och Elsa Beskow. Dessutom introduceras många viktiga författare i barntidningarna, som H.C. Andersen, som i flera fall gav ut berättelser som kapitel i tidningar, innan de gavs ut som böcker.

Tidens barnsyn anknyter till romantiken, där barndomen gavs ett egenvärde och hyllades av författarna och diktarna.[14] En inflytelserik författare och förläggare i detta sammanhang var den finlandssvenske Zacharias Topelius, som var involverad i utgivningen av tidningen Eos (1854-1866) och blev en central aktör i den svensk-finska romantiska litteraturen och landets nationella rörelse. Topelius får stor betydelse för barnlitteraturen och hans texter översattes till alla nordiska språk. I en artikel från 1855 beskrev han sin syn på barnlitteratur: ”en barnbok skall vara frisk och hurtig, hjärtlig och vacker, klok och begriplig, hellre glad än sorgsen, men så att båda sidorna av lifvet uttaga sin rätt”.[15] Även tanken om att pedagogik och hög litterär och konstnärlig kvalitet hänger ihop är central här och kännetecknar många klassiska verk från perioden, som Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons Resa* (1906-1907), eller Elsa Beskows bilderböcker.

Barnet som framtidens medborgare

En av de avgörande förutsättningarna för barnlitteraturen är framväxten av de nordiska välfärdsstaterna under första hälften av 1900-talet. Uppmärksamheten på barn och deras behov, och tanken om barn som framtida medborgare, var central inte minst efter andra väldskriget, och återspeglades i stora satsningar på barn. Det fanns en efterfrågan på ”modern litteratur för moderna barn” som kritikern Georg Svensson skrev i *Bonniers Litterära Magasin* 1946.[16] Den nya generationen barn ansågs behöva ny typ av barnböcker. Den danska pedagogen Torben Gregersen skrev i *Dagens Nyheter* 1954 att ”Två krig och två väldiga omvälvningar i socialt, politiskt, tekniskt och konstnärligt hänseende ligger mellan dem och oss”.[17] Dessa tankar innefattar behovet av förnyelse av barnlitteraturen och ledde till en växande barnboksmarknad. Samtidigt inledde flera nordiska författare och illustratörer från den yngre generationen sin barnlitterära produktion, böcker och barnbokskaraktärer som i flera fall även nådde grannländerna. Några fick också internationellt, långvarigt genomslag, inte minst ikoniska gestalter som Astrid Lindgrens Pippi Långstrump och Tove Janssons Mumin, som firar 80 år i år. Man ser tydliga influenser mellan länderna, till exempel genom ett intresse för nonsenspoesi, nyskapande bilderböcker och en barnsyn som byggde på nya pedagogiska rön.

Norden förenas i likartade idéer om barndomen och det är aktiva, äventyrliga barn och unga med en världsomspännande handlingsradie som framträder i böckerna. Redan under mellankrigstiden hade så kallade ”pojkböcker” och ”flickböcker” blivit populära i Norden. I många fall var huvudpersonen i pojkböckerna en aktiv och äventyrlig pojke medan flickfigurerna var kopplade till traditionella kvinnliga värderingar, men det fanns undantag. Det finns många exempel på skrivande, arbetande och resande unga kvinnor, som i den danska Karin Michaëlis Bibi-böcker.

Ett ökande intresse för barns kreativitet och konst är också synligt – något som framträder även i den nutida utgivningen, där konstnärligt innovativa böcker har sin självklara plats i utgivningen, inte minst bland bilderböckerna. Under 1940-talet blev exempelvis den danske målaren Egon Mathiesen eller författaren och pedagogen Jens Sigsgaard, inflytelserika bl.a. med bilderboken *Palle alene i verden* (1942) med illustrationer av Arne Ungermann. Liknande pedagogiska och konstnärliga idéer förmedlades snabbt även till andra länder, i Sverige bland annat via Lennart Hellsing.[18]

Nu utmanas den tidigare hierarkin mellan vuxna och barn utifrån idén att barns kreativitet och spontanitet hade makten att förändra samhället. Barn skulle behandlas som individer i sin egen rätt – tankar som kommer att få betydelse för barnlitteraturen i flera decennier och finns som bas även i den nutida utgivningen. Här befästes alltså en tradition att inte enbart gestalta barnen

som tillrättalagda och lydiga. Det ska dock nämnas att progressiva idéer och metoder alltid också mött kritik. Nya tankar har sällan varit helt oemotsagda eller allmänt accepterade i sin tid – men det nyskapande kom att successivt förändra såväl utgivningen som synen på barnlitteratur.

Den moderna välfärdsstaten och dess institutioner spelar alltså avgörande roll för barn som växer upp i de nordiska länderna efter andra världskriget. De nordiska länderna förenades dessutom i sin syn i förhållande till FN och mänskliga rättigheter, inklusive barns rättigheter. Barnkonventionen, som uttryckligen pekar på barns rätt att få tillgång till information, media och kulturella upplevelser, blir betydelsefull i Norden.

Medieutbudet växer

I takt med att medieutbudet växte under första halvan av 1900-talet var flera nordiska författare, som Gösta Knutsson, Thorbjørn Egner eller Lennart Hellsing tidigt aktiva inom radio och animerad film. Berättelser överfördes snabbt till bilderböcker, teaterpjäser och LP-skivor och nådde därmed flera länders barn. Över hela Norden etablerade de nationella TV-bolagen dessutom barnsektioner omkring 1950. Parallellt med arbetet med att öka barns tillgång till böcker och media har det likaså alltid pågått debatter om å ena sidan barns behov av att skyddas från skadligt innehåll, och å andra sidan deras rätt att välja och bestämma själva. Under 1950-talet diskuteras exempelvis den ökande amerikanska importen och de tecknade seriernas möjliga skadliga verkan. På 1980-talet uppstod liknande debatterades kring ”hemvideon” och videovåldet.

Vikten av barnlitteraturens kvalitet och önskan att uppmärksamma barnböcker och kultur återspeglas också i inrättandet av en rad nationella barnbokspriser kring 1950- och 1960-talen. De har sedan följts av bland annat Nordiska rådets litteraturpris, liksom det svenska Alma-priset, Litteraturpriset till Astrid Lindgrens minne, som strävar efter att uppmärksamma barnlitteratur, i ett internationellt perspektiv. I mitten av 1960-talet kommer den akademiska forskningen om barnlitteratur igång.[19]

En strävan efter att behandla barnläsaren med respekt var också att vara öppen och tydlig om obehagliga eller svåra aspekter av livet. Under 1970-talet blir realism och problemorienterade teman mer framträdande, ämnen som kunde beröra relationer mellan barn och vuxna, könsroller, arbetslöshet, miljöproblem eller minoritetsgruppernas situation. Denna tradition är fortsatt stark i nordisk barnlitteratur, som inte väjer för att ställa svåra frågor, ofta med hjälp av humor eller genom att chockera. Det kan handla om att våga beröra känslor i böcker för de allra yngsta läsarna, som i Kalle Güettlers, Rakel Helmsdals och Áslaug Jónsdóttirs Monsterböcker, eller att ställa existentiella frågor som i de danska av Oskar K och Dorte Karrebecks komplexa bilderböcker, båda från mitten av 2000-talet.

Från en liten nisch på bokmarknaden, har barnlitteraturen blivit en viktig del av förlagsfältet och litteraturexporten idag. Idéer om läsning som viktigt och bärande för både individen och samhället är tankar som introducerades tidigt i Norden, och ledde till inrättande av nationella skolsystem och lagar om folkbibliotek, vilket har påverkat barns tillgång till böcker. Den nordiska välfärdsstatens framväxt och offentliga investeringar i skola, bibliotek och barnomsorg, har likaså varit avgörande för tillgången på böcker. Även likheter i lagstiftning och likartad syn på FN:s barnkonvention har påverkat synen på barns och ungas rättigheter och position i samhället – något som innefattat rätten till litteratur och kultur.

Under åren har synen på barns läsning och litteraturens form och innehåll förändrats i otaliga omgångar. Om fokus under 1700-talet låg på utbildning av barn till goda kristna medborgare, genom att religiösa läror skulle läras utantill, ger 1800-talets upplysningsidéer upphov till nya tillvägagångssätt, som tilltalade barn som potentiellt upplysta medborgare och lät fler berättelser ta sin utgångspunkt i barns liv och upplevelser. 1800-talet vittnade också om ett ökat fokus på nationell, nordisk identitet och historia, vilket demonstrerades i många barnböcker. Med utgångspunkt i idéer om barns autonomi under 1800-talet, utkommer det sedan under 1900-talet barnböcker i hela Norden som skildrar självständiga barn med handlingsfrihet, som skulle hjälpa till att forma en ny och bättre värld. Liknande idéer om barn som delaktiga i samhället och som framtidens medborgare, framträder tydligt även i dag.

Men det är inte enbart gemensamma idéer och samhällssystem som förenar. Mötespunkter har också skapats genom att berättelser, böcker och författarskap har översatts och lästs i hela Norden, ibland i flera generationer. Trots skillnader och specifika, nationella egenskaper finns det en bärande tanke om barns centrala position i samhället och betydelsen av levande, högkvalitativ barnlitteratur, både för individerna och samhället i stort. I tider då nya typer av medieanvändning innebär att läsning har fått allt starkare konkurrens, är uppmärksamhet på och satsningar i det barnlitterära fältet ännu viktigare än någonsin.

Litteraturförteckning

Christensen, Nina & Appel, Charlotte, *Children's literature in the Nordic world*, Aarhus University Press, Aarhus, 2021

Den svenska barn- och ungdomslitteraturens historia I–II, Natur & kultur, Stockholm, 2024

Druker, Elina, *Modernismens bilder: den moderna bilderboken i Norden*, Makadam, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2008, Stockholm, 2008

Gregersen, Torben, ”Bilderbokens stämningar rör sig med tidens ideal”, *Dagens Nyheter,* 27.11.1954

Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof & Stephens, George (red.), *Svenska folk-sagor och äfventyr*, Stockholm, 1844-1849

Svensson, Georg, ”Kommentar”, Bonniers Litterära Magasin (1946:8)

Svensson, Sonja, *Barnavänner och skolkamrater: svenska barn- och ungdomstidningar 1766-1900 sedda mot en internationell bakgrund*, Carlssons, Stockholm, 2018

Topelius, Zacharias, ”Om läsning för barn”, *Helsingfors Tidningar*

Noter

1. Se bl.a. ”Inte bara deckare – svenska barnböcker säljer bra utomlands”, Sveriges Radio, 28.2.2022, ”Samtal om svensk barn- och ungdomslitteratur på export”, Kulturrådet, 19.10.2021,”Svensk litteraturexport för över 366 Mkr 2022”, Boktugg, 21.4.2023.

2. Nina Christensen & Charlotte Appel, *Children's literature in the Nordic world*, Aarhus University Press, Aarhus, 2021, s. 17.

3. Boel Westin, *Den svenska barn- och ungdomslitteraturens historia I,* s. 150.

4. Westin*,* s. 147.

5. Westin*,* s. 130.

6. Westin*,* s. 130.

7. Christensen & Appel, s. 22.

8. Westin*,* s. 139, Christensen & Appel, s. 27.

9. Christensen & Appel, s. 20.

10. Separationen ledde dessutom till att den danska och norska bokmarknaden, som fram till dess varit en marknad med Köpenhamn som handelscentrum, skildes åt. Christensen & Appel, s. 35–36.

11. Christensen & Appel, s. 37.

12. Gunnar Olof Hyltén-Cavallius & George Stephens (red.), *Svenska folk-sagor och äfventyr*, Stockholm, 1844-1849, förordet.

13. Sonja Svensson, *Barnavänner och skolkamrater: svenska barn- och ungdomstidningar 1766-1900 sedda mot en internationell bakgrund*, Carlssons, Stockholm, 2018, s. 140.

14. Westin, *Den svenska barn- och ungdomslitteraturens historia I*, s. 283.

15. Zacharias Topelius, ”Om läsning för barn” i *Helsingfors Tidningar,* 19.12.1855.

16. Georg Svensson, ”Kommentar”, *Bonniers Litterära Magasin* (1946:8).

17. Torben Gregersen, ”Bilderbokens stämningar rör sig med tidens ideal”, *Dagens Nyheter*, 27.11.1954.

18. Elina Druker, *Modernismens bilder: den moderna bilderboken i Norden*, Makadam, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2008, Stockholm, 2008.

19. Här kan även Svenska Barnboksinstitutet, grundad 1965, nämnas som den första barnboksinstitutionen i Norden.

* Not. Artikeln bygger på ett föredrag på Jubileumsseminarium i mars 2025 med anledning av LF 150 år: *Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor.*

HANS H. SKEI

FENOMENET *NORDIC NOIR* – Nordisk kriminallitteratur i et internasjonalt perspektiv

Det er som krimekspert *NT*s norske redaktør beskriver den kraftige veksten i nordisk krim fra 1990-tallet og framover. Med Sjöwall og Wahlöö og Henning Mankell som frontfigurer skisseres noen utviklingstrekk, før en heller spesiell forståelse av moderne nordisk krim under fellesnevneren *Nordic Noir* kritiseres.*

Norsk og nordisk kriminallitteratur har gjennom sin relativt korte historie bare i ubetydelig grad hatt gjennomslagskraft internasjonalt. Det gjør det kanskje enda mer påfallende at nordisk krim de siste tiårene, først litt nølende, og så med voldsom kraft, har erobret det internasjonale bokmarkedet. Fremgangen skyldes først og fremst at skandinavisk krim etter storsalg i mange europeiske land omsider også kom seg inn på det engelskspråklige markedet – via Storbritannia til USA. Det er ikke lenge siden at dette skjedde i bredere forstand og for forfattere fra alle nordiske land, og det er kanskje først fra 2010 at vi kan snakke om det som raskt ble døpt *Nordic Noir*. I en rekke antologier og oversiktsbøker på engelsk tok kritikere for seg «death in a cold climate» og skrev om «Scandinavian Crime» som om krimlitteraturen i fem land med ulike tradisjoner hadde nok fellestrekk til å kunne behandles som en enhet. Jeg har både i skrift og tale sagt meg sterkt uenig. Men etter hvert er benevnelsen blitt så vanlig at man nesten bare må godta at det beste i vår nyeste nordiske krim blir oppfattet slik, sett utenfra.

Siden jeg er litteraturforsker, holder jeg meg til det skrevne ord, og kommer bare til å snakke om krimlitteratur i det følgende – ikke om film og TV. Jeg er selvsagt uenig med kritikeren som hevder at *Nordic Noir* er «det viktigste kulturfenomenet i vår tid», men skal i denne forelesningen likevel se nærmere på fenomenet – etter å ha gitt en skisse over utviklingen i nordisk krim gjennom noen tiår – fram til den ble å oppfatte nettopp som *Nordic Noir*. Vi må se på noen utviklingstrekk i moderne nordisk krim, nevne noen navn og titler, før vi tar for oss resepsjonshistorien. Vi må med andre ord spørre oss hvilke kjennetegn ikke-nordiske lesere og kritikere fant og som gjorde at skandinavisk krim kunne behandles som en enhet – ut over at det er mørkt og kaldt og at isens og mørkets redsler er ekstra skremmende og bidrar til mystifikasjon, uro og angst.

Vi må noen tiår tilbake i tid og se hvordan det sto til i nordisk kriminallitteratur gjennom 1990-tallet og fram til årtusenskiftet. For det er ikke tvil om at det skjedde noe avgjørende på 90-tallet i de fleste nordiske land – helt tydelig i Norge og Sverige og Island, mens jeg ikke våger meg til å si noe om finsk krim i perioden. Og selv om nyorienteringen og fremgangen på feltet neppe var like tydelig i Danmark, skjedde det noe også der som utvilsomt hadde betydning for utviklingen fram mot det som gjorde det mulig å lage fellesbenevnelsen *Nordic Noir.*

Mange nordiske krimforfattere hadde hatt et kraftig gjennomslag med enorme salgstall i land som Tyskland, Frankrike, Italia og etter hvert de fleste land i Europa. Det å bli oversatt til engelsk og bli gitt ut i Storbritannia var den store bøygen. Alle visste at om den ble passert, ville det amerikanske markedet – som stort sett nøyer seg med sin egen litteratur – også kunne åpne seg. Med Stieg Larssons *Millenniumstrilogi* som et nesten ubegripelig toppunkt både hva salg og omtale og oppmerksomhet angår, ble han kanskje det endelige og mest slående bevis på at skandinavisk krim hadde erobret verden.

Sjöwall og Wahlöö er utvilsomt enormt viktige for den videre utvikling av nordisk krim, og selv om få bøker er så uttalt politiske som de senere bøkene i forfatterparets serie, er det nok en riktig observasjon at nordisk krim er klarere samfunnskritisk og problemorientert enn den anglo-amerikanske tradisjonen. Noen av krimheltene er sterkt bekymret over vold og galskap og slår ofte kraftig fast hvordan alt er blitt verre. Det kan til og med være slik at nordisk krim gir uttrykk for en eksistensiell bekymring, men det samfunnskritiske aspekt er langt mer fremtredende. Det kan bli plagsomt for leseren i deler av nordisk krim, om leseren skulle glemme at det nettopp er kriminalromaner han leser. Det har jo alltid vært fristende å gripe tilbake til «magsårskolan» i nordisk krim – en arv fra Martin Beck som ble forsterket dramatisk gjennom Kurt Wallanders plager. Denne arven preger kanskje litt for mange etterforskere, men de beste forfatterne makter uansett å skape sine egne variasjoner over private plager og et samfunn helt av hengslene – med alt annet av problemer som så å si følger med den skitne jobben de må utføre. Svært mye står og faller med etterforskerne, ikke minst fordi de aller fleste er seriefigurer og går igjen i lange rekker av bøker, med eller uten seriepreg. Politiromanen er dominerende, men etterforskerne herfra kan være minst like forskjellige som om de var privatetterforskere eller vanlige folk som ufrivillig dras inn i en sak. Mørkt er det, og kaldt er det, og det meste er ikke til å holde ut, hverken for etterforsker eller leser. Men det kan bli medrivende bøker av alt dette, noen ganger også av høy kriminallitterær kvalitet. Min favoritt blant de aller mørkeste i det enorme feltet som er *Nordic Noir* er og forblir Henning Mankell, eller mer presist: Kurt Wallander. For mange ble Mankell selve lederskikkelsen blant

Nordic Noir-forfatterne, og blant mange stormestre i moderne nordisk krim er han for meg både språklig og kriminallitterært et helt annet sted enn de aller fleste andre. Med all sin livslede og sin ensomme, til tider søvnløse tilværelse, er Wallander førstelinje-forsvarer når han og leserne stadig opplever "vanvettets hot mot normaliteten".

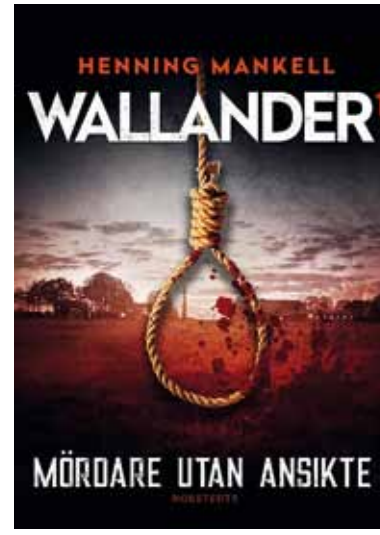

Mankells bøker ble tidlig oversatt til engelsk, og var sikkert med på å åpne døren for andre nordiske forfattere. Stor suksess på det amerikanske markedet gjorde også Peter Høegs *Frøken Smillas fornemmelse av sne* (1992) som jeg oppfattet som en strålende, seriøs roman, riktignok med en thriller-avslutning. Den vant pris som beste skandinaviske krim i 1992, året etter at Mankells debutkrim gjorde det samme. Men ellers solgte kriminalromaner av det som etter hvert ble en helt ny generasjon forfattere utrolig godt i de store europeiske markedene – ikke minst i Tyskland og Frankrike. Hvem var disse forfatterne som forandret nordisk krim på 1990-tallet og fremover og som til slutt erobret verden og blir lest og bejublet og dyrket som *Nordic Noir*? Og hva skyldes suksessen, ut over at vi har med usedvanlig mange gode bøker å gjøre?

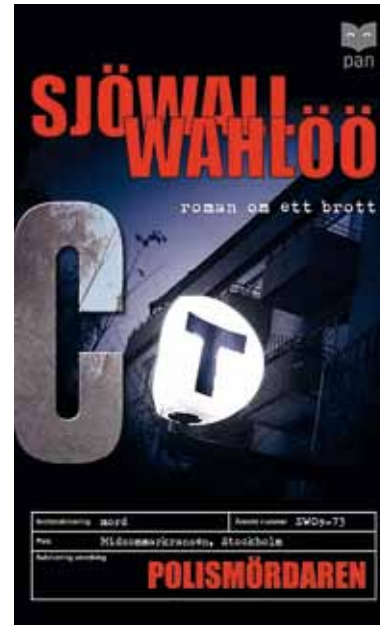

Det er mange faktorer av avgjørende betydning for en kriminalromans videre skjebne som må tas i betraktning. Det er aldri så enkelt som at kriminallitterær

kvalitet alene står for fremgangen nordisk krim har hatt, men vi må likevel ikke underkjenne det faktum at mange nordiske krimforfattere har skrevet bøker av helt usedvanlig kvalitet i årene fra 1990 og til i dag. I Norge som jeg selvfølgelig kjenner best var vår hjemlige krimlitteratur nesten helt nede ved inngangen til 1970-tallet og har med et par unntak lite å vise til før et stykke ut på 1990-tallet. I Sverige var selvsagt Sjöwall og Wahlöö en kjempesuksess, også internasjonalt, og mangt og mye senere i hele Norden står nok i gjeld til dem. Men i perioden da de ti bindene med romanen om en forbrytelse kom ut, dominerte fremdeles pusseldeckarna svensk krim.

Men så kom første krimroman fra Mankell i 1991, så kom Håkan Nesser med Van Veteren i 1993, fulgt av Liza Marklund og Arne Dahl (Jan Arnald) i 1998 og Camilla Läckberg i 2003. Fra Island dukket en stormester opp da Arnaldur Indridason debuterte i 1997 og to år etter hverandre på tidlig 2000-tall vant Glassnøkkelen. Yrsa Sigurðardóttir kom først i 2005, men befestet internasjonale leseres fascinasjon for sagaøyas mange og patetiske mord. Den storartede serien i ti bind til danske Jussi Adler-Olsen kom med første bok i 2007, og faller litt utenfor min periode her. Men internasjonalt gjennomslag for Adler-Olsen har det så til de grader blitt.

I Norge dukket helt nye navn opp ved siden av Jon Michelet, Fredrik Skagen og Gunnar Staalesen som debuterte på 70-tallet, og her var kvinnene uten tvil det viktigste som skjedde. For meg er det viktig å poengtere at norske kvinnelige krimforfattere var tidlig ute – lenge før det som i dag ser ut som en endeløs rekke av svenske krimdronninger. Kim Småge hadde debutert med et brak på 1980-tallet, men kom med kriminalromaner med en kvinnelig politietterforsker i Trondheim fra 1993, etterfulgt av Anne Holt i 1994 med sin lesbiske politikvinne i Oslo-politiet, etterfulgt av Karin Fossum i 1995 med Konrad Sejer som den stødigste av alle politifolk i nordisk krim, før Unni Lindell til strålende mottakelse romandebuterte i 1996; i likhet med Fossum også hun med mannlig etterforsker, Cato Isaksen. Så kom den ene mannlige forfatter jeg skal nevne med første bok i 1997 – starten på en ubegripelig fremgangsrik romanserie – Jo Nesbøs ennå uavsluttede serie om Harry Hole. Nesten alle disse forfatterne skriver fremdeles, gjerne med nye etterforskere etter noe tid, og har vært svært produktive. For nordisk krim var vi i løpet av et tiår og altså rundt år 2000 inne i det jeg ofte har kalt en gullalder i norsk og nordisk krim.

Men som sagt: Kvalitet alene er ikke nok for å erobre verden, og norsk krimlitteratur har gjennom flere tiår fått statlig støtte for å bli oversatt og gitt ut i land over hele kloden. Jeg ledet i mer enn ti år det skjønnlitterære råd i NORLA – Norwegian Literature Abroad – og var med på å fordele mange millioner hvert år som oversetterstøtte. Jeg måtte ty til list og lempe overfor de andre medlemmene i rådet for å få bevilget penger til oversettelse av

krimbøker, og rådet la seg på et nivå et godt stykke under støtten til seriøs litteratur, men likevel slik at det var til stor hjelp for å få utgitt gode krimbøker på stadig flere språk. Støtten til oversettelse til engelsk var helt avgjørende for at en rekke forfattere tidlig og med stort hell kom ut i England og så i USA.

De som skriver om *Nordic Noir* gjør det ut fra engelske oversettelser av nordiske kriminalromaner. Kvaliteten på oversettelsene kan være avgjørende for en boks skjebne i utlandet. Om vi så bare ser på titlene på et par bøker og den engelske oversettelsen, skjønner vi hvor avgjørende det kan være. Fossums *Elskede Poona* ble først oversatt som *Calling out for You*, før den for all ettertid heter *The Indian Bride* som både er mer korrekt og mer salgsfremmende. Og hva ville ha skjedd med Stieg Larssons første roman i USA om den ble oversatt ord for ord fra *Män som hatar kvinnor*? Utenkelig at så skulle skje, mens *The Girl With the Dragon Tattoo* både er fristende og salgbart og styrer leserinteressen og forståelsen av romanen som helhet litt vekk fra mesterdetektiv Blomkvist og over til Lisbeth Salander. Det bidro utvilsomt til den voldsomme oppmerksomheten Larssons tre bøker fikk. Kanskje var disse bøkene det som til syvende og sist var mest avgjørende for at *Nordic Noir* som fenomen ble interessant for kritikere og journalister – uansett om grunnlaget ble lagt lenge før.

Alle kritikerne jeg har lest i antologier og hele bøker finner altså så store likheter i moderne nordisk krim at den kan behandles under en fellesbenevnelse. Sett fra mitt ståsted, er saken ikke så enkel. Men jeg ser nytten og gevinsten av å skape en sterk merkevare. Kort sammenfattet ser *Nordic Noir* ut å bli oppfattet som samfunnskritisk og realistisk krim, med et drag av depressiv melankoli eller melankolsk depresjon. Det handler om «death or murder in a cold climate», og det ser ut som mange leser krim som om den nesten direkte speiler eller avbilder det samfunn den er lagt til. Nå til kritikerne – jeg har vansker med å kalle dem teoretikere – som fremstiller fenomenet *Nordic Noir* i oversiktsbøker.

I 2010 ble det etablert noe de kalte ”Nordic Noir Book Club” i London. Det var en slags forening eller fellesaktivitet der man dyrker ”Scandinavian Crime.” BBC 4 viste en dokumentar under tittelen *Nordic Noir – The Story of Scandinavian Crime Fiction*, og i februar 2011 var Håkan Nesser til stede på første møtet i bokklubben. Jeg skulle ha deltatt på et møte der i 2012 sammen med Anne Holt. Det kom noe veien, men jeg hadde gleden av å snakke om min forståelse av *Nordic Noir* ved University College i London samme år – blant annet sammen med Gunnar Staalesen. Hans privatetterforsker, Varg Veum, blir selvsagt grundig behandlet av de som skriver om *Nordic Noir*, men *noir* i en streng betydning av begrepet kan vi neppe snakke om.

Et avgjørende poeng for alle som skriver om *Nordic Noir* er dette:

De deler helt klart en forutforståelse av hvor vellykket, lykkelig og hyggelig det er i de nordiske velferdssamfunn. Så leser de nordisk krim, og sprekkene og hullene og farlighetene kommer for en dag; idealene må vike for en ny forståelse av problemer og utfordringer med vold og kriminalitet, stoffbruk og partnermishandling, miljøkriminalitet og korrupsjon.

Som om krimlitteraturen – fiksjonslitteratur, underholdningslitteratur og en del av populærkulturen – kan leses nesten som offentlige utredninger om tilstanden i våre nordiske land. Som om sammenhengen mellom mord og utspekulert faenskap i Indridasons bøker fra Island avslører særlig mye om Island utover at Indridason skriver seg inn i en sjanger og overholder dens konvensjoner i krimromaner av beste merke, med det ekstra eksotiske som Island selvsagt tilbyr. Vi som lever og virker i våre nordiske samfunn har et helt annet utgangspunkt nettopp fordi vi vet at alt ikke er rosenrødt, og for noen av oss som gjør krav på en viss sjangerforståelse er selve lesemåten hos *noir*-kritikerne og forståelsen av hva nordisk kriminallitteratur er og gjør, i det minste problematisk.

Jeg forholder meg til flere bøker om emnet, uten å gå inn på noen av dem i detalj. I antologien *Scandinavian Crime Fiction* fra 2011 blir det nesten pinlig når det meste som kommer frem nettopp viser klare nasjonale forskjeller både når det gjelder tradisjonen og dagens litterære og kulturelle klima. I sum undergraver bokens mange bidrag det prosjekt bokens tittel og forordet antyder – for fellestrekkene er svært få. Ikke alt er like etterrettelig, om man har lest bøkene det skrives om, og summerer vi opp inntrykket av hele boken, nærmer vi oss noe som ikke alltid er like overbevisende – og viser en ganske så enkel forståelse. Skandinavisk samtidskrim er blant annet

- berømt for sine melankolske etterforskere som er tause, oppgitte, arbeidsomme, tørste og så videre.
- Den lidende anti-helten som var en kritisk stemme, er blitt satt til sides av veltilpassede, rolige og pene tjenestemenn.
- Fra 1970-tallet har politiromanen som subsjanger fortsatt å dominere. Men den er blitt modifisert slik at den tar for seg spørsmål om kjønn og seksualpolitikk.
- Skandinavisk krimlitteratur ble en global merkevare gjennom 90-tallet. Det skapte spesifikke forventninger om fuktig og regntungt vær, overarbeidede etterforskere, voldsomme personkonflikter, samfunnsmessig og politisk kritikk – alt gjenspeilt i bokomslagene med øde landskap, rolige innsjøer og bladløse trær.

En av ildsjelene og en av dem som har bidratt mest til å lansere, fremme, propagandere for skandinavisk krim i Storbritannia – også under merket

Nordic Noir – er krimanmelder og journalist Barry Forshaw. Det er til boken *Death in a Cold Climate. A Guide to Scandinavian Crime Fiction* fra 2012 eller hans *Pocket Essential Guide to Scandinavian Crime Fiction, Film and TV* fra 2013 man må gå for å få oversikt over nordisk samtidskrim i engelsk oversettelse. Det er lett å få motforestillinger og protestere mot hans forståelse av krimlitteraturen som mimetisk, avslørende, samfunnskritisk og full av innsikt på områder fra politikk til all verdens samfunnsproblemer, men det er alltid noe å lære også av dårlige bøker. Krimforfatterne selv kan fremdeles juble over all reklamen for nordisk krim som Forshaw bidro med.

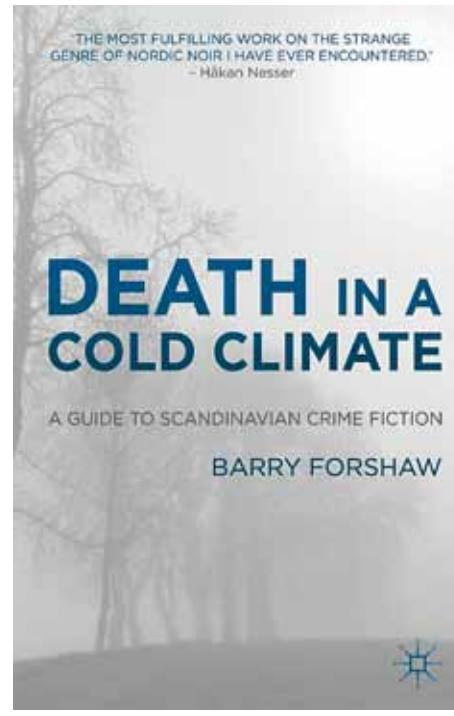

Death in a Cold Climate er en lettlesbok, og ble omtalt som ”det mest fyllestgjørende av alle verk om *Nordic Noir* jeg har truffet på" av Håkan Nesser – noe som bare betyr at Håkan Nesser, en utpreget godviljens mann, ikke har støtt på en slik bok før – de fantes ikke. Val McDermid sier på sin side at dette er ”den viktigste føreren gjennom snøfonnene i *Nordic Noir"*. Merk like godt først som sist alt Barry Forshaw gjør og sier gjelder *nordisk krim i oversettelse*, selv om han har forsøkt å innhente informasjon om bøker han ikke kan lese og som bare kanskje vil bli oversatt.

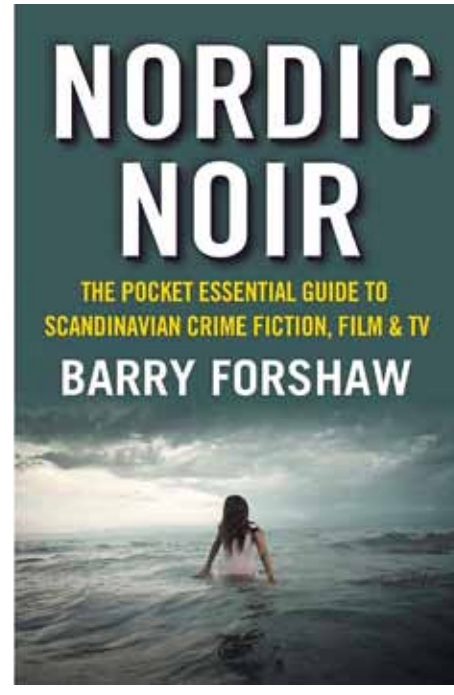

Barry Forshaw gir inntrykk av å vite hva det er som gjør at britiske lesere har falt så fullstendig for

moderne skandinavisk krimlitteratur. Hans sier rett ut at måten han forstår fenomenet på deles av lesere flest og likeledes av kritikere og forlagsfolk. Det skal altså finnes en felles oppfatning som har dannet seg av skandinavisk krim slik den oppleves utenfra og på avstand og med andre forutsetninger enn det vi skandinaver har. Her er noen eksempler på hvordan denne litteraturen oppfattes, og hva den tilbyr:

- Den gir helt spesielt god innsikt i skandinaviske samfunnsforhold
- Den har vekket interesse fordi den tilbyr noe nytt og fordi krimsjangeren alltid synes oppbrukt og i behov av nye impulser
- Den kjennetegnes av høy litterær kvalitet og er ofte mer utprøvende og eksperimentell enn den britiske krimlitteraturen.

Målsettingen for boken er å plassere alle de sentrale forfatterne og deres bøker i forhold til samfunnsmessige forandringer i de respektive land, og å illustrere – via kriminalromanene – radikale endringer i forhold til det bildet av det nordiske samfunn som amerikanere og briter hittil har hatt. Det siste oppfatter jeg som altfor høye forventninger til bøkene i en underholdningssjanger, og det er litt av et kjernepunkt. *Forshaws premisser som hele fremstillingen bygger på er at det viktigste ved skandinavisk samtidskrim er de sosiopolitiske innsiktene som romanene tilbyr utenlandske lesere.* Han skriver: «Enhver intelligent leser av sjangeren vil raskt bli klar over de sosiopolitiske innsiktene som romanene tilbyr slik at de bygger opp et sammensatt bilde av det skandinaviske samfunnet – spesielt de sprekkene som har dukket opp i det sosialdemokratiske ideal, et ideal som er blitt satt pris på i lang tid av observatører i Amerika, Storbritannia og resten av Europa». Jeg hører dessverre ikke til blant de intelligente som har sett dette i et samfunn som ikke finnes – «det skandinaviske».

La meg føye til: De beste krimbøkene stikker seg ut og hever seg langt over både det sosiopolitiske og sjangerbestemte, og resten av krimlitteraturen er neppe en særlig pålitelig guide til endringene i et samfunns normer og holdninger og moral og tradisjoner.

Nordisk krim presenteres som enestående ut fra samfunnsskildring, kritiske holdninger og litterær kvalitet, ved siden at den blir vurdert som utprøvende og fornyende. Da er det grunn til å spørre hva den fornyet, og hvilke tradisjoner den går inn i. Jeg er ikke i tvil om at særlig kvinnelige forfattere bidro med mye nytt og uventet slik at de forandret og beriket skandinavisk krim, slik jeg nevnte tidligere. Men vi må spørre: Dukket Kim Småge, Anne Holt, Karin Fossum, Unni Lindell og deres mange *sisters in crime* ikke minst i Sverige, opp av ingenting, uten forgjengere, uten tradisjon å forholde seg til annet enn Agatha Christie og dårlige B-filmer? Selvsagt ikke. Bare godt og vel et tiår før 1990-tallet hadde Sue Grafton og Sarah Paretsky overrasket en uforberedt

verden med de første bøkene med de hardtslående kvinnelige etterforskerne Kinsey Millhone og V. I. Warshawski. At kvinner plutselig skrev seg inn i en mannsdominert sjanger, var faktisk radikalt nytt. Andre kvinnelige forbilder hadde på litt annen måte vist at sjangeren slett ikke var upassende for en kvinne, slik det heter hos P. D. James. I variert og nyskapende fremstillingsmåter kan man se inspirasjon fra Minette Walters og Ruth Rendell, og hos alle disse er det mye å lære når vi kommer til etterforskerne og mystifikasjonen. La meg bare føye til at kriminalromanene til Stieg Larson også har helt klare forbilder innenfor en særlig variant av krimsjangeren som er nærmere eventyret og de mange fortellinger om hjemkomst, hevn og gjenkjennelse. Vi kan unnskylde både forfatter og etterforskere for det de gjør, ved å si at både Lisbeth Salander og Mikael Blomkvist lever helt i tråd med forbilder fra den hardeste og tøffeste av all krimlitteratur – de hardkokte mesterverkene til Hammett og Chandler. Men en bok av Mickey Spillane finnes i en bokhylle i første romanen, og det er ikke tvil om at Larssons helter tenker som Mike Hammer i *I, the Jury – Her dømmer jeg*, og fungerer som jury og bøddel på en gang. Lisbeth Salander er med sine mange ekstreme sider helt innenfor sjangerens muligheter, men blir et problem om man tar personer og hendelser som virkelighetsframstilling og tror at hun forholder seg til samfunn og institusjoner rundt seg, i stedet for til de litterære konvensjoner som gjør henne mulig.

I sannhetens navn må jeg også nevne boken *Scandinavian Crime Fiction* fra 2018 av Jakob Stougaard-Nielsen ved University College, London. Den er adskillig mer etterrettelig og skarpsindig enn de andre bøkene, og selvsagt behandler den samme bøker og forfatterskap – Sjöwall og Wahlöö, Gunnar Staalesen, Peter Høegs *Frøken Smilla*, Mankells bøker med Kurt Wallander og Stieg Larssons trilogi – foruten TV-serier. Vekten ligger også her på mørke og truende omgivelser, helteskikkelser som er psykologisk troverdige og intriger knyttet til samfunnsproblemer. Uansett er det nok Forshaws formidling som har hatt sterkest påvirkning, og også hos Nielsen ser man at selve tanken om «noir» påtvinger bøkene noe som virkelig ikke er det mest avgjørende når det gjelder å forstå og vurdere dem.

Slik sett er det neppe tvil om at mye blir galt når all moderne nordisk krim skal leses ut fra en tanke om noe alle bøkene har felles og som faller inn under paraplyen *Nordic noir*. Det som virkelig er interessant å analysere og vurdere i krimlitteraturen handler om forbrytelse, etterforskning og oppklaring, om spenning og mystifikasjon, om gjerningsmann og offer, om etterforskere og alt det som driver handlingen og får oss til å lese videre, som kanskje får oss til å føle frykt og beven, eller til å gråte.

Leser vi derimot kriminalromaner slik de tidlige *Nordic Noir*-kritikerne gjør, risikerer vi å gå glipp av det jeg har formulert som «fascinasjonen ved den leselige teksten». Det må vi aldri la skje.

Litteratur

Barry Forshaw. *Death in a Cold Climate. A Guide to Scandinavian Crime Fiction,* 2012
Barry Forshaw. *Pocket Essential Guide to Scandinavian Crime Fiction, Film and TV*, 2013
Nestingen og Arvas, red. *Scandinavian Crime Fiction,* 2011
Hans H. Skei. *Blodig alvor om kriminallitteraturen,* 2008
Jakob Stougaard-Nielsen. *Scandinavian Crime Fiction,* 2018

***Note**

Artikkelen bygger på et foredrag på Jubileumsseminaret i mars 2025 i anledning av LF 150 år: *Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor.*

UNNI LINDELL

EVENTYR FOR VOKSNE
Kriminallitteratur
En dag med forfattergjerningen

Unni Lindell har skrevet bøker, for barn og ungdom og kriminallitteratur. Hun er mest kjent for kriminalbøkene, om Cato Isaksen, Marian Dahle og Lydia Winther, kalt Snø. Hun har mottatt flere priser, blant annet den norske Rivertonprisen for beste krim to ganger.*

Mine dager med forfattergjerningen har strukket seg over 40 år. Alle de dagene som har kommet og gått har vært høyst forskjellige. Noen har vært festtdager, slik som torsdag den 13. mars 2025, å få stå i det vakre festlokalet på Piperska Muren og snakke om min *forfattergjerning,* slik bestillingen på foredraget var, til professorer og akademikere. Men hverdagene har vært flest. Selvsagt, når man har skrevet 97 bøker; dagene og nettene ved skrivebordet har vært evig lange.

Temaet for seminaret var barnebøker, ungdomsbøker og krimlitteratur – tre, vellykkede og fremgangsrike nordiske litteraturgrener. Det er sjelden disse sjangrene snakkes om samtidig, men for meg er det perfekt ettersom jeg har skrevet omtrent førti barnebøker, mange ungdomsbøker og omtrent 20 kriminalbøker, det er også med kriminalnovellesamlingene mine. Vi er dessuten flere som har skrevet både for voksne og barn; Jo Nesbø og Camilla Läckberg blant annet, for å nevne de to mestselgende i begge sjangre.

Både barnebøker og kriminallitteratur har hatt og har store salgstall. Når det gjelder ungdomsbøkene har vi, i alle fall i Norge, en stor nedgang. Dette skyldes først og fremst digitaliseringen, at ungdommene er på Tik Tok, andre internettapper, og at de gamer.

Denne trenden gjør at jeg har selv valgt å kjøpe meg inn i et Digitalselskap for å bli med å utvikle en litterær app. Dette har jeg gjort fordi min instilling er, *if you can't beat them, join them.* Vi har fått stor støtte av Innovasjon Norge, har med gode forfatternavn og jobber iherdig med dette. For litteratur er jo historiene som fortelles. Og de må være gode, og de må være litterære. Vi må kanskje innse at noen historier vil manifestere seg på en annen måte enn i en trykt bok i fremtiden. Men jeg vil understreke at jeg selv kun leser papirbøker og vil jobbe hardt for at *boken* skal overleve på best mulig måte.

I Norge var det på slutten av attenhundre-tallet, da de første almene barnebøkene kom, store advarsler mot den «nye trenden» med at barn skulle lese. Litteratur og eventyr, ja, det å lese var farlig for barn. For det kunne være forstyrrende og ta fokuset vekk fra gårdsarbeidet og fra å være tilstede for Gud. Bøker og lesing var urovekkende, nytt og *meget farlig for barn.*

Dette setter dagens digitaliseringsdebatt litt i en kontekst for meg. Vi må ikke være så redde for nye ting. Storytelling har alltid vært farlig.

Men la meg være *helt klar igen,* på at jeg mener at overdigitalisering er svært negativt. Og at papirboken må videreføres, og overleve godt!

Kriminallitteraturen

Krimlitteratur er *eventyr for voksne*, for visst må man være litt barnslig og ha mye fantasi for å skrive krim. Kanskje er det også derfor barnebøker og krimlitteratur henger naturlig sammen, mer enn konsensus tilsier. På et vis henger disse sjangrene naturlig sammen. Fantasi og litterære krumspring, utenfor den røde linjen imøtekommes godt i begge sjangre. Politisk korrekthet har særlig hemmet barnelitteraturen, men blitt brutt opp av fantastiske forfattere som Astrid Lindgren, Roald Dahl og J.K Rowling med flere.

Selv ble jeg introdusert til litteratur av min far, som leste *Les Miserables* av Victor Hugo, for meg da jeg var seks sju år. Denne mektige fortellingen satte varige spor i meg. Og selvsagt var jeg altfor liten for Jean Valjeans forfølgelse og alt han måtte stå i. Men barnebøker kunne også være skremmende. HC Andersens eventyr var triste og mørke, de norske folkeeventyrene skrekkelige, likeledes var Pinocchio en påkjenning å høre på. Så ofte grugledet jeg meg til å bli lest for på sengen om kvelden.

Noe av den følelsen tok jeg med meg inn i min egen litteratur. Kriminalfortellinger er ofte bygget på disharmoni og ubehag.

Når det gjelder kriminallitteratur for voksne må man klekke ut intrikate intriger, ha utholdenhet og klare å finne et sted å skrive i lugn og ro. I alle fall må jeg det. Mange av mine kolleger kan skrive på tog og kaféer. Det kan ikke jeg.

Min hjerne fanger opp det meste av sanseinntrykk, noe jeg har samlet på fra jeg var liten. Jeg vokste opp i et hjem der det til tider var mye krangel og bråk, min far var ingen lett mann. Og jeg utviklet både en form for angst og sensitivitet, som jeg senere skulle komme til å tjene mange penger på. Allerede som veldig liten tenkte jeg at mange av de situasjonene jeg opplever nå, kan jeg gjemme på, huske og bruke, dette kan jeg skrive om. Det triste og vonde, og skremmende, og det fine. Når jeg blir stor skal jeg *bruke* det.

Og jeg ble stor. Og jeg har brukt alt sammen, som har samlet seg i min «livstank». Slik har nok mange det. Jeg har tenkt at vonde ting ikke skal psykologiseres i hjel, men heller komme til nytte. Slik sett har skrivingen kanskje reddet meg.

Da jeg hadde utgitt ti bøker, i 1995, bestemte jeg meg for å tørre å forsøke å skrive en kriminalroman. Det var min største drøm, men så overveldende at jeg ikke trodde jeg skulle klare det.

Jeg satt hjemme i min stue og skrev, med mine unge sønner og deres venner rundt meg. Det var ikke helt lett. Kun mens de var på skolen kunne jeg dykke dypt ned i det litterære materiet. Jeg leverte manuset til *Slangebæreren* til forlaget. Den ble antatt og fikk til min store overraskelse panegyrisk og helt overveldende varm velkomst av anmelderne. Noe som gjorde at jeg over natten ble en av Norges mestselgende krimforfattere. Det var jo som å vinne i Lotto. Og fra da av kunne ingenting stoppe meg.

I *Slangebæreren* introduserte jeg min etterforsker Cato Isaksen, som var nyskilt og far til to sønner. Han hadde ny samboer og en liten baby. Grunnen til at jeg ville utforske en familiefar, var at jeg hadde venner i politiet, som jobbet både som åstedsgranskere og taktiske etterforskere. Og de sa: Det er vanskelig å skulle se alle grusomhetene, være på fryktelige åsteder der kanskje barn er drept, for så å hente sitt eget barn i barnehagen, gå hjem og spise middag og leve et helt vanlig liv. Det gjør vondt å jobbe med tragedier. Det gjør også noe med privatlivet ditt.

Kvinnebølgen

Før 1990-tallet var det stort sett menn som skrev krim. Og de skrev bra! Men da kvinnene kom inn på arenaen *kom det en annen måte å fortelle på*, i Norge, med Anne Holt, Karin Fossum og meg selv, og mange flere, ble noe endret. Jeg våger å påstå at med kvinnene kom det inn et mer psykologisk aspekt, mer om hverdagsmennesker, fra en ny vinkel, kjøring i garsjehus og skyting var liksom ikke nok lenger. Vi ville skrive mer om dybden i menneskelivet.

Jeg kjenner ikke så godt til Danmark, Finland og Island, men i Sverige kom kvinnebølgen litt senere enn i Norge. Men da kom den som en tsunami, med Liza Marklund, Camilla Läckberg og veldig mange flere.

Det er interessant å tenke på at før kvinnebølgen kom i våre nordiske land, så ble kriminallitteratur sett litt på som *Pulp Fiction*, litt som kioskitteratur. Ikke *bare* det selvsagt, men i det store bildet. I Norge fikk ikke krimbøker vanlige anmeldelser, men ble anmeldt av egne krimanmeldere, altså ikke av litterære anmeldere. Men så kom kvinnebølgen og *det* endret seg.

Da Kerstin Ekman kom med *Hendelser ved vann*, fikk hun Nordisk Råds Litteraturpris for den. Og jeg vet at Ekman selv ikke vil kalle boken en kriminalroman, men for meg er den det. Og det var en litterært høyt anerkjent bok. Det er mange eksempler på høylitteære bøker, som drives frem av et krimaspekt. For meg skriver også for eksempel Sofi Oksanen i grenselandet mot krim. Og det er disse bøkene jeg selv liker best.

Krim er den ultimate sjangeren

Fordi:
Man kan ta opp samfunnsproblemer.
Man kan gå dypt inn i menneskene.
Man kan skrive litteratur.
Man har spenningen. Leseren bare må vite hva som skjedde.

Dette gjør at sjangeren kan være både lett, dyp, avansert og høylitterær. Alle disse forskjellige krimromanene finnes. Og blir omfavnet. Også i utlandet, som Nordic Noir.

En redaktør sa til meg: handlinger i kriminalromaner er tuftet på matematikk. Definisjonen på matematikk er: Læren om tall og geometriske figurer; men mer korrekt og generelt definert som vitenskapen om struktur, orden og relasjoner. En kriminalfortelling må gå opp. En god historie er som en sirkel der alt henger sammen. En slutt må ha en begynnelse. Og en begynnelse må ha en slutt.

Og gjerningspersonen må være med eller i kulissene underveis. Personer man introduserer i en krim bør være med rundt hele sirkelen. Se på begynnelsen av boka og se på slutten. Den første tråden i boken må sys med hele veien og ende som en knute, helt til slutt.

Å skrive krim er som å stå på et kjøkken og rydde opp. Man tar én og én skitten tallerken, vasker den og setter den på plass, til kjøkkenet er ryddig. Slik også i oppbyggingen av bøkene må være.

Jeg mener at skjønnlitterære romaner har mye å lære av kriminalbøkene. Det gjelder oppbygging og historiefortelling. Selv om disse bøkene altså ikke har drap, mysterier eller etterforskning. Mest av alt gjelder det spenningen og drivet, og ønsket om å vite noe. Få et svar på noe. Det er derfor kriminallitteraturen scorer så høyt. *Historien er Kongen. Alltid!*

Protagonistene

Jeg skrev ti bøker med Cato Isaksen som protagonist. Bøkene ble også filmet av *NRK* og Nordisk film og TV-serien på atten episoder har vært vist i hele Europa. Mine manusskrivere var svenske Lars Bill Lundholm og Jonas Cornell. Mikael Nyquist var med i en rolle som slakter, i *Nattsøsteren*. Det var stort.

Mitt etternavn Lindell, er jo også svensk. Det var slik at min gammelfarfar Carl Wilhelm Theodor Lindell, født av fattige foreldre på gruveøyen Fångö, ved Gryt i 1867, kom til Norge i 1892. Han fikk mange barn, blant annet min farmor. Øyen Fångö lå jo i Henning Mankells rike. Henning hadde sitt sommerhus like i nærheten og skrev jo noen bøker fra de øyene, i det landskapet. *Italienske sko*, blant annet. Uten Wallander, for de bøkene var jo ikke krim. Henning og jeg snakket mye om det miljøet, øyene i havgapet der og hvor mye det betyr å plassere historier i riktig landskap. For meg spinnes det tråder mellom historie og virkelighet. Og jeg sparer på alt jeg opplever, ser og sanser og bruker det.

Synestesi

Jeg har synestesi, som er et sansebegrep der man katalogiserer og ser farger på navn, dager og måneder. I mitt indre ser jeg altså farger og kraftfelt rundt forskjellige personer. Det hjelper meg å beskrive og presentere litterære figuerer på en ektere måte, tror jeg. Å ha synestesi er ikke så spesielt. 1 av 200 har det. Allikevel er det en overvekt av kunstnere og skribenter som «lider» av det.

Jeg «lider» også av søvnparalyse. Heller ikke det unikt, omtrent 30% vil oppleve søvnparalyse minst én gang i livet. Jeg har det nok et par ganger i året. Og det er ubehagelig, en frosset tilstand hvor du ikke sover, men drømmer og kan se personer i rommet, ofte hodeløse menn. Og du klarer ikke å røre deg.

Disse egenskapene har jeg overført til mine protagonister Marian Dahle, og Snø. Fordi jeg synes at folk med et rikt indre liv er mer spennende. Psykologisk sett ligger det mange muligheter for forklaring på oppførsel i dette landskapet.

I 2005 kom *Honningfellen*, som var den første boken der jeg introduserte Marian Dahle, en litt Lisbeth Salander-aktig type. Jeg var sugen på å få en kvinne inn i mitt univers, og jeg ville så gjerne beskrive mitt eget sanseapparat, så Marian ble først Cato Isaksens kranglete makker i noen bøker, før hun i boken *Jeg vet hvor du bor*, i 2016, ble protagonisten. Og siden i *Dronen*, som kom to år etter, og som jeg fikk Rivertonprisen for. Den ble kåret til Norges beste kriminalroman i 2019. Det var veldig stort. Jeg fikk også Rivertonprisen i 1999, for *Drømmefangeren*.

Mine skrivedager

For at jeg skal kunne fortelle om om én dag med forfattergjerningen, må jeg også si at jeg har sittet tusenvis av timer ved skrivebordet. 97 bøker har det blitt, med smått og stort. Mine skrivedager arter seg på samme måte. Det er skriving fra morgen til kveld. De siste femten årene har jeg hatt mitt eget skrivested, hvor jeg kan bo over lang tid alene. Jeg kan ikke lenger ha folk rundt meg i en skriveprosess, jeg må kunne bli gal. Ja, bli mitt eget nervevrak, sove om dagen og skrive om natten. Ikke møte ekte mennesker, bare omgås mine litterære figurer. Som blir ekte personer for meg. Først når boken er ferdig kan jeg gå ut i livet og bli kone, mor, farmor og venn igjen.

Research er en stor del av jobben. Mine venner i politiet har hjulpet meg mye med det tekniske. Men før det, må man ha en idé. Og den kan komme veldig lett. Noe jeg *ser*. Ideen til *Djevelkysset* fikk jeg da min mann og jeg gikk en tur i et industriområde og jeg så to unge gutter komme ut av en dør i en varehall. De ble redde da de så oss og trakk seg inn i bygningen igjen, så jeg skjønte at de ikke hadde rent mel i posen. I det samme falt hele historien til *Djevelkysset* ned. Og den handler om en femtenåring som gjorde sin beste venns mor gravid. Og det ble farlig, veldig farlig. Guttene i den virkelige døren bare flashet tankene mine over i en *helt annen* story, men den blinket inn i samme øyeblikk som jeg så de to konkrete guttene.

Min mann stakkar, så engstelig på meg i samme øyeblikk. Han skjønte på meg at jeg hadde fått en ny idé. Og han sa: Nei, ikke nå igjen ! Han visste at nå ville jeg *forsvinne* igjen. Goodbye liksom!

I det hele tatt er det å være gift med en forfatter ikke lett. Vi som er så heldige å ha ektefeller som forstår og som har sitt eget liv, sine egne venner, som ikke er avhengige av oss for å ha gode hverdager, vi er heldige. Veldig mange forfattere er skilt. Det er en realitet.

Rødhette-syndromet

Litt gal må man altså være som forfatter! Jo! Det hjelper nok! Å være redd er gratis.

Den angsten jeg opparbeidet meg som barn, kaller jeg selv for et Rødhette-syndrom. Jeg skrev i 2004 en triller med nettopp det navnet. *Rödluvan,* heter boken på svensk. I boken *Rødhette*, med delvis handling fra Island, handler det om en kvinne, som ble misbrukt av en mann i da hun lekte i skogen som liten. Etter det utviklet hun en angst, som gikk over i et hat mot menn. I boken lager hun seg en liste over menn hun har opplevd som ubehagelige og farlige. Som voksen tar hun kniven i hånd og dreper dem i tur og orden.

Må understreke: Jeg *elsker* menn, har to sønner og tre gutte-barnebarn. Men den angsten for *ulven*, den sitter veldig i meg. Jeg er redd for å gå alene i mørket. Å gå alene i skogen er uaktuelt. I byen når det er mørkt er jeg livredd. Jeg kan sitte på toget om kvelden og skulle av på min stasjon, men så skal også en stor mann av der. Da tar jeg toget til neste stasjon og min mann må hente meg der. Jo, jeg ler jo av dette selv. Men det er en kjensgjerning at kvinner og barn er spesielt utsatte i samfunnet, den følelsen er reell. Og det er stort sett menn som er farlige. Menn styrer verden, både den store og den lille, slik Putin, Trump og Nethanyahu gjør, slik den mannlige pleieren på en barnevernsinstitusjon kan gjøre, slik «mannen i gata», fedre og sønner kan gjøre. De er *selvsagt* få, men kan samtidig kjennes som *alle menn*. Vi kvinner er Rødhetter. Vokser opp med bønner om å *passe oss*! Noen få kvinner er også ulver.

Litt av Rødhette-syndromet har jeg overført til min siste protagonist, Lydia Winther, kalt Snø. Da jeg etter 25 år i Aschehoug forlag, for noen år siden valgte å forlate dem og gå over til Bonnier forlag, ønsket jeg å *begynne på nytt.* Slik ble Snø til. Igjen fikk jeg et tips av en politivenn som sa: Er du klar over at man kan være ferdig utdannet politi som 23 åring. Og bli plassert i et team der man skal etterforske bestialske drap.

Slik ble Snø til. 23 år gammel, fikk den unge lyshårede politikvinnen sin første sak på Politihuset i Oslo. Hun var uerfaren, og usikker og klumset saken til på en fryktelig måte. Slik ble hun selv jaget av den farlige drapsmannen. Og slik er hun jaget i tre bøker til nå. I *Nabovarsel*, *Fremmedlegeme* og *Dukken i tauet*.

Den lille øya Fångø

Jeg vet ikke om min tid som krimforfatter kanskje er forbi. Jeg vil skrive en slektstrilogi, om Lindell-slekten. Dikte og bruke sannheten. Begynne i bunnen av gruven på Øya Fångø, utenfor Gryt. Det er mye i et ekte menneskeliv som kan minne om krimlitteratur. Jeg har vært på den øde øya Fångø, der gruvene ligger nedlagte på rad nå. De var omtrent førti arbeidere der i 1867. Jeg har stått der i solskinn, (i 2010) og sett utover det glitrende havet, slik min tippoldemor Wilhelmina Rockström, smedens datter, også gjorde da hun var gravid med min oldefar. Hun var nok lykkelig i noen øyeblikk. Carl Wilhelm Theodor ble født i en jordhule der 16 september 1867. I februar året etter døde Wilhelmina av lungesot, på grunn av det harde arbeidet i gruven. Min fem måneder gamle oldefar fikk en ny «*mor*», sin 6 år gamle søster Thilda. På grunn av isen på havet måtte min tippoldemor ligge i en hjemmesnekret kiste i skogholtet like ved jordhulen der de hadde tilhold. Hun måtte ligge

der til isen gikk i april. Så fikk de fraktet kisten inn til Gryt. Jeg ser den lille familien for meg; enkemannen med de to barna. Og kisten i skogholtet. Det er mange historier rundt død. Jeg vil bruke all min kunnskap om kriminallitteratur inn i min families historie.

***Note**

Artikkelen bygger på et foredrag på Jubileumsseminaret i mars 2025 i anledning av LF 150 år: *Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor.*

MIA ÖSTERLUND

VISIONER AV MÅNGFALD OCH MOTSTÅND
Nedslag i nutida barnlitteratur i Norden

Norden är vida känt för sin barnlitteratur, som den plats i världen där välfärdssamhällets starka strukturer och jämlikhetstänk spillt över i en alldeles särskild syn på barn, barndom och barnböcker. Att tankefigurer kring barn och barndom varit och är väsentliga för föreställningen om det nordiska samhället, dessutom under flera århundraden, står klart.

Mia Österlund är professor i Litteraturvetenskap vid Åbo Akademi. Hon är forskningsledare för TIPPELILL: Den svenska barnlitteraturforskningen och -kritiken i Finland. Hon intresserar sig för barnlitteraturforskning, genus- och queerstudier, flick- och fettforskning, kritikhistoria, temporalitet, ekokritik och blå humaniora. För sin kritikerverksamhet erhöll hon Vanessapriset 2022.*

Ett särskilt uppsving i synen på det som kännetecknas som nordisk barndom kom efter andra världskriget, vid den moderna barnlitteraturens genombrott, då strävan att skapa hållbara demokratiska strukturer var påtaglig. Då skrevs nya frigjorda barn fram med ökad intensitet. Dessa byggde på en rad frisinnade barn som litteraturen hyst långt innan. Nu är det länge sedan 1945 – förebilder för frisinne som Astrid Lindgrens Pippi Långstrump och Tove Janssons Mumintroll firar 80 år 2025. Bilden av nordisk barnlitteratur som steget före etablerades under 1900-talet och stärktes 2002 då svenska staten instiftade världens största barnlitteraturpris, Astrid Lindgren Memorial Award (ALMA), som lyfter författarskap som verkar i Lindgrens anda, med demokratisinnad barnsyn. Nutida barnlitteratur i Norden skrivs mot denna bakgrund och vilar på visioner av mångfald och motstånd.

Det barnlitterära Norden

Denna artikel bärs upp av två huvudsakliga argument. För det första att barnlitteraturens särskilda ställning och utfall i Norden utgör ett laboratorium för samhälleliga föreställningar i vår samtid.[1] För det andra att den nordiska

1 *Österlund, M.* et al. *Tidsligheter. Ekokritiska, barnlitterära och kulturteoretiska perspektiv på tid,* SLS-förlag, 2024.

barnlitterära utgivningen sammanlänkas av en estetisk tradition, som bildar klangbotten för nya verk som konfronterar svåra frågor. Genom nedslag i en bråkdel av den omfattande utgivningen – inte ens med nedslag i alla Nordens länder – pekar jag på rådande tendenser. En är att bildberättandet bryter mark, inte bara i utpräglade bildformat utan i alla genrer. Nordisk bilderbok ses internationellt som livskraftig och experimentell. Därför är fokus på bilderbok, med utblick mot barn-, serie- och ungdomsroman. Flertalet böcker har nominerats till eller erhållit Nordiska ministerrådets pris för barn- och ungdomslitteratur (NR-priset) instiftat 2013. Priset, som lyft den nordiska barnlitteraturen som en gemensam angelägenhet, är en bra barometer för tendenser i utgivningen. Satsningar som Den nordiska bokslukaren, som skapat tilläggsmaterial för varje nominerad bilderbok, har ökat spridningen av nordisk litteratur i Norden – dessvärre reser denna litteratur förhållandevis dåligt mellan länderna. Utforskandet av vad barn och barndom av idag är sammanlänkar det barnlitterära Norden. Utifrån betraktat konstituerar Norden ett kulturområde med en särskild syn på barndom och barnlitteratur: frisinne och normkritik, öppenhet för det mörka, ett Nordic noir i barn- och ungdomstappning. Nordisk barnlitteratur präglas, som jag ska visa, av en rad tendenser, som svarar *på* frågan: Vad innebär barndom i Norden idag?

En nordisk barnsyn som inbegriper mörker

Sett som helhet är det barnlitterära Norden särpräglat, samtidigt spretigt som sammanhållet, brokigt som brett, med förenande faktorer och särdrag. Dels ser utgivningen olika ut, den varierar i storlek, kan ha rötter i muntlig tradition eller bära särprägel av sin geo-kulturella placering.[2] Dels binds den samman av en snarlik barnsyn, estetiska traditioner och en klangbotten av frisinne – men också ett förmodat mörker, det att barnsynen inbegriper såriga frågor.[3] Danske Rasmus Bregnhøi beskriver saken i sin seriestrip ”Rasmus skriver en Nordisk børnebog # 1” i *Den nordiske børnebog* (2014): ”Jeg vil skrive en nordisk børnebog./ Den skal helt klart være dyster og bryde grænser ned./ 5-årige har helt klart brug for at redefinere deres fasttømrede virkelighedsoppfattelse”.

Böcker kan ha titlar som norska Åse Ombustvedts och Marianne Gretteberg Engedals diktsamling riktad till ungdomar *Når er jeg gammel nok til å skyte faren min?* (2019, nominerad 2020). Det är en mörk skildring av fysiskt och psykiskt våld genom en pojkes dagboksanteckningar i diktform där framställningen speglar den traumatiserades svårighet att sätta ord på det upplevda. Svart-vita bilder fångar upp traumat, en boksida kan bestå av svart klotter följt av en text om hur moderns språk brister inför situationen: ”Det blir nog bedre i morgen sa moren min/Jag trodde på det/ Men en dag sluttet hun og si det/ Hun

2 *Österlun*d, M. & Lassén-Seger, M., *På tvaers av Norden. Social holdbarhed i nordisk børne og ungdomslitteratur*, Nordiska rådet 2022.

3 Øster, A., *Den nordiske børnebog*, Høst & Søn, 2016.

gjemte ordene in under den krumme ryggen". Boken är ett exempel på att nordiska barn- och ungdomsbok är utpräglad allålderslitteratur i det att den vänder sig lika mycket till barn och unga som är en angelägenhet för vuxna läsare och pekar på tendensen att konfrontera trauma, även visuellt genom svärta.[4]

Nordiska tankefigurer och trauman

Av särskilt intresse är samarbeten över nationsgränserna. Nordiska ministerrådets satsning Lyftet (2019–21) samlade forskare, förmedlare, förläggare, författare och illustratörer och bidrog till att främja sådana. Ett samarbete, *Vi är lajon!* (2019. NR-pris 2020) av svenska Jens Mattson och finlandssvenska Jenny Lucander, replikerar Astrid Lindgrens på sin tid omdebatterade *Bröderna Lejonhjärta* (1973). I boken har två bröder en nära gemenskap, som bryts av den enes död, men precis som i förlagan antyds en värld efter denna. Boken visar hur nordisk barnbok inte ryggar för svåra frågor, som ett barns död och livet efteråt. *Även Om du möter en björn* (2021, nominerad 2022) av danska Martin Glaz Serup, finlandssvenska Malin Kivelä och Linda Bondestam går i dialog med traditionen, Alice Tegners barnvisa Mors Lilla Olle (1895), om mötet mellan ett barn och en björn i en skog. Boken nyttjar boksidans materialitet till fullo, då björnen fyller uppslaget till bredden och boken måste vändas på för att se den i dess fulla längd.

På slutet tuggar björnen bubbelgum och visar sig bo inte allt för långt från civilisationen. Välkända konstellationer stöps om till ett uppdaterat innehåll där nutidsmarkörer som pekplattor förenas med det vilda. Den övergripande tankefiguren är barnperspektivet. Berättelserna utgår från barnets blick på sin omvärld och väjer inte för konfrontationer, vare sig i form av en vild björn eller döden. Ett sådant perspektiv är grundbulten i nordisk barnbok.

Ett barnperspektiv präglar också danske Jesper Wung Sung och Jenny Lucanders *Vad bestämmer jag?* (2023) där barnets existentiella grubbel inför

4 Ommundsen, Å.M., *Litterære grenseoverskridelser. Når grensene mellom barne- og voksenlitteraturen viskes ut,* Oslo UP 2010.

det outgrundliga rymmer tankar om makten att bestämma. De scenarier som målas upp betonar delaktigt faderskap, i sig en nordisk trop. Pappan är lyssnande följeslagare och tar barnets funderingar på allvar utan att låsa dem i vuxentolkningar. På sin vandring ser de tre män som drar en barnvagn, en sinnebild för närvarande nordiskt faderskap. Konstellationen osäkras av den ovanliga sammansättningen; kan det rentav vara så att ett barn kan ha tre pappor? Nya familjeformer trendar i nordisk barnbok, med Pija Lindenbaums *Else-Marie och småpapporna* (1990) som föregångare i vad som sagts vara en polyamorös familj.[5] Det är till fördel att tolkningsutrymmet lämnas vidöppet.

En våg av antropocen barnbok

Att nordisk barnlitteratur utgör ett laboratorium för samhälleliga idéer visar vågen av antropocen barnlitteratur som berör det att människans avtryck i naturen inte längre går att sudda ut.[6] Mängden böcker är stor och tyder på en föreställning om ett specifikt nordisk band till naturen. Norska Kaia Dahle Nyhus *Verden sa ja* (2018) börjar i Big bang och tar sig genom eskalerande klimatskada till ett scenario där människans tid är över och en ensam rymdraket styr vidare mot andra planeter med en robot vid ratten: ”Men vi var ikke ferdige. For vi kommer til å forandre oss./ Og verden roper!/ Og verden sier JA!”. Boken slutar med en öppen fråga om vart vi är på väg och ger jordklotet röst. Att frågor om makt och medbestämmande är svåra lyfter Steffen Sørum i ”Hvem står til ansvar for miljøet i barnebøkene?” (2018): ”Kan man beholde barneperspektivet og likevel vise at barna selv er en del av miljøproblemet?”[7]

Bondestams *Mitt bottenliv. Av en ensam axolotl* (2020, nominerad 2021) är typisk för denna trend. Hon löser dilemmat genom att bryta med människocentrismen och ge röst åt ett utrotningshotat djur. I takt med att havet fylls med skräp eskalerar klimatkatastrofen. Men för axolotl visar sig mänsklighetens undergång vara en möjlighet att överleva. Emma Adbåges *Naturen* (2020, nominerad 2021) gör en satir över vuxenvärldens skeva sätt att leva med klimatkrisen och nordbors vurm för naturen, som visar sig ha gränser. Likaså avskaffar Lisen Adbåge mänskligheten i sin dystopiska *Furan* (2021) där en familj kalhugger en skog, men skogen slår tillbaka, virket börjar blöda i husväggarna, familjen får rötter och förvandlas till träd. Miljöfrågor rådbråkas alltså drabbande.

I isländska Rán Flygenrings *Eldgos* (Vulkanutbrott) (2022, nominerad 2023) berörs de vulkanutbrott med förödande konsekvenser för lokalbefolkningen som urartat i våghalsig vulkanturism. Kaktus vars mamma är turistguide håller honom hemma på grund av en lusepidemi. Boken pendlar mellan

5 Warnqvist, Å., Att vägra normen och att omsluta den. Pija Lindenbaum som normkritiker, i Kärrholm, S. & Tengardt, P., *Barnlitteraturens värden och värderingar*, Studentlitteratur, 2012.
6 Österlund et al 2024.
7 Sørum, S., ”Hvem står til ansvar for miljøet i barnebøkene?”, *Periskop*, 2018.

att skildra de otyglade naturkrafterna och barnets vardag, utfört i svart-vitt-orangeröd med serieromanens medel. Boken liknar de kryllande, svårhanterliga turisterna vid löss.

Bondestam lyfter i *Hela konkarongen* (2023) likt Flygrenring effekterna av turism ur ett miljökritiskt perspektiv. Boken är en hommage till Tove Janssons *Hur gick det sen?* (1952). Precis som föregångaren arbetar Bondestam med perforeringar, men istället för mumintroll utgör en turistgrupps strapatser temat. Boken är ett exempel på avstampet i traditionen, inte minst genom kolorismen. Janssons och Lindgrens antifascistiska motstånd ekar genom generationer av barnböcker. Med tanke på pågående nedmontering av klimatmål återstår det att se om kulmen är nådd eller om böckerna fortsätter att plädera för en grönare, mer demokratisk värld.

Mångfald och neurodiversitet

Neurodiversitet, funktionsvariation och psykisk ohälsa bland barn är en påtaglig trend. Norska Gro Dahle och Kaia Dahle Nyhus skildrar i *Grävlingdagar* (2019) hur det är att vägra gå till skolan: ”Men skolan förstår sig inte på grävlingar./ Då är det inte så lätt att vara Pim, för alla barn måste ju gå i skolan./Eller måste de inte det?”. Bilderna är expressiva och fångar det ångestfyllda som ligger bakom motviljan att gå i skola. Norska Herman Flesvigs, Erlend Loes och Bård Sletvold Torkildsens *Herman. Historier fra en udiagnostiseret oppvekst* (2022) är en bilderboksmemoar om att leva med funktionsvariation. Lättnaden i att få hjälp skildras: ”De gir meg en pille som skal få hodet mitt til å gå saktere. For aller første gang hører jeg hva læreren sier. Jøss, er det sånn de andre har det?”.

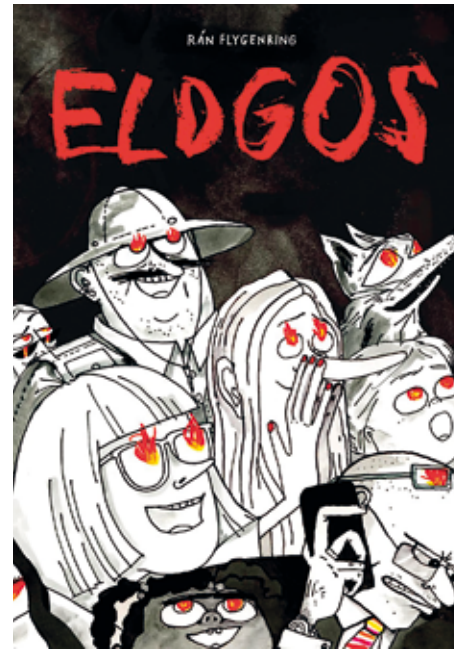

Finlandssvenska Matilda Gyllenbergs och Maria Sanns *Hundra dagar hemma* (2022) lyfter samma tematik. I elvåriga Nike väller det mörkret fram utan förvarning och hon rusar hem till sitt rum: ”Inte konstigt att mamma har svårt att förstå. Jag förstår ju knappt själv. Det är inte ett enda problem, utan en stor gegga av olika saker.”

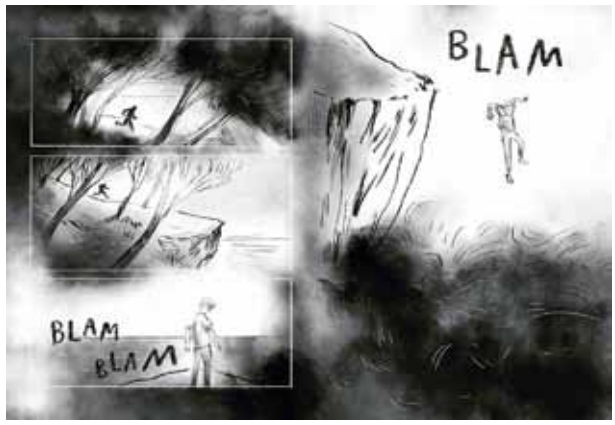

Mammans oro fångas upp: ”Kinderna var svullna, håret tovigt, ögonen skrek.” Boken är ett exempel på tätt bildberättande; Sanns tuschteckningar understryker olusten texten förmedlar. Boken legerar psykisk ohälsa med flickskildring då Nike inte bara är skör: hennes barbiedockslekar är ruffa och hon bildar ett anarkopunkband. Tendensen att vidga synen på nordisk barndom genom att inkludera barn med neurodiversitet går hand i hand med diskussionen kring den ökande diagnostiseringen och de sätt på vilka samhället bemöter barn med funktionsvariation och psykisk ohälsa.

Nordiska trauman, motstånd och demonstrationståg

Barnlitteraturen är ett lackmuspapper, mäter av sin samtid. Då samtiden svartnar fångar barnboken upp detta i specifika berättarformer och konventioner. En eskalerande undergångsstämning och nedmontering av demokrati och välfärdsstrukturer, inbegripet barns möjlighet att leva en skyddad barndom, sätter spår i barnböcker.

Svenska Johan Ehns *Hästpojkarna* (2019, nominerad 2020) berättar homosexualitetens historia, nutid och dåtid löper omlott. Boken bjuder på en twist i klass med Peter Pohls likaså banbrytande *Janne, min vän* (1985), dessutom med besläktat cirkustema. Långt är ungdomsromanerna i Norden, som *Hästpojkarna*, uppgörelser med systematiskt förtryck och låsta sociala hierarkier. Boken bygger på ett digert arkivarbete och sätter nazismen i nytt ljus.

Ett genomgripande sår i den nordiska gemenskapen gestaltar och problematiserar norska Nora Dåsnes i *Ubesvart anrop* (2022, NR-pris 2023) om katastrofen på Utøya som utplånade så många politiskt aktiva unga som strävade efter att skapa en bättre värld. Serieromanen utgår från de efterlevandes perspektiv och de bearbetar de traumatiska minnena från massakern. I dag är också detta Norden, en plats där politiskt våld riktas mot barn och unga.

Det är symptomatiskt att Viveka Sjögrens *Någons bror* (2023, nominerad 2024) handlar om en skjutning där barn är involverade: ”Och aldrig är balkongerna så kalla som när blåljusen lyser /Och aldrig är mammorna så ledsna som när dom står där och fryser/ När någon har skjutit någons bror/ när någons bror inte längre får bli stor.” Våldet är i fritt fall, berör allt yngre barn. Boken sticker ut i sin tillkomsthistoria. Sjögren har samarbetat med årskurs 5 i en Stockholmsförort, vilket ger autenticitetsprägel och närhet till vad barn upplever av våld i sin vardag. Texten fångar barnperspektivet, medan bilderna är bearbetningar av barnens teckningar av det våld som omger dem. Barnlitteratur blundar inte för den nedmontering av välfärdssamhället som sker i realtid. Den tar kraftfullt ställning, är en vision av en bevarad värdegrund och välfärd, där nordiska barn fortsatt ska omgärdas av en demokratisk barnsyn. Slaget om samtiden sker i böckerna. En del av dem kan etiketteras ny politisk barnbok, då arvet från 1960- och 1970-talets politiska barnbok med demonstrationståg för rätt till dagvård för alla och en samsyn på barnets rätt i samhälle ger eko.

Bondestam, en av Nordens portalgestalter då det gäller att förvalta den nordiska barnlitterära traditionen och bearbeta vår tids smärtpunkter för en barnpublik, tar i sin och svenska Mimi Åkessons *Här är alla andra* (2022) ställning till Ukrainakriget genom en fredsappell, då en i folkmängden har en fredsduva och ukrainsk flagga. Hon utforskar vithet i *Ni är inte min mamma* (2021, nominerad 2022) tillsammans med Frank Furu. I boken får Tove Janssons världsberömda mumintroll stå för vithet i form av ett tröstande gosedjur som den ensamkommande flyktingflickan sparkar undan, trots all välmening är saknaden efter hennes forna hemland kompakt. Efterhand omförhandlas vem som är ett nordiskt barn och på vilket sätt ett sådant barn kan se ut, fler bruna barn och röster från förorten förekommer. Rådande demografi speglas allt oftare, liksom balansen mellan pojkar och flickor tidigare rättades till har hudfärg omförhandlats.[8]

Norska Kirsten Roskiftes *Alle sammen teller* (2018, NR-pris 2019) visar på individens roll i kollektivet. Vimmelboken gestaltar mångfald i sin klara kolorism parad med tunna ljusblå linjer som påminner om en ifyllnadsbok. Boken räknar från noll till sju och en halv miljard och efterhand fylls bilderboksuppslagen med människor som bildar ett färgsprakande demonstrationståg där protestskyltarna rör frihet, fred, jämställdhet, rättvisa: ”Alla vill ha en bättre värld.” Alltså en sinnebild för den nordiska barnbokens plädering för mångfald och demokrati.

8 Christensen, N. & Österlund, M., Mångfaldiga former. Aktuell nordisk barn- och ungdomslitteratur i ett könsperspektiv, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, 2016; Andersson, M. & Druker, E., *Mångkulturell barn- och ungdomslitteratur,* Studentlitteratur, 2017; Mansour, N., *Multikulturel litteratur i danskfaget: kulturer, læsemåder og litterær inklusion*. Aarhus UP, 2020.

Ett liknande ställningstagande står Bondestam för i *Chop Chop. En jordbos överlevnad* (2024, nominerad 2025) som gestaltar robotikens och den artificiella intelligensens intåg, som utmynnar i ett världskrig som utrotar mänskligheten. Men före det skildras ett demonstrationståg där Bondestam, tecknat in sig själv i en framtidsvision där hon protesterar mot AI.

I tillägg till detta råder akut läskris: läser ens nordiska barn böcker längre, blir de lästa för, är nordiska föräldrar läsförebilder, finns det bokhyllor i hemmen och värnas läsningen som både estetisk kategori och demokrativerktyg? Dessa frågor ljuder allt högre i samhällsdebatten, och syns i utgivningen.

Summa summarum

Nutida nordisk barnlitteratur erbjuder en mångfald av skalor och perspektiv, den främsta måttstocken är barnperspektivet. I så mening utgör barnlitteratur ett uppdaterat laboratorium för samhällsidéer. Här formas och utforskas tankefigurer om barn och barndom, unga och ungdom, inbegripet föräldraskap, far- och morförädraskap och samhällsinstitutioner. Detta görs inbäddat i samtidskonventioner för barnlitterärt berättande, med ankarkänning i den barnlitterära traditionen. Marginaliserade grupper får röst och tar plats, allt från ensamkommande flyktingbarn till neuroqueera. Demonstrationsplakat höjs för bevarandet av demokratiska strukturer, effekter av klimatkris och AI-utveckling skärskådas. Trots att nordisk barnlitteratur härbärgerar mörker och inte tecknar en glansbild av vad det innebär att vara barn eller ung, sprudlar berättarglädjen och kolorismen färgar boksidorna i regnbågens alla färger. Barnlitteratur må se olika ut i Norden, det ska den gärna göra. Den är del av internationella strömningar och förvaltar arvet av en nordisk barnlitterär tradition av svärtat frisinne.

*** Not.** Artikeln bygger på ett föredrag på Jubileumsseminarium i mars 2025 med anledning av LF 150 år: *Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor.*

BO TAO MICHAËLIS

HYGGE OG UHYGGE, APARTE DETEKTIVER OG POLITISKE UHYRLIGHEDER

Skitser af den danske krimilitteratur netop nu eller for lidt siden

Hvis man har fulgt med i kriminallitteraturens udviklinger indenfor de sidste 10 år, ved man at der er kommet en reaktion mod det, man lidt bredviftet, upræcist og modevendt har kaldt for Nordic Noir. Uden at gå i detaljer med begrebet, det stammer mere fra Storbritannien ikke Frankrig, var modstanden som opstod just i førstnævnte land, at man fandt at de nordiske krimier var for blodige, grusomme og voldsomme.

Bo Tao Michaëlis er Ph D. mag.art i litteraturvidenskab, cand. mag i dansk og oldtidskundskab. Områder: Anmelder af international, europæisk såvel som nordisk kriminallitteratur, amerikansk litteratur. Tv-anmeldelser og kulturjournalistik i diverse retninger, film, maleri, livsstil og tidsånd.*

Tilbage til kaffe og kage-krimien.

Norden, en af verdens mest fredelige områder med lov og orden, dyrkede åbenbart at lade unge kvinder blive voldtaget og dræbt. Slå børn ihjel sågar med børn som mordere. Udpenslet og uhyggeligt var Norden et stort vildnis med grænseløse forbrydelser. Man pegede på Stieg Larson og hans Milleniumserie med Lisbeth Salander, *The Girl with The Dragon Tatoo* i stedet for originalen *Mænd der hader kvinder* som bestialsk og brutal i sit design. Man pegede på den danske tv-serie *Forbrydelsen* som om søndagen underholdt med en forfærdelig historie om voldtægt og mord på en gymnasiepige.

Bølgen mod den stigende vold og modbydelighed, man mente man fandt i nordiske krimier, ramte også Danmark. Interessant tog bølgen land på samme tid, hvor den danske krimi blev mere regressiv og konservativ end før i indhold og udtryk. Både den socialt indignerede krimi a la de svenske, Sjöwall & Wahlöö, Henning Mankell, Arne Dahl og Stieg Larsson og det man en gang kaldte for femikrimien, forsvandt fra forlagskatalogerne. Stort set kan man

sige, at den danske krimi fremfor alt blev en livstilskrimi, en spændingsroman som handlede om det intime og nære liv. Især i den urbane middelklasse og mord uden for megen blodudgydelse og detaljebeskrivelse. Men det er synd for indvandrere, naive kvinder og krigsveteraner.

Hyggen kommer til krimigenren.

På engelsk har man begrebet *cosy crime*, hvis mester i dag må siges at være tv-manden og forfatteren Richard Osman med sin serie om velhavende pensionister som med sin torsdagsklub på et luksus alderdomshjem opklarer mord og det som ligner. I Danmark er det fremfor alt Anna Grue som er blevet yppersteprøst for hyggekrimien. Den stille-flyder-opklaringen-detektivroman. Hun lancerede med *Mysteriet i Genbrugsen* i 2020 sin serie om efter-lønner Anne-Maj Mortensen, der opklarer kriminelle sager i og omkring Nykøbing Sjælland. Serien er udtalt og markant inspireret af Agatha Christies Miss Marple-serie. Men hvor Miss Marple er moralsk nævenyttig, obsternasig og intimiderende nysgerrig i sine bøger, er fru Mortensen en gennemført bannerfører for hyggekrimiens glæder. Populistisk biedermeier. kvindelig intuition, sundt familieliv, solid god mad og især en hundeglæde, 'hundekikskrimien' som gennemsiver disse krimier som udover ovenfor nævnte, er *Døden i kurbadet, Nøglen til mord, Ligene i Lysthuset* og *Blodigt bryllup*. Ingen af dem afviger fra deres småborgerlige univers, dansk lurmærket hygge mellem småborgere lidt fjernt fra storbyen.

Hyggekrimien minder meget om livstilskrimien som her i Danmark næsten har afløst femikrimien, krimien med en kritisk feministisk vinkel i plottet. Sarra Blædel som en gang skrev sådanne om det at være ung kvinde splittet mellem karriere og kærlighed i et mandssamfund, patriarkatet, forsager nu offentligt sin fortid som feministisk krimiforfatter. Det er der flere danske kvindelige krimiforfattere der gør. Ofte ud fra den forkerte forestilling at det er mænd ringeagt som kommer til udtryk i benævnelsen femikrimi. Men det er helt forkert og signalerer en historieløshed, der ikke er plads til at udrede her.

Eneste udtagelse er Gretelise Holm som stadigvæk er leveringsdygtig i velskrevne krimier med accent af feminisme i almindelighed, sund fornuft i særdeleshed. Efter at have skrevet en række krimier om et makkerpar indenfor politiet, er Katrine Engberg nu i gang med en serie om den kvindelige privatdetektiv, Liv Jensen, som så gerne vil være strisser. Mestendels handler hendes sager i de foreløbig tre bøger om hende om hendes egen familie og dens fortid. Lone Theils har en hyggelig serie med den danske journalist Nora Sand bosat i London. Nummer syv i serien *En djævelsk pagt* drejer sig om forsvundne aupair-piger godt flettet ind i Sands eget kærlighedsliv. Heidi Amsinck, bosat i London, har også sat en serie i gang med udgangspunkt i den britiske hovedstad. Jyske Inger Wolf, som har skrevet femten romaner fordelt på fem

krimier, lancerer nu en ny serie om politikvinden Nelly Birkebæk som flytter fra Aarhus til Hedeborg, læs virkelighedens Herning, i første bind *Hedeland*. Atter en interessant hyldest til ro og mag i provinsen. Pernille Schous to krimiromaner koncentreret om genforeningen med Danmark og Sønderjylland i 19-1920, *Mord i delegationen* og *Liget i labyrinten* har på trods af sit storpolitiske emne en skabelon a la Agatha Christie sågar med en engelsk politimand i en af hovedrollerne.

Bortset fra den gennemgående stemning af hyggelighed på lavplus med hensyn til spænding og splat, bliver disse krimier i den grad lanceret kommercielt af deres forlag. Samt en række bogbloggere som aldrig sparer på superlativer når det gælder de tilsendte bøger. Der bliver også arrangeret træf mellem forfattere og deres fans, hvor der uddeles gaver, *godiebag,* sekunderet af drinks og snack, bogsignering og udveksling af ros.

De lidt anderledes og aparte danske detektiver.

Jenny Lund Madsen debuterede i 2020 med krimien *Tredive dages mørke,* hvor den arrogante og meget lødige forfatter, Hannah, bliver sendt til et afsides sted på Island. For at skrive en krimi som hun påstår hun kan skrive med venstre hånd. Men det sværere end som så, alt i mens at hun vikles ind i en lokal mordsag og forelsker sig paldask i en politimands kone! Hannah møder vi igen i fire år senere i *Under den blændende sol* hvor hun nu befinder sig på Sicilien. Lund Madsen har planlagt en trilogi, hvor Hannah hver gang havner på en ø. Etteren som blev Danmarks kandidat til Glasnøglen, er lidt bedre end toeren. Men stadigvæk er der en rimelig god balance mellem kærlighedshistorien og plottets kriminalgåde.

Tegneserieskaberen Anders Morgenthaler og børnebogsforfatter Christina Sederquist debuterer i 2024 med krimien *Ondt barn.* Detektiven er den aparte amerikanske Emily Van Deen, som har en søn med en mand, som en gang var homofil, men nu er flyttet sammen med en anden kvinde. Deres fælles søn Manfred forsvinder og ind træder mærkelig personager såsom den bitre politikommissær Anni Brandt og den bizarre onkel Bob, der tror på diverse konspirationsteorier. Uden at være dødspændende er *Ondt barn* en herlig anderledes krimi end så mange andre af slagsen. Med deres sædvanlige sammenrend af Tordenskjold soldater, diverse politifolk fra København og provinsen.

David Garmark må være forfatter til verdens ældste detektiv. Nemlig den tidligere retsmediciner Walther Brink som er 93 år i krimien *Vildført*. Første gang vi mødte ham, var som 67årig i *Kæntring* udgivet i 2024. Hvor han af komplicerede og kriminelle omstændigheder, blandt andet sit barnebarns død som narkoman, bliver værge for sit syvårige oldebarn, Channie. Her i *Vildført* er Channie nu 32 år og socialrådgiver i Aarhus. Walther er *still going strong*, bokser i sin kælder, motionerer og sejler i kano på de smukke søer omkring Ry

i Jylland. Walther og Channie er begge introverte enspændere, mutte trodsige og samspilsramte mennesker. Men forbundet i en fælles skæbne, en gensidig tavs kærlighed som just udvikler sig omkring de forbrydelser, handlingen tager hånd om.

De uhyggelige er her heldigvis stadig.

Bagmanden bag flere danske tv-serier, bl. a. den verdensberømte*Forbrydelsen* Søren Sveistrup, fik for sin *Tælle til en tælle til to* Det Danske Krimiakademis Harald Mogensen-prisen, hvilket gør bogen til Danmarks kandidat til Glasnøglen. Det var andet bind, første hed *Kastanjemanden* med et særegent makkerparret indenfor politiet, Mark Hess med udenlandske og internationale relationer og Naia Thulin enlig dansk mor med rødder i dansk hverdag. Ligesom *Kastanjemanden*drejer det sig om en infam seriemorder. Her med den indre handlingskerne, at morderen manipulerer med sine ofre via beskeder på mobiltelefonen. Et meget snedigt plot som accentuerer faren ved den egocentriske narcissisme på de sociale medier. *Kastanjemanden* blev til en seværdig spændende tv-serie på Netflix. Mon ikke det samme kommer til at ske for *Tælle til en tælle til to*.

Mindst lige så uhyggelig som Sveistrup og næsten lige så velskrivende er Thomas Bagger. Også han operer med et makkerpar, to aparte strissere David Flugt og Lucas Stage. Fjerde bind om dem, *Koden til kaos* handler om et Danmark udsat for terrorisme på højt plan, gigantiske bomber som detonerer i midten af København. Bagger kan virke ekstrem i sin ekspressionisme omkring ondskab uden grænser.

Så er der de politiske.

Den politiske krimi i Danmark går rimeligt langt tilbage indenfor genrens fremfærd i nyere tid. Fremfor alt er Leif Davidsen som debuterede med *Uhellige alliancer* i 1984, den politiske thrillers *grand old man* i Danmark. Ikke mindst med sine mange bøger om først Sovjetunionen og siden Putins Rusland. Temaet er ofte Danmark som det sorgløse Tornerose slot som aldrig er bevidst om at ligge klos op af sine aggressive og entreprenante naboer øst på. Men i hans kølvand kommer nu Susanne Staun, som ellers har et surrealistisk popartistisk krimiforfatterskab bag sig, med sobre og sinistre spionromaner 'Forræderne i Litauen' og *Kaosagenterne*. Begge med tema og plot i det storpolitiske teater med det spændte eskalerende forhold mellem øst og vest. I særdeleshed i perspektiv af den eskalerende krig mellem Ukraine og Rusland.

To offentlige kendte personer med politisk baggrund, den klummeskrivende antropolog og forfatter tæt på partiet 'Liberal Alliance', Dennis Nørmark har skrevet en velturneret politisk thriller *Harare*, som med titel efter Zimbabwes

hovedstad, leverer en koncentreret, sensationel og spændende kritik af europæisk ulandsbistand. Den tidligere chefredaktør for tabloidbladet *Ekstra Bladet,* Poul Madsen, har påbegyndt en serie om et socialdemokratisk magtmenneske og skruppelløs karrieremager *Kongen fra Esbjerg*. En rigtig ramasjangroman inspireret af den kultiske tv-serie *House of Cards.* Den tidligere forlagsmand Kim Hundevadt debuterede med en velturneret sag, *Porcus*. Om dansk svineavl som profitproduktiv, men også kapitalistisk organiseret dyremishandling.

Allermest aktuel er den dansk-grønlandske forfatter Nauja Lynge som med sin *Grønlandseksperimentet* har skrevet den bedste krimi med udgangspunkt i Grønland siden Peter Høeg fik en verdenssucces med sin arktiske bestseller *Frøken Smillas fornemmelse for sne* fra 1992. Bogen tager afsæt i spiralskandalen; at grønlandske piger og kvinder uden samtykke i årene 1966-1975 blandt andet på danske kostskoler fik opsat en præventiv spiral i deres underliv.

Coda og konklusion.

For otte år siden, nærmere bestemt i 2017, her i tidsskriftet skrev jeg at dansk krimikultur på mange måder ligner en svensk krimiprovins. Forstået på den måde, at flertallet af danske krimier lægger sig op ad den svenske politirutinekrimi á la Sjöwall & Wahlöö og Henning Mankell. Således er det stadigvæk Jussi Adler-Olsens serie om Politigårdens Afdeling Q, der er landets mest populære krimiserie. Adler-Olsen har trukket sig tilbage, testamenteret serien til makkerparret Line Hom & Stine Bolther som med *Døde sjæle synger ikke* leverer et 11. bind om Carl Mørck og co. De to rammer faktisk ret godt Olsens populistiske og noget rustikke prosa med djærv humor, fokus på peristaltik og bukolisk folkelighed. Selvfølgelig krydret med forfærdelig kriminalitet på grænsen til det ulækre.

Men stadigvæk begynder den danske krimis slagne landevej et sted i Sverige. Der er originale tiltag som adskiller Danmark indenfor Nordic Noir. Udover allerede nævnte Jenny Lund Madsen, er der gamle kendinge med accent af det både velskrevne, engagerede og plotmæssigt originale, såsom Gretelise Holm og Lars Kjædegaard.

Faren mod den danske krimi som kvalitet artikulerer for mig tre aspekter: Hyggekrimi, lydbøger og turistkrimi, det sidste er et de mindre positive træk vi har fået fra Sverige.

Hyggekrimien kan i små doser være udmærket. Men her i Danmark er den efter at hyggebegrebet er blevet et internationalt begreb, skamredet som en genre som hverken forstyrrer nogle læsere eller overhovedet kerer sig om den litterære formåen. Til med ofte dyrker en senmoderne form for biedermeier, hvor man hylder det klaustrofobiske nære samfund, familie, vox populi og folkloristisk intuition som vigtigere end forensisk videnskab og gedigent politiarbejde. Boomet i lydbøger er tæt knyttet til denne form for krimi om end med variationer. Men lydbogen er en fare mod det både trykte og litterære ord.

På dansk er det fuldstændig ude i tovene blevet synonymt, det at lytte og at læse. til Rigtig – for? – mange danske krimiforfattere skriver direkte til lydbogsgenren. Denne orale tekst kan aldrig være som læselig som en trykt bog med sider af papir. Der er intet i vejen med det mundtlige, men det forringer altså den analytiske og eftertænksomme sans ved læsning. At skrive for en lytter i stedet for en læser ændrer stil og sprog. Der er pokker til forskel mellem at med ørebøffer at høre på oplæsning og så fordybe sig i en tekst, hvis væsen er mere bogstavelig end lydhør.

Turistkrimien inspireret af det vi her i Danmark kalder for Skærgårdskrimien, hvor solen aldrig går ned ogregnen er en by i Rusland. Et svensk fænomen siden kopieret her til lands. Jamen der er vel ikke den by i Sverige, som ikke har en regional krimiforfatter som mere eller mindre latent reklamerer for sit forfatterskabs steder? I Danmark har *TV2* drejet flere turistkrimier henholdsvis fra Hvide Sande i Jylland og Helsingør i Nordsjælland. Begge scoret stor succes i udlandet, især i Tyskland.

Nok har Danmark ingen dybe skove som i Sverige eller høje bjerge som i Norge. Nordisk melankoli og spleen er måske mindre her nede i Sydskandinavien. Men derfor behøver krimien fra Skagen til Gedser ikke kun være knyttet til middelklassens kaffeslabberas, kærlighedsliv og karrieremuligheder. Heldigvis er det ikke helt sådan, der er mange krimiforfattere som stadigvæk mere betragter deres genre som litteratur end levebrød.

Den franske krimiforfatter, Fred Vargas, har sagt at krimier er eventyr for voksne. Magien i krimien er både en ramasjanget refleksion over, hvad er ondskab og hvad er forbrydelse, det terroristiske irrationelle i et tilsyneladende rationelt (velfærds)samfund. Gerne skildret med en eventyrlig eksistentialisme, et tematiseret plot om døden og tiden. Døden som et grundvilkår for alle, men som ankommer for nogen meget tidligt i nedslag af pludselig drab og horribel hærværk Tiden, fordi at opklare forbrydelsen altid er et kapløb med tiden før spor forsvinder. Al moderne forensisk videnskab, fra fodspor i sneen, fingeraftryk på liget, blodtype og en kugles ballistik og navnlig nu om dage, genbestemmelsen DNA, er at finde sandheden før den sander til under omstændigheders flygtighed. Om lidt er vi borte og det er morderen også.

*Not. Artikeln bygger på ett föredrag på Jubileumsseminarium i mars 2025 med anledning av LF 150 år: *Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor.*

ÅSA WARNQVIST

TVILLINGAR, TEMLOR OCH DETEKTIVBYRÅER
Den svenska barndeckarens framgångssaga

Barndeckaren fick i Sverige sitt stora genombrott på 1940-talet. Samtidigt skedde en successiv förändring i synen på barndeckaren, och den kom att accepteras som en del av barns och ungas läsning. 1940- och 1950-talens framgångsrika bokserier om Kalle Blomqvist, Ture Sventon och Agaton Sax kallas en guldålder och de har haft en mycket viktig betydelse för barndeckarens utveckling.

På 2000-talet har utvecklingen tagit ny fart med flera lyckosamma bokserier som LasseMajas detektivbyrå. Kan man tala om en andra guldålder för barndeckaren i Sverige?

Åsa Warnqvist är chef och forskningsledare på Svenska Barnboksinstitutet i Stockholm. Hon är docent i litteraturvetenskap med barn- och ungdomslitteratur och litteratursociologi som specialiseringar. Hennes senaste publikation är *Den svenska barn- och ungdomslitteraturens historia*, redigerad tillsammans med professor Boel Westin.*

Barndeckaren slog igenom i Sverige på 1940-talet, men barn och unga läste deckare långt innan dess. De läste till exempel sir Arthur Conan Doyles noveller om Sherlock Holmes med stor behållning, liksom den så kallade Nick Carter-litteraturen, underhållningslitteratur som började ges ut under sent 1800-tal namngiven efter en populär fiktiv detektiv.

Nick Carter-litteraturen kallades för smutslitteratur och blev rejält utskälld, inte minst för att den var så populär bland unga läsare. Den ansågs förleda ungdomen och under tidigt 1900-tal startades kampanjer för att få bort den. Nick Carter-debatten är ett tidigt exempel på en typ av moralpanik som uppstår med jämna mellanrum kring barns och ungas mediekonsumtion, och den bidrog till att deckarlitteraturen fick dåligt rykte.

Deckare riktade till vuxna diskuterades flitigt i dagspressen under mellankrigstiden. I ett osignerat referat av ett föredrag av deckarkännaren August Jansson 1933 konstateras att talaren ordade ”åtskilligt mer om detektivromanernas fel än om deras förtjänster” (”Tre gånger fler mord av kvinnorna än männen. Detektivlitteraturen i statistisk belysning”, *Svenska Dagbladet* 22 september 1933). Det fanns en tendens att lyfta fram genrens klassiker och tidiga författare, som Sir Arthur Conan Doyle och Edgar Allan Poe, medan

efterföljarnas verk sågs som ”så pass standardiserade, att den ena icke mycket skiljer sig från den andra” (”Om detektivromaner”, Knut Hagberg, *Nya Dagligt Allehanda* 1 mars 1936). Frans G. Bengtsson menar i en genomgång till och med att somliga av samtidens detektiver blev ”tämligen outhärdliga i längden” (”Detektivlitteratur”, *Svenska Dagbladet* 13 april 1937).

Diskussionen om deckarlitteraturens kvalitet har fortgått sedan dess. Kritiska genomgångar har varvats med försvarstal, och trots inrättande av Svenska Deckarakademin 1971, litterära priser och särskilda deckarfestivaler har det dröjt ända in på 2000-talet innan ett neutralare förhållningssätt till deckaren har kunnat skönjas på bredare front.

Tidiga barndeckare – dansk och tysk import

Genrens dåliga rykte fick tidigt konsekvenser även för barndeckaren. Berättelser som hade deckarintriger, vilket inte minst gällde många pojkböcker under 1900-talets tidiga decennier, marknadsfördes eller uppmärksammades sällan som deckare utan fick snarare epitetet äventyrsböcker.

Den utveckling som gjorde att en deckarlitteratur specifikt riktad till barn och unga såg dagens ljus inleddes på 1930-talet, med några framgångsrika översättningar. Den danska författaren Nils Meyns *Frøken Detektiv* från 1927 gavs ut i Sverige 1930. Den är skriven under pseudonymen Anne Lykke och handlar om en kvinnlig detektiv, vilket var ovanligt vid tiden.

År 1932 utkom den tyske författaren Erich Kästners *Emil och detektiverna* på svenska (*Emil und die Detektive*, 1928), med handlingen flyttad från Berlin till ett samtida Stockholm. Den var internationellt uppmärksammad och brukar betraktas som genombrottet för detektivromaner för barn eftersom det var den första boken med barn som detektiver. Det blev senare ett välkänt recept för en framgångsrik barndeckare.

I ljuset av de här framgångarna började svenska författares verk med deckarintriger uppmärksammas som just deckare, bland andra Gustav Sandgrens *De fyra fjädrarna* (1935), som likt Kästners pionjärverk handlar om ett gäng barn som agerar detektiver. Romanen fick överlag ett positivt bemötande. Signaturen Nejeda (Sonja Vougt) skriver till exempel i en samlingsrecension i *Arbetet* att den är ”spännande”, ”skriven med en viss flott bravur” och kan ”rekommenderas” (”Hög standard på pojkböckerna”, 14 december 1935). Hon tar även upp två andra pojkböcker som just deckare och berömmer ytterligare en av dem.

Vildsinta tvillingar och en förändrad syn på genren

I takt med att mottagandet förändrades började det också hända saker i utgivningen. En av de tidigaste svenska bokserierna som fick stort genomslag var Tvillingdetektiverna av Sivar Ahlrud, en pseudonym för Ivar Ahlstedt och Sid Roland Rommerud. Den handlar om de rödhåriga och vildsinta tvillingbröderna Klas och Göran Bergendahl som löser fall tillsammans. Första boken om deras äventyr, *Tvillingdetektiverna*, utkom 1944 och sammanlagt blev det över

50 delar i bokserien, utgivna under tre decennier. Den sista delen utkom 1974.

Vid samma tid som tvillingbröderna gjorde sitt intåg började deckargenren som sådan betraktas som acceptabel läsning för barn och unga. Till skillnad från den debatt som fortsatt fördes om vuxendeckarna handlade det inte längre primärt om genren som sådan, utan om bra och dåliga böcker. I en samlingsrecension inför julen med rubriken ”Deckare och äventyr” i *Svenska Dagbladet* (18 december 1945) inleder Greta Bolin sitt resonemang på följande vis:

> Många pojkar – och även flickor – grips i 12–14-årsåldern av ett starkt intresse för detektivberättelsen. Följden blir, att en hel del av dessa ungdomar kastar sig in i de underhaltiga ”deckarmagasinens” armar och förstör sina eventuella fickpengar på dylik uselhet. Ty deckarmagasinen saknar i allmänhet varje spår av intellektuell uppläggning, språket är tarvligt och huvudsaken tycks vara att samla ihop tillräckligt många bloddrypande effekter. Men det tjänar ingenting till att lamentera över ”deckarintresset”, det finns där och måste alltså bli tillgodosett. Konsten är bara att hitta deckarböcker, som står på en viss nivå och kan konkurrera ut deckarmagasinen.

Bolin tar därefter upp fyra titlar, tre översatta och en svensk, som hon kategoriserar som deckare och som hon vill rekommendera. Den svenska är pjäsen *Huvudsaken är att man är frisk* av Astrid Lindgren, som Bolin beskriver som ”en kriminalkomedi” och är särskilt entusiastisk över: ”Den är dramatisk, spännande, skojig och har en sällsynt ledig dialog. Man blir uppriktigt glad å alla teaterintresserade ungdomars vägnar.”

Som detta och övriga exempel ur bevakningen från 1930-talets mitt och framåt visar, skedde successivt en förändring i synen på barndeckaren, som resulterade i en acceptans av deckare som del av barns och ungas läsning och resulterade i en ökad utgivning.

Guldåldern – Kalle Blomqvist, Ture Sventon och Agaton Sax

En viktig händelse för barndeckarens genombrott på den svenska barnboksmarknaden, kanske den allra viktigaste, var utlysningen av Rabén & Sjögrens pristävling om den bästa barndeckaren 1946. Därmed hade ett förlag av förtjänstfull barn- och ungdomslitteratur erkänt genren som viktig. Förstapriset delades mellan Astrid Lindgren och Åke Holmberg. Lindgren fick det för *Mästerdetektiven Blomkvist*, den första boken om Kalle Blomqvist, som löser ett fall med en juvelstöld i en svensk småstad tillsammans med sina vänner Eva-Lotta och Anders. Holmberg tilldelades priset för *Skuggornas hus*, i vilken de två pojkarna Bo och Alf rymmer hemifrån och genom en förväxling hamnar i ett släktdrama på landsbygden. Holmbergs berättelse inkluderar såväl mord som mordförsök, vilka var vanliga inslag i Nick Carter-litteraturen, men inte på samma sätt i den litteratur som skulle konkurrera ut den. Ett av få ytterligare exempel vid tiden är Lindgrens andra bok om Kalle Blomkvist, *Mästerdetektiven Blomkvist lever farligt* (1951), i vilken ungdomarna hjälper polisen att lösa fallet med mordet på en procentare.

En av de mest framgångsrika barndeckarserierna under den här perioden, och i barndeckargenren i Sverige över huvud taget, är Åke Holmbergs nio böcker om privatdetektiv Ture Sventon, som gavs ut mellan 1948 och 1973.

Åke Holmberg var, likt Astrid Lindgren, en av de författare som vid den här tiden även utvecklade den svenska humoristiska barnboken. Hans böcker om Ture Sventon var initialt tänkta som parodier på deckargenren. Därför gav han bland annat Sventon ett talfel som gör att han inte kan säga bokstaven S i vissa ord, däribland pistol, semla och sitt eget namn. Han heter egentligen Sture Svensson, men till följd av sitt talfel har han bytt namn till Ture Sventon. Det hör till böckernas absurda humor att ingen förklaring ges till varför han kan uttala bokstaven S på ett ställe i namnet men inte de andra två. I ärkefienden Ville Vesslas efternamn går det också alldeles utmärkt för Sventon att uttala bokstaven.

Åke Holmberg var en säker stilist och humorist, med utvecklad känsla för timing och torr humor. Några viktiga ingredienser i humorn är att Holmberg blåser upp oviktiga detaljer i handlingen och låter berättaren ta ovidkommande utvikningar på stort allvar. Fallen kretsar ofta kring triviala saker, som stölden av en silverpokal, en katt eller en målning. I sjätte delen i bokserien, *Ture Sventon och Isabella* (1955) är det en häst som har försvunnit från en cirkus, och Ture Sventon klär ut sig till en distriktslantmätare Lundin och åker dit för att spana. I en scen är han rädd för att bli avslöjad och behöver något att gömma sig bakom, varefter följande utvikning följer, som kan tjäna som exempel på humorn i böckerna:

> Distriktslantmätare T. Sventon-Lundin tittade sig vaksamt om åt alla håll. Det fanns folk runt omkring. Det fanns ingen möjlighet att kasta på sig en skyddande burnus utan att bli sedd av hela stallet.
>
> Just då lunkade till all lycka ett par elefanter förbi i gången, och det finns knappast något djur, som är så skymmande. Man beräknar, att en enda fullvuxen elefant kan skymma upp till tre dussin lantmätare. (För jämförelsens skull kan nämnas, att ett så pass omfångsrikt djur som kamelen knappast skymmer tredjedelen, under det att exempelvis zebran inte torde skymma mer än ett litet fåtal, vilka dessutom måste stå nedhukade. Lejonets skymningsförmåga har av praktiska skäl inte säkert kunnat fastställas.) (s. 50–51)

Med Astrid Lindgrens Kalle Blomkvist och Åke Holmbergs Ture Sventon inleds den period som har kallats för barndeckarens guldålder i Sverige, som varade från mitten av 1940-talet fram till 1960. Båda författarna fick stor betydelse för deckargenrens utveckling inom barn- och ungdomslitteraturen i Sverige. Kalle Blomkvist och Ture Sventon är två av svensk barnlitteraturs allra mest framgångsrika och långlivade deckargestalter, och genom böckerna om dem myntade författarna ord och talesätt som vi använder än i dag, som ”blomkvistare” och ”ständigt denna Vessla!” Det förstnämnda kallas ett barn som agerar detektiv och hjälper polisen bekämpa brott, det sistnämnda är en återkommande sventonsk exklamation, begagnad när han inser Vesslans inblandning i det aktuella fall han utreder.

I Åke Holmbergs spår följde en annan viktig bokserie, Nils-Olof Franzéns elva böcker om privatdetektiven Agaton Sax, som publicerades mellan 1955 och 1978 och också blev mycket populära bland läsarna. Som redan titeln på den första delen i bokserien, *Agaton Sax klipper till* (1955), visar är böckerna humoristiskt skrivna, och det finns i detta och andra avseenden en stark influens från Ture Sventon, som påtalades redan i recensioner av den första Agaton Sax-boken.

Här finns dock också starka influenser från Agatha Christie. Agaton Sax utseende påminner starkt om Hercule Poirots, och Sax vapendragare, överdetektivinspektör Joshua H. Lispington vid Scotland Yard, har likheter med Christies inspektör James Japp, som finns på samma arbetsplats.

Många svenska barndeckare från den här tiden översattes till andra språk och blev framgångsrika utomlands, inte minst Kalle Blomkvist-böckerna, men även bokserierna om Ture Sventon och Agaton Sax. Agaton Sax blev särskilt populär i Storbritannien, där böckerna utkom med illustrationer av en ung Quentin Blake, som senare skulle bli internationellt känd som Roald Dahls illustratör. Medan nyutgåvor av Agaton Sax-böckerna på svenska inte har sett dagens ljus sedan 1990, har detektiven behållit sitt grepp om den brittiska läsekretsen. Hela bokserien återutgavs i Storbritannien så sent som 2021 och 2022, med nya illustrationer av Mike Bryson.

Under 1950-talet började det också ges ut en rad populära deckarserier översatta från engelska som nådde stora framgångar i Sverige. Det gällde inte minst Enid Blytons många bokserier, som gavs ut på svenska under 1950- och 1960-talen. Fem-böckerna, Mysterie-böckerna och Hemliga sjuan-serien utkom alla vid den här tiden. Det gäller också bokserien om Nancy Drew, eller Kitty som hon heter på svenska, som utkom i Sverige med start 1952. Kitty-böckerna är skrivna under pseudonymen Carolyn Keene, som i själva verket var ett syndikat av författare, det så kallade Stratemeyersyndikatet. Både Blytons bokserier och Kitty-böckerna kritiserades för stereotypa skildringar, men blev framgångsrika i Sverige och gavs ut i stora upplagor under många decennier framåt.

Socialrealism och genreblandning

En genomgång av den svenska barndeckarutgivningen under 1900-talet visar påtagligt vilket genomslag de böcker fick som utkom under 1940- och 1950-talen. Bokserierna om Tvillingdetektiverna, Kalle Blomkvist, Ture Sventon och Agaton Sax utgavs ständigt i nya upplagor, recenserades löpande i dagspressen och kom att dominera deckarutgivningen för barn i decennier framöver, i vissa fall ända in på 2000-talet. De var sin tids motsvarighet till Sveriges allra första deckardrottning på vuxensidan, Maria Lang.

Efter hand hände det dock också en del nytt i utgivningen. Liksom i deckarlitteraturen för vuxna kom det en våg av socialrealistiska barndeckare under 1960- och 1970-talen, i kölvattnet efter Maj Sjöwalls och Per Wahlöös problemorienterade kriminalromaner. Ett par exempel är Bengt Linders böcker

om Dante, som började ges ut 1966, och Hans-Eric Hellbergs bokserie om detektiverna Dunder och Brak, som utkom från 1972. Båda bokserierna var tydligt samtidsorienterade i sin tematik. Med start 1977 utgav även Olov Svedelid en deckarserie för unga, Betong-Rosorna, om ett kompisgäng som löser mysterier i förortsmiljö.

Hans-Eric Hellberg och Olov Svedelid hörde till de som tilldelades Svenska Deckarakademins kortlivade pris för bästa barn- och ungdomsdeckare, som delades ut under några år med start 1976. Det första priset tilldelades Hellberg. Åter därpå fick Svedelid och Astrid Lindgren varsitt pris, följt av Nils-Olof Franzén 1978 och Åke Holmberg 1980. Listan på pristagare visar återigen på Kalle Blomkvists, Agaton Sax och Ture Sventons långvariga popularitet.

Efter att barndeckaren i många decennier hade haft en tydlig struktur med barn och privatdetektiver som löser brott och klassiska element som spaningsarbete, mystiska händelser och ledtrådar, hände något i genrens utgångspunkt under 1970- och 1980-talen som har fortlevt in i 2000-talet. Författarna experimenterade med genreblandning, vilket innebar att deckarintriger i högre utsträckning än tidigare började användas i böcker som innehåller spänningsskapande element, men som inte är regelrätta deckare. Utvecklingen för tankarna till hur spänningsintriger användes i barn- och ungdomsböckerna under seklets första decennier, även om skälen nu skiljde sig åt. Ett exempel är Maria Gripes *Tordyveln flyger i skymningen* (1978), där en del av intrigen kretsar kring jakten på en gammal egyptisk staty som är försvunnen. Ett annat exempel är Peter Pohls *Janne, min vän* (1985), som är konstruerad som en deckare och tar sin utgångspunkt i ett polisförhör. Upplägget ger upphov till återblickar där huvudpersonen Krille minns tillvaron med sin vän Janne, vars öde avslöjas först i slutet av boken.

En ny guldålder – Petrini, Cirkusdeckarna och LasseMajas detektivbyrå

Runt millennieskiftet fick den klassiska pusseldeckaren en renässans och många nya och långlivade bokserier där samma huvudpersoner återkommer började ges ut. Ett exempel är Mårten Sandéns Petrinideckarna, som sedan 1999 har utkommit i 18 delar. Bokserien handlar om tvillingarna Peter och Petra Petrini som flyttar från New York till Lund och börjar lösa mysterier och brott i sin nya hemstad. Anna Janssons 21 böcker om Emil Wern utkom med start 2010. Emil Wern är son till Maria Wern, som Jansson har skrivit åtskilliga vuxendeckare om. Sedan 2010 reser även tvillingarna Kaspar och Katinka runt med en cirkus och löser brott i Dag Höjers bokserie Cirkusdeckarna. Med sina 33 delar är det en av de mest omfattande svenska deckarserierna för barn under 2000-talet.

Det slås emellertid av den allra mest framgångsrika bokserien: Martin Widmarks och Helena Willis LasseMajas detektivbyrå, som handlar om barnen Lasse och Maja som startar en detektivbyrå – en annan klassisk utgångpunkt i barndeckaren – och börjar lösa brott i en småstad. Första delen utkom 2002 och sedan dess har det blivit 34 totalt. Dessa pusseldeckare för nybörjarläsarna har

sålt i över 10 miljoner exemplar, översatts till över 40 språk och transmedierats till sällskapsspel, datorspel, långfilmer, ljudböcker, tecknade serier, lekplatsmiljöer och mycket annat. LasseMajas detektivbyrå är antagligen den största kommersiella framgången för en svensk barndeckarserie genom tiderna.

Dessa långlivade bokserier är en del av en expansion för genren under 2000-talet, som i sig är del i en generell ökning av utgivningen av barn- och ungdomsböcker i Sverige under 2000-talet. Det är inte bara antalet deckare för barn och unga som har ökat kraftigt – utgivningen som helhet har mer än fördubblats sedan millennieskiftet. Listan på författare som har skrivit framgångsrika barndeckare under de senaste decennierna kan göras mycket lång. Några exempel, utöver de redan nämnda, är Laura Trenter, dotter till deckarförfattarna Stieg och Ulla Trenter, Lena Lilleste, Kerstin Lundberg Hahn, Magnus Nordin, Petter Lidbeck, Petrus Dahlin, Arne Norlin, Bo R. Holmberg, Helena Bross, Peter Gissy, Katarina Mazetti, Pia Hagmar, Kristina Ohlsson, Jens Lapidus, Johan Rundberg och Anders Sparring.

En del i expansionen är också att deckare har börjat ges ut även för små barn i högre utsträckning. Mårten Sandén och David Polfeldt skapade 1995 och 1997 två bilderböcker om polishunden Roy och strykarhunden Perry, som tillsammans löser mysterier. Ett annat exempel är *Konstapel Katt kräver kakor, ett kriminalfall i konditorimiljö* (2000) av Carl Johan De Geer och Magda Korotyńska. Den utspelar sig på det anrika konditoriet Vetekatten i Stockholm och konstapel Katt utreder mysteriet med de försvunna kakorna.

Det är också ett tecken i tiden att tidskriften *Jury*, som var inriktad på kriminallitteratur, år 2002 instiftade ett pris för årets bästa barn- eller ungdomsdeckare, Spårhunden. Det har sedan 2009, då tidningen lades ner, delats ut av Svenska Deckarakademin. År 2016 instiftades även Crimetime Award för årets barndeckare av deckarfestivalen Crimetime Gotland. Det delas ut årligen på Bokmässan i Göteborg. Många av de ovan nämnda deckarförfattare som har framträtt sedan millennieskiftet finns med bland pristagarna.

Under 2000-talet har det skett en återgång till en mer samhällsorienterad barndeckare. Precis som i den samtida barn- och ungdomslitteraturen generellt kan intrigerna kretsa kring frågor om inkludering och ett ifrågasättande av sociala normer. Christina Wahldéns bokserie om Hawa, som inleds med *Falafelflickorna* (2018), är ett exempel på detta. Hawa vill bli polis och hamnar i situationer där hon får lösa olika fall och mysterier. Hon lever i en invandrartät stockholmsförort och böckerna handlar om förortsbrottslighet sedd ur en invandrarflickas perspektiv. Sara Lövestams *Skarven* (2016) handlar om de tre barnen Johanna, Ludde och Olivia som löser ett brott, men samtidigt också om Johannas försök att få omgivningens acceptans för att hon är transperson.

I takt med att den svenska utgivningen av barndeckare har ökat under de senaste decennierna har översättningar av utländska barndeckare till svenska minskat kraftigt. Det speglar också en generell minskning av översättningar

av barn- och ungdomslitteratur i Sverige, men fortfarande utkommer emellanåt gamla klassiker som Enid Blytons böcker och Kitty-böckerna i svensk översättning. Desto fler svenska barndeckare exporteras utomlands.

Den stora ökningen av barndeckare under 2000-talet och framgångsrika bokserier som LasseMajas detektivbyrå gör att det är befogat att tala om ännu en guldålder för barndeckaren i Sverige.

Kommentar

Det finns inte särskilt mycket forskning eller facklitteratur om deckare för barn och unga. Det mesta har skrivits av Lilian och Karl Fredriksson, som löpande gjorde genomgångar av årets utgivning i tidskriften *Jury* under 1990- och 2000-talen samt gav ut ett par översikter på BTJ förlag och en skrift om Ture Sventon. Även forskarna Jonas Asklund, Charlotte Berry, Lykke Guanio-Uluru, Sara Kärrholm, Eva Margareta Löfgren, Conny Svensson, Boel Westin och jag själv har berört ämnet i några studier. Den främsta källan till kunskap om genrens utveckling ur ett historiskt perspektiv är *Den svenska barn- och ungdomslitteraturens historia* I-II (2024), där Ulf Boethius, Elina Druker och jag själv har skrivit om deckarlitteraturen. Nämnda studier och översikter har varit en god hjälp i arbetet med denna artikel. För fördjupning har jag även gått igenom hela den barn- och ungdomslitterära deckarutgivningen i biblioteksdatabaser samt gått igenom klipp i Sigtunastiftelsens och Svenska Barnboksinstitutets klippsamlingar. I begreppet barndeckare inkluderas deckare för barn upp till 12 års ålder. Även om artikeln har denna litteratur i fokus berörs i vissa fall även deckare för ungdomar och vuxna, då gränsdragning ofta kan vara svår.

Litteratur

Asklund, Jonas, ”Ljudet som pusselbit. Multimodal auralitet i Martin Widmarks och Helena Willis Schlagersabotören (2012)”, *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, 2018(41), s. 1–17.

Berry, Charlotte, ”Keeping ’the spirit of the text’. A publishing and translation history case study of Nils-Olof Franzén’s detective series Agaton Sax”, *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, 2016(39), s. 1–25.

Den svenska barn- och ungdomslitteraturens historia. Från tidigt 1900-tal till tidigt 2000-tal. Red. Boel Westin och Åsa Warnqvist, Natur & Kultur, 2024.

Fredriksson, Karl G. och Lilian, *Blod! Inget tvivel om den saken! Svenska deckare för barn och ungdom från Kalle Blomkvist till gatugängen*, 2 omarbetade upplagan, BTJ, 2011.

Fredriksson, Karl G. och Lilian, *Från Kalle Blomkvist till internetdeckare. Om deckare för barn och ungdom*, BTJ, 2004.

Fredriksson, Karl G. och Lilian, *Använd bara pitolerna i nödfall! En bok om Ture Sventon*, Jury i samarbete med Ture Sventons vänner, 1999.

Guanio-Uluru, Lykke, ”Fortellerstrategier og leserhenvendelser i nordisk barnekrim: Lasse-Maja og Detektivbyrå nr. 2”, *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, 2016(39), s. 1–24.

Kärrholm, Sara, ”Spänningslitteratur för barn och vuxna. När målgrupper och genrer korsas i verkens paratexter”, *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, 2016(39), s. 1–24.

Löfgren, Eva Margareta, ”Den gotiska barndeckaren. Ett sätt att läsa femböcker. *Konsten att berätta för barn*, red. Anne Banér, Centrum för barnkulturforskning, 1996, s. 187–208.

Löfgren, Eva Margareta, ”Kalle Blomkvist och draken. Arketypstudier i Astrid Lindgrens barndeckare”, *Modern litteraturteori och metod i barnlitteraturforskningen*, Centrum för barnkulturforskning, 1992, s. 47–71.

Svensson, Conny, ”Ture Sventon och folkhemmet”, *Spänning och nyfikenhet. Festskrift till Johan Svedjedal*, red. Gunnel Furuland, Andreas Hedberg, Jerry Määttä, Petra Söderlund och Åsa Warnqvist, s. 219–234.

Warnqvist, Åsa, ”Ett intressant fall på det hela taget! eller: varför vi älskar T. Sventon, Drottninggatan, Stockholm”, *Horisont*, 2010(3), s. 23–31.

Westin, Boel, ”Modern och hårdkokt. Astrid Lindgrens mästerdetektiv”, *Allrakäraste Astrid*, red. Susanna Hellsing, Birgitta Westin, Suzanne Öhman-Sundén, Rabén & Sjögren, 2001, s. 225–239.

* Not. Artikeln bygger på ett föredrag på Jubileumsseminarium i mars 2025 med anledning av LF 150 år: *Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor.*

ÆVAR ÖRN JÓSEPSSON

EN Ö I HAVET – hur kan stormfloden av deckare på Island förklaras?

Även om kriminalromaner har varit mycket populära över hela världen sedan mitten av 1800-talet, även på Island, var isländska kriminalromaner en stor raritet ända fram till slutet av 1900-talet. Men då kan man också tryggt säga att en verklig kriminalvåg började svepa genom den isländska litteraturen – och den pågår än idag. Det är därför inte konstigt att man frågar: Vad hände?

Ævar Örn Jósepsson är MA i filosofi och litteratur. Han har arbetat som journalist, radiojournalist och -programledare, författare och översättare. Han är chef för Det isländska brottssyndikatet; ett utvalt sällskap av isländska kriminalförfattare m.fl experter inom genren.*

Mästerdetektiver, internationella brottssyndikat och terrorism

Den första isländska kriminalromanen i full längd, *Huset vid Norðurá*, kom inte ut förrän 1926 och publicerades först som en följetong i en dagstidning. Den handlar om mordet på två engelsmän som bor i fiskestugan som boken är uppkallad efter, den bristfälliga utredningen av de isländska myndigheterna och en isländsk privatdetektiv som återvänder hem från Amerika för att lösa fallet.

Här slås en ton an som återkommer i olika variationer i de följande kriminalromanerna: Hotet kommer utifrån, berättelserna är mycket osannolika – men mycket underhållande ändå.

Hela 28 år går från det att spänningsromanen *Rafmagnsmorðið* (Elmordet) ges ut 1950 tills nästa isländska kriminalroman, *Dauðasök* (Kapitalbrott) av Viktor Arnar Ingólfsson, publiceras 1978: En thriller där den tyska polisens utredning av dödliga terrordåd leder en av deras utredare till Island.

Ungefär vid samma tid kommer Gunnar Gunnarssons böcker om kriminalinspektör Margeir Guðmundsson ut. Dessa är starkt influerade av Sjöwall och Wahlöös kriminalromaner samt av den franske författaren Georges Simenon. Några fler författare prövade sig på kriminalgenren vid denna tid, men fram till 1997 hade det ändå bara getts ut 34 isländska kriminalromaner i bokform, av 13 författare: Tolv män, som tillsammans publicerade 21 deckare, och en kvinna: Birgitta Halldórsdóttir, som hade skrivit tretton stycken.

Birgittas romaner är unika inom den isländska kriminalromantraditionen – en sensationell blandning av kärleks- och spänningsromaner som är

“traditionella i språk, stil och struktur och följer välbekanta och etablerade underhållningslitterära mallar,” som litteraturvetaren och författaren Úlfhildur Dagsdóttir skriver i sin analys av Birgittas verk. Hon påpekar också att detta inte är menat som kritik av hennes berättelser.

Birgitta skrev en bok per år i 20 år, något som ingen annan lyckades upprepa förrän Arnaldur Indriðason kom in på scenen. Hennes hjältinnor är unga, vackra och modiga kvinnor som hamnar i farliga situationer, varifrån de antingen räddar sig själva eller får hjälp av en ung och attraktiv man. Och även om vissa av Birgittas romaner är mer kärlekshistorier än kriminalromaner, är det omöjligt att utelämna dem i en genomgång av isländska deckare.

Var fanns brottet?

34 kriminalromaner av tretton författare från början fram till 1997. Det är en ganska mager skörd för ett folk som gärna kallar sig en bokälskande och litterär nation. Särskilt med tanke på att det inte saknades intresse för kriminalromaner bland isländska läsare, som köpte och slukade översatta deckare i stora mängder. Så – varför gavs det ut så få isländska kriminalromaner? Den frågan tog jag upp med några experter inom genren.

Gunnþórunn Guðmundsdóttir, professor i litteraturvetenskap vid Islands universitet, menar att det finns flera förklaringar. Den tyngst vägande är trovärdigheten: Både författare och läsare hade helt enkelt svårt att föreställa sig att kriminalhistorier som utspelade sig på Island kunde kännas realistiska. Detta är en utbredd uppfattning i den isländska deckarvärlden, som Hólmfríður Matthíasdóttir, förläggare på Forlagið, Islands största bokförlag, delar. Hon säger att islänningarna helt enkelt inte var redo för isländska deckare förrän runt millennieskiftet – de trodde inte på dem.

Och detta gällde inte bara läsarna, utan också författarna och förlagen. Så sent som i december 1998 publicerades en artikel i en dagstidning med rubriken "Isländsk deckarboom", med anledning av att hela sex isländska kriminalromaner hade getts ut den hösten – ett absolut rekord!

I artikeln uttrycker Viktor Arnar, författare till en av de sex böckerna, tvivel på att det finns en stor läsarkrets för isländska spänningsromaner, och säger att han bara skriver dem för att han tycker det är roligt att konstruera intriger. Och Birgittas förläggare menar att försäljningen av kriminalromaner är på nedgång, att tidsandan inte gynnar genren, och han är pessimistisk om den isländska deckarens framtid.

Det fanns fler hinder för den isländska kriminalromanens utveckling, och kanske särskilt ett: litterär snobbighet. Eller, som Gunnþórunn uttrycker det, en ”viss elitistisk inställning” i isländsk kulturpolitik, där ”man gjorde en noggrann uppdelning mellan hög- och lågkultur” och såg ner på denna genre. Det faktum att alla isländska kriminalromaner som gavs ut under första halvan av 1900-talet publicerades under pseudonym säger en hel del om detta.

Úlfhildur säger att flera isländska författare skrev rätt bra kriminalromaner under 1980- och 1990-talet, men att förlagen helt enkelt inte insåg hur bra de var ”Det var naturligtvis bara litterär snobbism,” säger hon, ”och denna märkliga villfarelse att tro att [islänningar] är något slags särskilt litterärt folk.” Detta blev ännu tydligare när den isländska kriminalromanen till slut slog igenom och mötte en kraftig och märklig motreaktion från många inom litteraturvärlden. ”Så det som höll tillbaka kriminalromanen var helt enkelt litterär snobbism och förläggarnas dumhet,” säger Úlfhildur.

Och det var inte bara allmän litterär snobbighet som försenade kriminalromanens etablering på Island, utan även en mer specifik sådan, menar Halldór Guðmundsson, litteraturvetare, författare – och bror till Gunnþórunn. Han var en inflytelserik förläggare vid den tid då den isländska deckaren började göra sig gällande på allvar. Halldór menar att det han kallar ”en djupt rotad föraktfullhet eller fördom i [den isländska litteraturvärlden] mot intrigdriven litteratur, handlingsbaserad litteratur” hade stor betydelse.

”All litteratur bygger på dessa två grundläggande element: karaktärsskildring och intrig,” säger Halldór,” och [islänningarna har] alltid fokuserat på karaktärerna, inte på handlingen.” Detta skiljer sig från exempelvis den brittiska och amerikanska litteraturen, där intrigen har en lång tradition och är högt respekterad.

Naturligtvis har alla seriösa romaner någon form av handling, någon sorts intrig, säger han, men isländska författare har alltid lagt tonvikten vid karaktärsdrivna berättelser. Den renodlade, klassiska kriminalromanen i Agatha Christies anda är däremot ”nästan enbart intrigdriven.” Detta har dock förändrats avsevärt under de senaste årtiondena, inte minst inom nordiska kriminalromaner, inklusive de isländska.

Deckarmuren bryts ner

34 kriminalromaner av tretton författare från början fram till 1997. Sedan dess har minst 350 deckare av nästan 100 författare tillkommit. Visst är det inte ens en årsutgivning i Sverige, men vi pratar om ett land med 350 000 invånare, inte tio miljoner. Någonting har hänt.

Men varför nämna 1997 om och om igen? Därför, att det är en allmänt accepterad uppfattning på Island att det året – då de första böckerna av Arnaldur Indriðason och Stella Blómkvist gavs ut – markerar starten på den isländska kriminalromanvågen.

Hólmfríður håller med om den teorin. Hon menar att det då var som om islänningarna plötsligt upptäckte att det faktiskt gick att skriva en brottsroman på isländska, som utspelade sig på Island, och ändå göra den trovärdig. Vid den tiden började det också äntligen ske en sorts jäsning och blomstring inom denna väletablerade och ständigt populära litterära genre på Island.

Halldór instämmer. Den isländska kriminalvågen – eller epidemin – började utan tvekan i slutet av 1990-talet, och då är det rimligt att fråga, varför just då? Uppstod plötsligt en deckarkultur på Island, undrar han – och påminner om möjliga utländska influenser, nordiska influenser.

Peter Høegs säregna bok om Smilla gavs ut 1992 och blev en internationell succé 1994, en riktig bestseller – och den är ju på sätt och vis en kriminalroman. Kort därefter, ungefär från 1996 och framåt, slog även Henning Mankell igenom internationellt, och därmed också den typiska skandinaviska eller nordiska deckaren.

”Det är ju egentligen Mankell snarare än Høeg,” säger Halldór, ”med den melankoliske polisen, regnet, den bångstyriga tonårsflickan och allt det där.” Med Wallanders genombrott blev den nordiska deckaren plötsligt en stor produkt på den internationella bokmarknaden, något den inte hade varit tidigare, med det enda undantaget för Sjöwall och Wahlöö på sin tid.

Och Mankells inflytande var stort, enligt Halldór. ”För han skapar ju den här kriminalromanen där friden i en småstad bryts,” som han uttrycker det ”Där går Mankell i bräschen med Ystad – som ju är Skandinaviens mest fridfulla småstad.”

Hans syster Gunnþórunn säger att ”deckarmuren” helt enkelt bröts ner på Island med Arnaldur och de som följde efter. ”Plötsligt var det helt okej att skriva deckare på Island,” säger hon. Gränsen mellan finkultur och populärkultur började suddas ut, och islänningar började värdera kulturprodukter på ett annat sätt än tidigare. Folk fick ”plötsligt börja göra roliga filmer och inte bara någon högkulturell dramatik hela tiden.”

Här vill jag lägga till ännu en sak som jag mener att gjorde det lättare för isländska läsare att leva sig in i isländska deckare: TV-serien *Sanna isländska brott*; sexton avsnitt som sändes mellan 1999 och 2002 och blev mycket populära. Serien skildrade allvarliga – och några ganska ovanliga – brott på Island under andra hälften av 1900-talet. Denna serie öppnade säkerligen mångas ögon för något de tidigare haft svårt att tro på: Att även på Island begås fasansfulla brott, där det inte alltid är uppenbart vem som har begått dem eller varför.

Långsam och lugn start

Om vi håller fast vid teorin att kriminalepidemin som har rasat i isländsk litteratur de senaste åren började med Arnaldurs första bok i 1997, så startade den inte med någon större dramatik. Endast två andra deckare gavs ut det året: Birgittas fjortonde bok och den första boken av och om den tuffa juristen Stella Blómkvist. Ingen av dessa böcker klättrade högt på försäljningslistorna.

Året därpå publicerades sex kriminalromaner: Arnaldurs andra bok, Birgittas femtonde, *Engin spor* av Viktor Arnar, Árni Þórarinssons debutbok och två till. Det var altså denna ”stora” deckarutgivning som tidningen *Dagur* uppmärksammade den 5 december 1998 under rubriken *Isländsk deckarboom*. De sex böckerna var mycket olika, de flesta ganska bra deckare – men de sålde dåligt.

Som tidigare nämnts var Viktor Arnar och Birgittas förläggare pessimistiska om den isländska kriminalromanens framtid. Arnaldur, Árni och Halldór, som då var förläggare på Mál og menning, var av en annan uppfattning. Arnaldur hade i en tidigare intervju sagt att det fanns ”tecken på att islänningar var redo” för inhemska kriminalromaner, eftersom ”samhället hade blivit mer komplext.”

Halldór menade att deckargenren höll på att stärkas på Island, och att det var bra så. Man hade alltid varit skeptisk till att denna litterära genre kunde överföras till Island, sa han, men pekade på att kriminalromaner hade vuxit enormt i Norden under det senaste årtiondet. Detta berodde främst på att ”den lagom korrupta stadsbild som spänningsromaner behöver hade vuxit fram i Norden i allmänhet.”

Och Árni har inga tvivel om att det går att skriva trovärdiga isländska kriminalromaner – om det görs på rätt sätt. Spänningsromaner handlar helt enkelt om människor som begår brott, sa han, och sådana människor finns på Island lika mycket som någon annanstans. Isländska kriminalförfattare behöver bara lära sig av sina nordiska kollegor, som har lyckats skapa karaktärer i sina egna nordiska miljöer, placerade i hotfulla och spännande situationer just där, sa Árni.

Men utgivningen 1999 gav varken anledning att skriva ännu en artikel om en isländsk deckarboom eller skäl att tro att Arnaldurs, Árnís och Halldórs optimism var befogad. Endast tre kriminalromaner gavs ut det året; ingen av dem sålde i några större mängder.

De första åren av denna så kallade kriminalepidemi var alltså ganska händelselösa, och enligt pålitliga källor övervägde Arnaldurs förläggare till och med om han skulle fortsätta ge ut hans böcker.

Sedan kom *Mýrin*.

Glasbruket. Jar City. Nordermoor. Nordmosen. Myren.

Kriminalepidemin på Island

Mýrin är boken som gjorde Arnaldur till ett namn, både hemma och utomlands, menar Halldór. Den gavs ut år 2000, och ungefär då skedde en förändring i isländsk litteratur – särskilt efter att boken kom ut på tyska tre år senare, 2003. “Då sker en revolution inom den isländska bokutgivningen, både på hemmaplan och vad gäller utgivning av isländska böcker utomlands,” säger Halldór.

Under hans första årtionden i förlagsbranschen dominerade biografier och intervjuböcker försäljningslistorna, efter att dessa hade trängt bort Alistair MacLean, Hammond Innes och deras gelikar från toppen. Men sedan började romanen åter ta mer plats på bästsäljarlistorna, berättar han, och när den isländska kriminalromanen väl kom i rörelse – vilket egentligen inte skedde förrän runt 2010 – blev det en självklarhet att fyra, fem av årets tio mest sålda böcker var isländska deckare. “Det är den totala förändringen som skett under de drygt 25 åren sedan kriminalepidemin började göra sig märkbar.”

Och pengar ändrar ju allting. “Förlagen såg äntligen ljuset,” säger Úlfhildur. “De insåg att böckerna sålde, att det fanns pengar i dem – och det gjorde hela skillnaden.”

Den isländska kriminalföreningen, SKS och Glasnyckeln

Låt oss stanna upp lite: I det stora hela skedde detta otroligt snabbt. Det har trots allt bara gått drygt 27 år sedan de första böckerna av Arnaldur och Stella kom ut, och idag kan man hitta isländska deckare i större bokhandlar i tiotals länder på tiotals språk. Men året då *Mýrin* gavs ut, år 2000, publicerades bara sex isländska brottsromaner. Året därpå var de fyra, och 2003 – året då *Mýrin* kom ut i Tyskland – var de bara två.

Men året innan – 2002 – hände något som förändrade allt för den isländska deckaren. Den tog sig nämligen in i mästarligan, så att säga, och blev officiellt en del av den nordiska kriminalvågen, *Nordic noir*, som vid den tiden höll på att etableras som ett eget fenomen med växande popularitet över hela världen.

Detta skedde när Arnaldur Indriðasons *Mýrin (Glasbruket)* vann Glasnyckeln, Skandinaviska Kriminalsällskapets (SKS) pris för den bästa nordiska kriminalromanen. Och Arnaldurs position stärktes ytterligare året därpå, när han vann priset igen för *Grafarþögn* (*Kvinna i grönt*).

Detta hände inte ur tomma intet, utan var en följd av att flera isländska kriminalförfattare och akademiker – som alla ville se den isländska deckaren växa och utvecklas – grundade en förening för sitt intresse: *Hið íslenska glæpafélag* (Det isländska brottssyndikatet) år 1999. Föreningen anslöt sig till SKS, en paraplyorganisation för motsvarande föreningar i de andra nordiska länderna, och blev därmed berättigad att delta i tävlingen om Glasnyckeln.

Inte heller föreningen uppstod ur tomma intet, utan var en direkt följd av ett besök av fyra nordiska deckarförfattare, som tillsammans med Arnaldur diskuterade nordiska kriminalromaner i Nordens hus i Reykjavík i mars 1999. Dessa var Leif Davidsen från Danmark, Leena Lehtolainen från Finland, den norske Fredrik Skagen och svenske Håkan Nesser. Och det var under efterfesten hos den finska direktören för Nordens hus, Riitta Heinämaa, som idén om att grunda föreningen verkligen tog fart.

Det är på inget sätt en förringning av Arnaldur när jag vågar påstå att detta – grundandet av föreningen, inträdet i SKS och det faktum att han vann Glasnyckeln – två gånger! – markerade en vändpunkt i hans framgång och för den isländska kriminalromanen, både på Island och ännu mer internationellt.

Detta väckte nämligen uppmärksamhet långt utanför Islands gränser och gör det än idag. Vi placerades i samma kategori som andra nordiska kriminalförfattare och drog nytta av deras växande popularitet, samtidigt som de – förhoppningsvis – gynnades av den ökande framgången för våra författare.

Man kan alltså med rätta säga att nordisk samarbete till stor del förklarar den isländska kriminalromanens framgång, även om författarnas bidrag alltid är viktigast.

Arnaldur passade naturligtvis perfekt in i den gren av den nordiska kriminalromantraditionen som banade väg och blev enormt populär, med sin dystra och inåtvända Erlendur i spetsen. Och de som följde efter kunde också dra nytta av detta, oavsett om de styrde mot liknande kriminella farvatten eller helt andra.

Men – en tursam kategorisering räcker förstås inte långt om boken är dålig. Är de isländska kriminalromanerna välgjorda? Det varierar såklart, precis som överallt annars. De senaste sju åren har det getts ut 20–25 isländska kriminalromaner per år – men långt ifrån alla når den isländska bästsäljarlistan, och ännu färre hittar sin väg ut i den stora världen. Vissa är ganska svaga, andra medelmåttiga, många riktigt bra – och några helt fantastiska. Och de är av alla möjliga slag.

Därför, och eftersom jag försöker hitta förklaringar till kriminalepidemin på Island, frågade jag mina experter om det finns något som kan kallas *den isländska deckaren*.

Det korta svaret: Ett klart nej.

"Den isländska deckaren" finns inte

Även om mina fyra experter är överens om att en stor del av de isländska brottsromaner har mycket gemensamt, framför alt i början av kriminalepidemin, anser de inte att det är tillräckligt unikt eller avvikande från det som finns på andra håll för att man ska kunna tala om *den isländska deckaren*.

Kriminalromanen är ett internationellt fenomen och hämtar inspiration från många håll, säger Gunnþórunn och pekar på det uppenbara: Att ett av de mest framträdande dragen i isländska kriminalromaner – samhällskritiken och fokuset på samhällets brister, det ruttna under den släta ytan, sprickorna i det som påstås vara ett välfärdssamhälle och hur det sviker dem som mest behöver det – är något vi har gemensamt med de andra nordiska länderna.

Úlfhildur menar också att det inte finns något som heter den isländska kriminalromanen. “De utspelar sig på Island, det är den enda skillnaden.” Samma scenografi och stämning kan man exempelvis hitta i kriminalromaner som utspelar sig i vintermörkret i norra Sverige, där finns också “den här idén om den vita ödsligheten.” Isländska kriminalförfattare hör helt enkelt till den nordiska, skandinaviska traditionen – men även till den brittiska och amerikanska, säger Úlfhildur. Hon nämner kriminalromaner som utspelar sig i Alaska, där samma idé om den vita vidsträckta tomheten används som bakgrund till mörka brott.

Jag kan lägga till mer: Fokus på det vardagliga i huvud(polis)hjältens liv – blöjbyten och barnuppfostran, matinköp och matlagning, stress och problem i privatlivet. Existentiell kris och ångest, svagheter, mänsklighet och – inte sällan – ensamhet hos huvudpersonerna, som ofta är lika hopplösa i privatlivet och i mänskliga relationer som de är briljanta på jobbet.

Och så är det ljuset – eller också bristen på det. Vädret, vidderna och naturen kontra det kvävande stadslivet. Gråheten, som ofta är lika påtaglig i huvudpersonens sinne som på den molniga novemberhimlen. Och så dyker det upp ett och annat spöke.

Så om det finns något som kan lyftas fram som ett genomgående tema i den stora majoriteten av isländska kriminalromaner de senaste tjugofem åren – och som kännetecknar de allra flesta isländska deckare som har vunnit gehör hos utländska förläggare och läsare – så är det hur väl de passar in i kategorin nordiska kriminalromaner. *Nordic noir*.

The perfect storm

Jag tror därför att jag helt enkelt kan slänga ur mig påståendet att framgången för isländska kriminalromaner, särskilt internationellt, kan sammanfattas till något vi kan kalla *The perfect storm*, eller kanske *The perfect Nordic noir-storm*, där allt detta hände ungefär samtidigt:

Henning Mankell slog igenom internationellt med sina arketypiska nordiska melankolikrim och banade väg för en rad framstående nordiska författare. På Island uppstod förutsättningar som gjorde det lättare för isländska läsare, författare och förläggare att tro på den isländska kriminalromanen. Några skickliga isländska författare trädde fram. *Hið íslenska glæpafélag* grundades, gick med i SKS och placerade därmed isländska kriminalromaner fast i den nordiska kriminalgenren.

Den nordiska deckaren slog slutligen igenom på allvar, och *Nordic noir* blev något av *Champions League* för kriminalromaner. Arnaldur vann ligan två år i rad och säkrade därmed en fortsatt plats i tävlingen för sig själv och sina bästa isländska kollegor – sida vid sida med de nordiska storstjärnorna.

De fortsätter att skriva bra, intressanta och spännande kriminalromaner från ett exotiskt och fascinerande land, med hjälter som vanliga människor i sitt vardagliga slit kan identifiera sig med, som går segrande ur en hård kamp mot ondskan mellan blöjbyten, förkylningar och gräl med en utmattad partner eller ett rebelliskt tonårsbarn.

Ett recept som fungerar. Och som jag tror att kommer att fortsätta fungera.

För som Halldór Guðmundsson sa: ”Om man fortsätter att göra sitt bästa och arbetar inom den här litterära genren så bra man kan, då [har den isländska kriminalromanen] en lysande framtid framför sig. Varför läser man romaner? Jo, för att uppleva något som man själv inte vill vara med om. Det är den inlärda livserfarenheten, och det kommer alltid att finnas en efterfrågan på litteratur som låter oss öva i tanken på vad det innebär när livet hotas och friden bryts.”

*Not. Artikeln bygger på ett föredrag på Jubileumsseminarium i mars 2025 med anledning av LF 150 år: *Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor.*

PAAVO LIPPONEN

GRANNAR MED OLIKA VISIONER
Sverige, Finland och gemenskapen EU

Sverige och Finland trädde in i EU den 1 januari 1995. Det visade sig snabbt att grannarna hade olika uppfattningar om medlemskapets innebörd. Det underströks av de två kraftfulla socialdemokratiska statsministrarnas ideliga konfrontationer, vilka blivit legendariska. I Paavo Lipponens just utkomna tredje memoardel – *Valtionhoitaja. Muistelmat 1995-2024* (Regenten. Minnen 1995-2024) – skildras sammandrabbningarna med statsministerkollegan Göran Persson. De illustrerar också Finlands och Sveriges allmänt skilda förhållningssätt till EU och Europapolitiken. *Nordisk Tidskrift* publicerar här ett sammandrag av det intressanta kapitlet.

Medlemskapet i Europeiska unionen 1 januari 1995 fördjupade märkbart samarbetet mellan Finland och Sverige. Skillnaderna mellan grannarna i synen på Europa och skälen till att de anslöt sig var dock betydande, vilket senare blev uppenbart i deras Europapolitik. Statsvetaren Teija Tiilikainen har i en förträfflig analys[1] pekat på de grundläggande olikheterna i de två ländernas neutralitetspolitik gentemot den föränderliga Europeiska unionen. Enligt Tiilikainen var neutralitetspolitiken för Finlands del ett redskap för att alls klara sig under det kalla kriget, medan det för Sverige var en djupt förankrad del av den nationella identiteten. Steget från neutraliteten till EU-anslutningen var därför lätt att ta för Finland, medan Sverige genomgick en långvarig självrannsakan innan beslutet om medlemskap togs.

Genom att hålla medlemsomröstningen på hösten 1994 före Sverige fick Finland en mer ledande position inom EU-politiken än Sverige, också då det gällde EU:s utrikes- och säkerhetspolitik. Den positionen vinnlade jag mig om när jag 1995 blev statsminister, liksom att vi skulle utveckla förhållandet till Nato i vår egen takt. Den viktigaste grunden för Finlands medlemskap i EU har allmänt ansetts vara säkerhetspolitiken.

Tiilikainen menar att det också handlade om att ansluta sig till en gemenskap med likasinnade länder och det kom i främsta rummet för mig: vi var lika mycket västeuropéer som de gamla medlemmarna, rent av mer än många andra i rollen som försvarare av de europeiska värdena. Vi gick inte in i unionen för att be om ursäkt för vårt förflutna, på flykt undan Ryssland. Ett

1 Finland och Sverige. Skillnader och likheter i sätten att förstå världen efter det kalla kriget. Sid 209–219 i Tapani Suominen och Anders Björnsson red.: *Det hotade landet och det skyddade.* Atlantis Stockholm 2002.

påstående som ältas än idag. EU-medlemskapet blev den logiska slutpunkten för vår efterkrigstida utrikespolitik. Inom EU befann vi oss äntligen på likvärdig nivå, vi gavs frihet att vara med och påverka.

Sverige, å sin sida, anslöt sig till en gemenskap som inte ansågs tillföra något mervärde, snarare såg man allvarliga brister i den. Stormaktsarvet spökade fortfarande. EU-medlemskapet betraktades som ett nödvändigt ont för att bevaka de ekonomiska intressena. Åsiktsskillnader inom det socialdemokratiska partiet försvårade Sveriges beslutsfattande då det gällde Europapolitiken.

Svenskarna blev snart frustrerade över Finlands goda rykte och gav negativa omdömen om vår EU-politik. Göran Perssons statssekreterare för EU-frågor och senare ministern Gunnar Lund visade det allra klarast. Efter att först ha erkänt Finlands framgångar lät han undslippa sig att Finland nått dem genom att på ett överdrivet sätt anpassa sig efter de stora medlemsländernas förväntningar. Det tycktes svårt för svenskarna att våra EU-representanter med Erkki Liikanen (budgetkommissionär) och Antti Satuli (EU-ambassadör) i spetsen, var mer kvalificerade och vann unionskollegornas respekt för sin förmåga till konstruktiva och insiktsfulla problemlösningar.

Finlands noggranna Europapolitik hade förberetts utifrån vår djupa utrikespolitiska tradition och våra nationella intressen. De var i mångt och mycket gemensamma med Sveriges: fullt tillträde till den gemensamma marknaden, försvar av den nordiska välfärdsmodellen och främjande av våra regionala intressen, öppenhet och jämlikhet.

Finland har med sina egna idéer och initiativ utvecklat unionen mer än Sverige. Vi har värnat de små ländernas plats i de främsta leden. Vår framgång beror på vår förmåga till samarbete – också inom den nordiska gemenskapen.

Vårt synsätt ledde oss till EU:s kärna, till axeln Tyskland – Frankrike, medan Sverige enligt Teija Tiilikainen blev kvar i sin alliansfria hållning. Jag skulle tillägga: i sin högmodiga hållning. Hennes analys har dock sina brister. Sverige tog klart sikte på det brittiska lägret, där USA fanns i bakgrunden. Dit hörde också Danmark. De föredrog en lös union av mer mellanstatlig karaktär. De anglosachsiska intressena sammanföll inte alltid med de europeiska strävandena att skapa en egen stark union, grundad på egna värderingar, med en självständig global roll. Det fanns i Sverige och Danmark dessutom föreställningar om att de två tillsammans kunde definiera något slags nordisk linje inom EU, där sedan Finland fick haka på. En tanke jag ogillade och framförde vid Nordiska rådets möte i november 1996 – *it takes three to tango!*

Från första början stod det alltså klart att Finland, utifrån sina erfarenheter, åstadkom mer och nådde bättre resultat inom den gemensamma europeiska utrikes- och säkerhetspolitiken än Sverige. Och paradoxalt nog inledde Finland också samarbetet med Nato mer målmedvetet än Sverige.

Traumat från 1990 nollställs

När jag som statsminister första gången i april 1995 mötte Ingvar Carlsson ville jag inte gräla om hösten 1990. För mig – till skillnad från president Koivisto – var glömskan från svensk sida, då man inte informerade Finland om avsikten att ansöka om medlemskap i EU, ingen traumatisk upplevelse, om än irriterande. Jag hade förutsett Sveriges agerande. Vi skulle lämna episoden bakom oss.

Många forskare och politiker som återvänder till traumat överdriver dess betydelse. Även Sveriges agerande under vinterkriget diskuteras ibland på ett märkligt komplext sätt, trots att Sverige uppträdde rationellt utifrån sina egna intressen – precis som Finland.

Grälen mellan länderna startade på hemmaplan

Ledarskiftet från Ingvar Carlson till Göran Persson skedde smidigt. Jag kände sympati för Perssons bossiga Han Som Bestämmer-stil – en stil jag själv inte kunde kosta på mig. Även om vi var oense i många frågor, var våra diskussioner alltid öppna och givande.

Alla de tre nordiska EU-medlemmarna stod i praktiken nära varandra och åstadkom mycket tillsammans, Sverige och Finland även bilateralt. Så varför uppstod skilda linjedragningar mellan regeringarna i Helsingfors och Stockholm?

De första tecknen på dissonans hördes i Finland, när Erkki Tuomioja redan på försommaren1995 kritiserade mig för att avvika från de andra nordiska länderna i EU och ansluta oss till den centrala europeiska integrationslinjen. Enligt Tuomioja lät sig Finland i EU bara föras med av den breda strömmen, röstade alltid underdånigt med majoriteten och vände ryggen åt de andra nordiska länderna. Som om vi inte var i stånd att driva någon egen politik.

Tuomioja skulle uppenbarligen hellre sett att Finland, på samma sätt som Sverige, gång efter annan röstade emot i Europeiska rådet, vilket i praktiken skulle ha betytt att vi förlorade möjligheten att påverka beslutens innehåll. Finland ville ju vara lösningsinriktat och driva unionen framåt. Tuomiojas analys sviktade, den utgick inte från våra nationella intressen.

Tuomioja tog i de här frågorna på sig rollen som skuggstatsminister. Också Tarja Halonen (utrikesminister och från år 2000 president) kunde ondgöra sig. Naturligtvis förorsakade detta en hel del gnissel.

De två hade för vana att gå till Persson och hans kompanjoner i Stockholm och prata om Paavo, verka bakom min rygg som de självutnämnda garanterna för förbindelserna mellan våra länder. De gjorde antydningar om att Paavos avsikt var att få Finland att ansöka om medlemskap i Nato, vilket fick svenskarna att misstänka att här planerades en revansch för 1990, då svenskarna beslutade att söka EU-medlemskap utan att ha rådgjort med Finland. Lars Danielsson (Perssons nära medarbetare) kunde ringa och undra, med hänvisning till de uppdiktade planerna, om Finland stod i begrepp att spela Sverige samma spratt ifråga om Nato. Perssons agerande talar sitt eget språk. Han höll kontakt med både Tarja Halonen och Erkki Tuomioja utan att informera mig.

Det onödiga bråket om hegemonin över Nordpolitiken

Regeringarnas, alltså Perssons och mina, åsiktsskillnader gällde flera frågor, och en kulmen nåddes hösten 1997. Svenska medier, framför allt huvudtidningarna i Stockholm, gav dem stor uppmärksamhet, och finska medier ännu mer.

Sommaren 1996 stod Göran Persson värd för det framgångsrika Östersjötoppmötet i Visby. För mig var det självklart att Sverige, på grund av sina resurser, förtjänade en ledande roll i det samarbetet. Bland andra deltog Helmuth Kohl från Tyskland och Viktor Tšernomyrdin från Ryssland. Persson stoltserade med Sveriges så kallade Östersjömiljard, ett finansieringsprogram. Alla de samlade Östersjöländerna, inklusive Finland, uppskattade Sveriges initiativkraft. Persson kallade med rätta mötet historiskt.

Jag hade å min sida redan efter att jag blivit statsminister 1995 börjat att förbereda ett initiativ om den nordliga dimensionen, i första hand tänkt som en EU-samarbetspolitik gentemot Ryssland. Det låg i linje med västs allmänna strävan att stödja Rysslands återhämtning från kriserna efter Sovjetunionens kollaps och inordning i de västliga strukturerna. Mitt färdiga förslag i september 1997 var frukten av ett självständigt tänkande, utan avsikt att kapa den svenska Östersjöpolitiken som fungerade bilateralt mellan regeringarna, också med dem som inte var med i EU. I Finlands nordliga dimension skulle alla de nordiska länderna ingå, även USA och Kanada kunde kopplas dit.

Jag presenterade politiken för den nordliga dimensionen vid EU-toppmötet i Luxemburg i december 1997. Då visade det sig att Sverige överraskande nog ansåg att den konkurrerade med den svenska Östersjöpolitiken. Sverige försökte bakom kulisserna pressa ordförandelandet att ändra i texten på ett sätt som nära nog skulle ha suddat ut Finlands upplägg. Vi vann den armbrytningen. Den nordliga dimensionen fick ett utbrett och rent av ett entusiastiskt stöd, med Portugal och Spanien i främsta ledet.

Enligt min uppfattning hade Persson och jag, medvetna om åsiktsskillnaderna, kommit överens om att inte kommentera varandras uttalanden i Luxemburg.

Estland banar väg för Baltikum

En annan meningsskiljaktighet kom att gälla Baltikum. Finland, Sverige och Danmark hade alla som utgångspunkt att de tre baltiska staterna skulle med bland övriga EU-kandidater i nästa förhandlingsrunda. Förutsatt att de, precis som andra sökande, uppfyllde medlemskriterierna. Också på det här området ville Sverige inta ledarpositionen, vilket syntes genast när Persson demonstrativt förlade sitt första statsministerbesök 1996 till Estland, alltså inte till Finland som sina föregångare.

Det stod snart klart att de stora länderna – Tyskland, Frankrike och EU-kommissionen – ville begränsa den första fasen inför nästa utvidgningsrunda till fem kandidater. I spetsen placerades Polen, Tjeckien och Ungern, som var på väg in i Nato redan 1997. De baltiska län-

derna godtogs inte. Skälen var flera, främst behovet av att upprätthålla maktbalansen mellan EU:s sydliga och nordliga medlemsnationer.

Tyskland var skeptiskt till de baltiska länderna. Här menade man att relationen till Ryssland borde ha högsta prioritet så att landet integrerades så nära väst som möjligt och inte provocerades genom att Baltikum alltför snabbt drogs in västs strukturer.

Finland som nordiskt land befann sig i en svår sits. Vi var för att alla de tre baltiska staterna skulle med, men vad göra om det inte lyckades? För mig stod det snart klart att de stora medlemsländerna och kommissionen inte skulle ändra sin kompromiss, linjen med fem inbjudna verkade bestå. Sverige och Danmark bedömde läget annorlunda. De krävde att alla kandidatländer skulle inbjudas.

Jag drog min egen slutsats: ett baltiskt land måste finnas med bland de fem utvalda. Då skulle de andra två förstå att medlemskap var möjligt, vilket annars inte var självklart. Och det landet var Estland, som bäst fyllde medlemskriterierna. Sverige och Danmark uppfattade det finländska ställningstagandet som ett svek och kritiserade oss ovanligt skarpt i offentligheten. Vid det nordiska statsministermötet i Helsingfors i november 1997 nåddes ingen samsyn om de baltiska staternas EU-förhandlingar.

Mina kontakter med ansvariga i Tyskland gav resultat. Helt avgörande för valet av Estland till den första förhandlingsgruppen blev mitt samtal i Bonn våren 1997 med förbundskansler Helmuth Kohl. Att det hade stor betydelse vittnar Estlands tidigare premiärminister Mart Laar om i sina memoarer *Viro vuonna nolla* (Estland år noll, finsk övers. 2019). Det slutliga beslutet om utvidgning blev en kompromiss vid EU-toppmötet i Luxemburg i december 1997. Gruppen växte till sex länder: Polen, Tjeckien, Ungern, Slovenien, Cypern och Estland. Övriga kandidatländer knöts närmare ansökningsprocessen, men fick vänta på de verkliga förhandlingarna. Sverige gav inget erkännande åt mitt arbete för att få med Estland. Utrikesminister Lena Hjelm-Wallén drog istället till med en skröna: Estland kom med i första förhandlingsrundan tack vare Sveriges och Danmarks påtryckningar!

Vid mötet i Luxemburg hade jag fått igenom två stora ting: den nordliga dimensionen och stärkta EU-utsikter för de baltiska länderna. Sverige reagerade mycket osvenskt och tappade sin annars så återhållsamma fasad. Vi nådde en bottennivå i våra länders relationer.

Jag förlorade en del vänner som en följd av mitt handlande, men jag hade ändå demonstrerat det riktiga i Finlands val av EU-linje, nämligen närheten till den tysk-franska axeln.

En tredje oenighet med Sverige något år senare gällde arbetskraftens fria rörlighet inom EU, som Finland ville bromsa åtminstone tillfälligt. Efter att ha lyssnat till fackföreningsrörelsen gick vi in för en tvåårig övergångsperiod, vilket jag personligen ansåg vara ett misstag. Sverige visade sitt kraftiga missnöje med oss, men det var inte värt att bråka om saken.

EMU driver oss isär

Grälen i Luxemburg om Nordpolitiken och unionens utvidgning var förargliga. Ännu allvarligare var att de tre nordiska länderna gick åt olika håll när det gällde unionens integrationsprocess. Det inverkade mer än något annat på samarbetet inom EU.

Finland, Sverige och Danmark var alla väl medvetna om att unionens ekonomiska och monetära union, EMU, skulle bildas i enlighet med Maastrichtöverenskommelsen, som ju tillkom några år före Finlands och Sveriges medlemskap.

I Finland hade vi en ordentlig diskussion om EMU och omfattande utredningar gjordes. En majoritet av medborgarna stödde ett deltagande enligt opinionsmätningarna våren 1998 och regeringen ansåg inte att någon folkomröstning var nödvändig. Vi hade valt linje redan vid medlemskapsomröstningen 1994.

Göran Persson diskuterade EMU-frågan redan som finansminister. I ett tal i Malmö den 29 november 1995 ansåg han att EMU var ett faktum som Sverige inte hade råd att stå utanför. Under sommaren 1996 blev det dock, enligt Persson, klart att Sverige inte skulle hinna ansluta sig till 1999 när det skulle bildas. Nationalekonomen Lars Calmfors arbetsgrupp hade rekommenderat att beslutet sköts upp i en anda av *wait and see*. Också oppositionsledaren Carl Bildt blev tveksam och krävde på opportunistiskt vis en folkomröstning.

När den nordiska socialdemokratiska samarbetsorganisationen SAMAK:s säkerhetspolitiska grupp möttes i augusti 1996 förklarade Lena Hjelm-Wallén läget ännu tydligare: EMU splittrade Socialdemokraterna och nästa års partikongress skulle bli avgörande. EMU var mer omfattande än EU-medlemskapet och skulle kräva en gemensam finanspolitik, vilket kunde leda till ett ”Europas USA”. För detta fanns inget politiskt mandat. Det måste diskuteras, menade Lena Hjelm-Wallén.

Göran Persson valde att hålla dörren öppen. ”Sverige kan komma att ansluta sig till EMU:s tredje fas senare”, förklarade han på partikongressen i september 1997. Finlands linje kommenterade han vid ett tillfälle med att ”Finlands beslut om EMU grundades på säkerhetspolitiska faktorer.”

Senare insåg Persson att Finlands beslut var ett europapolitiskt val. Under hans andra regeringsperiod verkade förutsättningarna att få med Sverige i EMU bättre. Han, liksom Lars Calmfors, förstod nu att EMU inte bara var en fråga om ekonomi, utan om politiskt inflytande – vilket varit skälet för Finlands strävan att nå till EU:s kärna. De insikterna hjälpte dem inte, utan vid folkomröstningen i september 2003 blev det ett klart nej till EMU med procentsiffrorna 56 – 42. Över detta kände jag ingen som helst skadeglädje, sådana spekulationer hör hemma i tidningarnas skvallerspalter. Eftersom Danmark redan sagt nej till EMU i en folkomröstning i september 2000, förstod jag att när också Sverige valde att hålla sig borta försvagades det nordiska inflytandet i euroområdets interna förhandlingar. Sverige och Danmark, två ekonomiskt mycket starka nationer, gjorde ett ödesdigert misstag.

De ursprungliga hållningarna hade lett Finland och Sverige in i skilda sällskap i synen på unionens utveckling. Finland ville att EU skulle vara starkt, både internt och i sina utrikesrelationer, vilket vore omöjligt utan en fördjupad integration. Beslut borde i högre grad tas med kvalificerade majoriteter, så att unionen blev handlingskraftigare. Ur de små medlemsländernas perspektiv företrädde Europeiska kommissionen opartiskheten gentemot det mellanstatliga Europeiska rådet, där de stora medlemmarna ville dominera.

Sverige såg, liksom Storbritannien, på EU närmast som ett frihandelsområde och en intern marknad. Istället för att fördjupa integrationen skulle man koncentrera sig på en utvidgning med Baltikum, Östeuropa och Balkan, ja rentav Ukraina. Persson marknadsförde sin linje genom att framträda tillsammans med den likasinnade Tony Blair och att samtidigt hänvisa till sitt nära förhållande till Bill Clinton.

Trots allt – Sverige och Finland närmare varandra

Tvisteämnen saknades inte heller på andra områden, till exempel i synen på Kosovo-flyktingarna och på EU:s jordbruksstöd. Såväl Finland – år 1999 – som Sverige – år 2001 – debuterade som ordförandeländer. I ett tal jag höll den 10 november 2000 i Brugge utvecklade jag min syn på EU:s framtid. När jag på normalt vis rest runt och träffat mina kollegor hade frågan om relationerna mellan de små och de stora ofta kommit upp. Det spreds en uppfattning om att jag tycktes ha fått eller tilldelat mig själv rollen som talesman för de små länderna, om inte rent av sökt mandat som något slags förlikningsman. Det förargade Persson som kände behov av att påpeka att från honom fick jag minsann ingen fullmakt att agera ombudsman. I den svenska regeringen ansågs jag ha trängt mig in på Perssons domäner just som han höll på att förbereda Sveriges ordförandeskap.

Den 25 maj 2001 dök Perssons missnöje upp i rubriken till en intervju i *Helsingin Sanomat:* ” Hittills har samarbetet varit uselt.” Han hänvisade direkt till mitt tal i Brugge och varnade för farorna med en utveckling mot EU som en förbundsstat. Han kallade diskussionerna om EU:s framtid för eliternas bestyr, vilket han satte i motsats till folket. Folkets demokratiskt valda politiker skulle alltså inte få lägga fram sina visioner utan att stämplas som falska profeter. Hade det inte varit riktigare att medge att problemet faktiskt är brist på visioner?

Men – trots allt – det kom ett ögonblick då Göran Persson rensade luften. Vid SAMAK:s årsmöte 2002 i Finland besökte vi artillerimuseet i Tavastehus, där slottet som grundades av Birger Jarl står som en stolt påminnelse om Finlands och Sveriges gemensamma historia.

I museet visades en dokumentärfilm om slaget vid Tali-Ihantala sommaren 1944. Det enorma dånet från artilleripjäserna fick stolarna i salongen att vibrera. Mina känslor låg på ytan när jag berättade om Nordens största slag, där min far Orvo deltog. Röda arméns anfall med 150 000 elitsoldater hejdades av 50 000

finländares avvärjningsseger. Den och finländarnas framgång i Ilomants i augusti fick Sovjetunionen att gå med på förhandlingar om fred på drägliga villkor.

Efteråt gjorde Persson ett uttalande som blev historiskt: ”Finland räddade den nordiska demokratin och förvarade också Sverige.” Han sade sig känna ödmjukhet och tacksamhet. ”Nu förstår jag Finland bättre. Vi har mycket gemensamt, men det är också bra att känna till skillnaderna i vår historia.”

Bredvid Persson i auditoriet satt hans utrikespolitiska medhjälpare Ann Linde, en blivande utrikesminister.

En hyvling eller en hyllning?

Har jag med mitt berättande om Göran Persson gett honom en ordentlig hyvling eller en ordentlig hyllning, en risbastu eller en lovprisning? Här finns stoff för både-och. Våra meningsskiljaktigheter kan ha varit stora, men vi har märkbart närmat oss varandra. Jag värderar Persson högt och tycker verkligen om honom. Vi är som två gamla kamrater från armén.

Persson ledde med sitt reformarbete Sverige mot ekonomiska framgångar, intog en aktiv roll i Europa och förvaltade Sveriges starka tradition som påverkare på global nivå. Efter Tage Erlander, Olof Palme och Ingvar Carlsson ansluter han till raden av monumentala svenska statsmän.

* * *

Idag är mycket förändrat sedan Göran Perssons och min aktiva tid som politiker. De ekonomiskt likasinnade nordiska ländernas inflytande inom EU minskar så länge Sverige och Danmark står utanför EMU. Brexit berövade Sverige dess närmaste allierade. USA har gått in för en ”America first”-linje under president Trump. EU:s nästa utvidgning mot västra Balkan flyttar tyngdpunkten mer söderut än förut.

På liknande sätt som när Finland tog ledningen i EU-processen gick Finland mer medvetet än Sverige in för Nato under Sauli Niinistös och Sanna Marins ledarskap. Att båda länderna nu är med ger en väldig kraft åt samkörningen av Finlands och Sveriges försvar. Men samarbetet inom Nato är klart begränsat jämfört med EU-integrationen. Vi är inte i behov av någon Nato-identitet. Nato löser inte de nordiska ländernas grundproblem, nämligen risken att marginaliseras.

Finlands och övriga Nordens ödesgemenskap är och förblir den Europeiska unionen.

Översättning från finska:
Bengt Lindroth och Karin Lindfors

Not.

Artikeln är en förkortad version av kapitlet om Sverige i tredje delen av Paavo Lipponens memoarverk *Valtionhoitaja. Muistelmat 1995-2024.* WSOY, Helsinki 2025.

Not.

2009 tilldelades Jacob Letterstedts Nordiska förtjänstmedalj f.d talmannen och statsministern Paavo Lipponen, Finland.

MARIANNE NORDENLÖW

BRITTA MARAKATT-LABBA
Stygn som berättar

Britta Marakatt-Labba (född 1951) är en samisk, svensk bildkonstnär, som främst arbetar med broderi och andra textila tekniker som uttrycksmedel. Hon hade varit verksam som konstnär redan i omkring 40 år när hon 2017 fick sitt stora genombrott och det internationellt – innan det skedde nationellt. Under sommaren och hösten 2025 visas en omfattande utställning med hennes verk, *Där varje stygn andas*, på Moderna museet i Stockholm.

Marianne Nordenlöw är journalist, fil.kand. i konstvetenskap och MFA i grafisk design från Konstfack.

Renhjorden rusar, likt en enda kropp, i en strid ström över snön av vitt linne. Korta svarta stygn tecknar grafiska mönster av hornen, av de springande benen. Man kan nästan höra klappret av hundra-, ja tusentals hovar mot den väl upptrampade marken. I fonden flödar vattendrag, formade av ljust blå organza.

Långt bakom hjorden släde efter släde, dragna av renar och med varsin resenär ombord. Varje ekipage omsorgsfullt utbroderat, inget riktigt det andra likt. Dragrenarna längst fram har – med tidens gång kan tänkas – hunnit omvandlas till snöskotrar.

Efter renar, människor och hundar följer de vilda djuren. Vargar, sida vid sida med harar, rävar, lodjur, älgar, björnar … likt en samisk Noaks ark. Och längst in i den vintriga skogen, bland de kala vita björkstammarna, syns små runda, röda figurer, likt domherrar på en julbonad. Men det är inga fåglar utan små kvinnohuvuden i toppiga röda mössor; traditionella samiska så kallade hornmössor, *ládjogahphir*. ”De är urmödrars själar”, säger Britta Marakatt-Labba i dokumentärfilmen om henne och Sápmi, *Historjá – stygn för Sápmi*.[1] ”De lever kvar i skogen, för att berätta för oss hur vi ska handskas med naturen för att bevara den”, fortsätter hon.

Till Chicago, Quebec och Karlsruhe

Det här är bara några av alla de scener som ingår i Britta Marakatt-Labbas hela 24 meter långa monumentala broderi *Historjá,* som beskriver just samernas historia i Norden. Det intar en central plats i ett välvt utrymme på Moderna museets utställning, *Där varje stygn andas* med ett 60-tal av konstnärens verk. Det är dessutom museets första större separatutställning någonsin med en konstnär från Sápmi.

1 *Historjá – stygn för Sàpmi*, dokumentärfilm om Britta Marakatt-Labba och Sápmi. Regi Thomas Jackson, produktion B-Reel Films, svtplay.se, 2022.

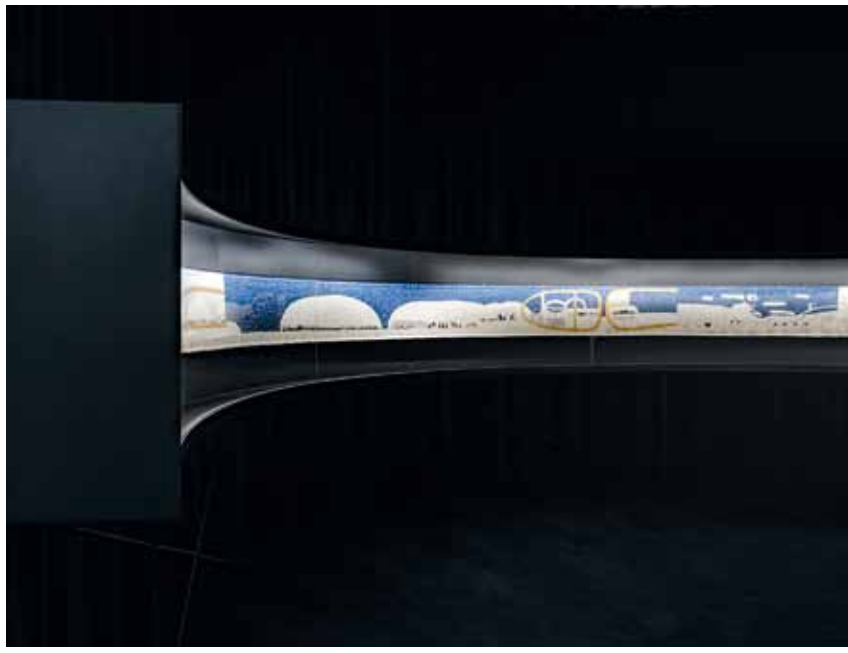

Ovan: Britta Marakatt-Labba, Historjá, installationsbild, 2003–2007. Foto: Jean-Baptiste Béranger/ Moderna Museet.

Britta Marakatt-Labba. Foto: My Matson/Moderna Museet.

Ovan: Detaljbild ur Britta Marakatt-Labba, Historjá, 2003–2007: De tre gudinnorna i samisk tro och mytologi.
Foto: Jean-Baptiste Béranger/Moderna Museet.

Nedan: Detaljbild ur Britta Marakatt-Labba, Historjá, 2003–2007: Renskiljning.
Foto: Andreas Harvik/Annar Bjørgli/Nasjonalmuseet.

Det var också med *Historjá* som Britta Marakatt-Labba fick sitt stora, internationella genombrott, när hon deltog i utställningen Documenta 14 i Kassel i Tyskland 2017.

”Jag kunde inte i min vildaste fantasi föreställa mig att mitt deltagande skulle ge ett sådant eko ute i konstvärlden. Plötsligt rasslade det till i mejlboxen, om erbjudanden att ställa ut på massor av olika platser och länder”, berättade Britta Marakatt-Labba när hon var värd för programmet *Sommar* i Sveriges Radios P1, i juli 2019.[2]

Då hade hon enbart under det senaste året ställt ut i Chicago, Quebec City och Karlsruhe, men ändå behövt tacka nej till flera erbjudanden, på grund av att de många och långa resorna tar på krafterna.

Men konstnären verkar ta det plötsliga kändisskapet med ro. Hon bor kvar i det lilla samhället Övre Soppero i Kiruna kommun, omkring 13 mil nordost om själva staden. Hon fortsätter att skapa sin konst och att följa med sin renskötande familj – make och son – under rennäringens cykliska förlopp över året. Även om den näringen är hotad, främst av klimatförändringarna, vilket skildras både i hennes bilder och i den tidigare nämnda dokumentärfilmen.

Konstvärlden kommer till henne, om än ibland med visst besvär. ”En del verkar tro att Övre Soppero är en gata i Kiruna”, kommenterade hon i Sommarprogrammet. Liksom att ”en curator gav upp i Luleå, när hon upptäckte att det var 36 mil kvar. Då återvände hon till Aten”.[3]

Den ansedda konsttidningen *ArtNews* utsåg våren 2025 *Historjà* till ett av de 100 främsta konstverken hittills under 2000-talet och placerade det på plats 35 på den listan. Tidningen skriver bland annat att Marakatt-Labba är en av de konstnärer som återskapar den äldre, starkt västerländskt präglade genren historiemåleri i vår samtid. Att hon beskriver den historia – här ursprungsbefolkningen samernas – som tidigare inte har berättats i vidare kretsar. *ArtNews* jämför till och med verket med den ikoniska, broderade *Bayeuxtapeten* från 1000-talet.[4]

Historjà tillkom som ett beställningsverk från KORO*, Kunst i offentlig rom*, Norge, till UiT, Norges arktiske universitet i Tromsø, där det hänger permanent – när det inte är ute på turné, vill säga. Det tog Britta Marakatt-Labba hela fem år, 2003–07, att färdigställa och är anpassat efter en välvd vägg på universitetet.[5]

2 *Sommar med Britta Marakatt-Labba*, Sommar i *P1*, Sveriges Radio, 19 juli 2019, https://www.sverigesradio.se/avsnitt/britta-marakatt-labba.
3 *Sommar*, 2019.
4 *The 100 Best Artworks of the 21st Century*, *ArtNews*, 2025-03-05, https://www.artnews.com/list/art-news/news/100-best-artworks-21st-century-1234734225/britta-marakatt-labba-historja-2003-7/
5 *Britta Marakatt-Labba – Där varje stygn andas*, Matilda Olof-Ors (red.), Moderna museets utställningskatalog nr 429, Moderna museet och Verlag der Buchhandlung Walter und Franz König, Köln, 2025. s. 53.

Samisk kultur och mytologi

Den viktigaste scenen i verket är, enligt konstnären själv, den där hon skildrar upproret i Kautokeino i Norge år 1852. Det var en traumatisk, mångbottnad händelse som anses vara en vändpunkt i relationen mellan samer och överhet. Efter eskalerande konflikter gjorde en grupp samer uppror genom att bränna ner handelsboden och flera personer, på båda sidor, dödades i samband med händelsen. I sin bild valde Britta Marakatt-Labba att i stället för handelsboden skildra det som att det är kyrkan i Kautokeino som bränns ned, ”eftersom det är kyrkan som verkligen har lyckats ta kål på vår kultur”, som hon säger i utställningskatalogen.[6]

Kyrkan har på senare år bett om ursäkt för vad den historiskt har utsatt samerna för. Men som exempel på det tidigare förtrycket tar Britta Marakatt-Labba upp att den förbjöd samiska kvinnor att bära den röda hornmössan, *ládjogahphir,* som nämnts ovan, eftersom kyrkan kopplade samman ”hornet” med djävulen. Men samiska kvinnor opponerade sig mot förbudet genom att bära mössan, men bak och fram – så att hornet doldes för överheten.[7] Ända in på 1960-talet kunde man se kvinnorna bära mössan så, bakåtvänd, säger Britta Marakatt-Labba i filmen.[8] Den toppiga mössan går bokstavligen som en röd tråd genom konstnärens bildvärld och bärs oftast av samekulturens tre gudinnor.

”För i samisk tro och mytologi har vi inga manliga gudar, utan vi har de här tre gudinnorna som följs åt: jaktgudinnan och dörrgudinnan och fruktbarhetens gudinna”, berättar konstnären.[9]

I hennes bildvärld förenas samisk mytologi – som hon är tacksam över att ha fått höra mycket om av sin mor – med samebyns vardagsliv, i förgången tid och i nutid. Det handlar om renskötsel, fiske och jordbruk; skidfärder, barnafödsel och begravning. Det andliga, osynliga och ”de underjordiska” är ständigt närvarande. Det som barnet Britta hörde berättas om i kåtan på kvällarna och fortfarande är mycket fascinerad av. Hon skildrar ofta det osynliga som en inte ifylld kontur av en spegelbild, uppochnedvänd som på spelkort, under både människor och djur. ”De är våra spegelbilder, våra skuggor, våra ledstjärnor”, förklarar hon.[10] Men också med mild humor, som när hon på bilden av en begravning, *Färden II*, 1989/2021, beskriver hur de avlidna fortsätter sina vardagsliv efter döden, sitter och metar eller läser tidningen.

Motiven handlar också om kamp för samers rättigheter och kultur, och för naturen – mot klimatförändringar och andra, ständigt växande hot mot den, som utvinning av mineraler. Även händelser utanför Sápmi skildras, som i en textil installation kallad *Händelser i tid*, 2013, som hon skapade efter terrorattentatet vid Utøya 2011.

6 *Britta Marakatt-Labba,* 2025, s. 53.
7 *Britta Marakatt-Labba,* 2025, s. 53–54.
8 *Historjá – stygn för Sàpmi*, dokumentärfilm, 2022.
9 *Britta Marakatt-Labba,* 2025, s. 53.
10 *Sommar*, 2019.

Ovan: Britta Marakatt-Labba, Mardröm, 1984. En natt drömde konstnären att stora råttor tog sig in i det som ska vara en trygg boplats, samekåtan.
Foto: Hans-Olof Utsi/Galleri Helle Knudsen.

Nedan:Britta Marakatt-Labba, Kråkorna, 1981. Norsk polis, förvandlad till kråkor, sattes in vid demonstrationerna mot utbyggnaden av Altaälven.
Foto: Andreas Harvik/Nasjonalmuseet.

Till höger: Britta Marakatt-Labba, Mätningar, 2021–22. Materialet är mjölsäckar från tiden för den tyska ockupationen av Norge under andra världskriget. Den tyska örnen mäts med likadana mätinstrument som rasbiologerna utförde skallmätningar med, bland annat på samer.
Foto: Tobias Fischer/Moderna Museet.

Britta Marakatt-Labbas bilder är ofta panoraman över vidsträckta landskap med höga himlar. Därunder rör sig mängder av figurer, människor och djur, sedda på rätt långt håll och gärna i profil, som på egyptiska väggreliefer. Eller, ibland, rakt uppifrån – men fortfarande på distans. Inga närbilder, knappt med plats för anletsdrag, men detaljerna är många och precist tecknade med tråden. Hade jag varit barn hade jag förlorat mig i allt som finns att upptäcka i bilderna – och skulle kunna göra det även som vuxen!

Född under höstflytten

Britta Marakatt föddes den 18 september 1951, och kom att bli det tredje yngsta av tio barn i en renskötarfamilj i Idivuoma i Karesuando. Hon var det sista barnet i samebyn som föddes i en kåta, mitt under höstflytten av renarna, från sommarbetet i Norge tillbaka till Sverige. I bilden *Barnafödsel* från 1983 har hon skildrat händelsen. Där krystar modern, hjälpt av samebyns barnmorska, inne under kåtans tältduk, medan en lång rad släktingar och bybor tålmodigt men oroligt väntar utanför.

Konstnären kallar sig därför för ett ”gränsfall” men säger också att nationsgränserna inte är så viktiga i Sápmi. Familjen bodde i Sverige vintertid och i Norge på sommaren, helt enkelt. Hennes förstaspråk är nordsamiska och därefter lärde hon sig meänkieli, norska och – först som fjärde språk – svenska.

Barndomen var lycklig och framstår som fri. Fylld av lek, skapande och även plikter, med ”en mor som lät oss experimentera och att genom lek lära oss att utföra olika arbetssysslor”.[11] Barnen tecknade mycket men det var ont om ritmaterial, så de letade tårtkartonger, kol från brasan och allt möjligt de kunde komma över.

Men det outsägliga händer. På själva julafton 1956, när Britta bara är fem år, glömmer hennes far sin nödvändiga snusdosa när han skidar ut för att se till renarna. Han vänder om för att hämta dosan men på väg tillbaka över landsvägen är sikten skymd – han blir påkörd av en taxibil och omkommer genast. Sorgen och chocken lägger sig tung över familjen.

Britta Marakatt-Labba tror att hennes fars död påverkade henne mycket i valet att bli bildkonstnär. ”Jag blev ett sökande och känsligt barn, som började ifrågasätta skeenden, och bildberättandet blev ett sätt att söka finna svar på existentiella tankar och frågor.” Broderierna har för henne blivit ett sätt att bearbeta och berätta om sin saknad och längtan efter sin far, bland annat i bilderna *Färden* och *Du for*.[12]

Ett par år senare, när hon fyllde sju, måste hon även lämna sin mor under terminerna för att gå på nomadskola och bo på internat. Det är en tid hon i mycket har förträngt – även om den innehöll ljuspunkter – och ännu inte har bearbetat i bild. Här fick de samiska barnen utstå glåpord och mobbning från de svenska folkskolebarnen och mötte ett slags apartheid, där de till exempel bara på nåder och mot betalning fick åka med skolbussen.[13]

Men andra tider kom. Som 19-åring började Britta Marakatt-Labba på sin första konstskola, Sunderby folkhögskola utanför Luleå, och därefter på Högskolan för design och konsthantverk, HDK, i Göteborg – som den första samiska studenten någonsin. ”På HDK upphöjdes jag till något exotiskt, för att jag kom från norra Sverige”, berättade hon i sitt Sommarprogram.

Hon tyckte det var svårt att inte veta vilket ben hon skulle stå på – var hon en med högt människovärde, eller en utan? ”Det var inte lätt att bli definierad som människa av andra.”[14]

11 *Sommar*, 2019.
12 *Britta Marakatt-Labba,* 2025, s. 191–192; *Sommar*, 2019.
13 *Sommar*, 2019.
14 *Sommar*, 2019.

”En som snokar efter material”

Det var också på HDK som hon fann broderiet som sin uttrycksform, svarade hon när jag på pressvisningen av utställningen fick chans att fråga henne själv.

– Jag provade på allt – måleri, teckning, grafik … men inget fastnade riktigt. Men en dag när jag stod och färgade garner slog det mig att – ’aha, här gör jag mina färger, som målaren sina. Jag målar med garn, tråd’ – där fann jag det!

Sedan den aha-upplevelsen på 1970-talet har hon varit det fria, berättande broderiet trogen, även om hon gör lite utvikningar till andra uttryck, bland annat skulptur, som också visas på utställningen.

Hennes konstnärliga arv bygger sedan barndomen på hennes ständiga tecknande och på det samiska, traditionella konsthantverket och slöjden, *duodji*. Hon har inspirerats av flera konstnärer med rötter i Lappland, bland dem sin vävlärare Doris Wiklund, konstnären och vissångaren Fritz Sjöström och textilkonstnären Sten Kauppi. ”Jag studerade hans stygn”, säger Britta Marakatt-Labba om den senare. Sina egna stygn kallar hon inget särskilt, svarar hon på min fråga, ”eller kanske huller om buller-stygn”.

– Men det är efterstygn egentligen, för att fylla en yta eller för att skulptera fram ett ansikte, till exempel, med tråden, säger hon.

Hennes bilder kan ibland få en ny riktning, ta andra vägar än hon planerat, genom att hon hittar något i underlaget – som en skiftning i färgen, ett veck eller en fläck – som ger henne nya impulser under arbetets gång.

Britta Marakatt-Labba är ”en sån som ständigt snokar efter material”, säger hon; efter sådant som kan bli bra underlag för broderade bilder. Vid ett tillfälle kom hon över gamla norska mjölsäckar från andra världskriget, från ockupationstiden. Säckarna av kraftig väv hade tryck med tysk text och nazistiska symboler, något som konstnären har använt sig av. Dit hör bilden *Mätningar*, där hon har låtit nazisymbolen örnen bli mätt med ett sådant mätinstrument som rasbiologerna utförde skallmätningar med, bland annat på samer.

Samisk konst når utanför Sápmi

Under tiden på HDK på 1970-talet fick hon kontakt med några andra unga samer som samtidigt gick högre utbildningar inom konst. De bröt därmed mot normen i det samiska samhället, som då var att arbeta med *duodji*, sameslöjd, och inte med bildkonst i västerländsk mening.

De bildade tillsammans ett samiskt konstnärskollektiv, Masigruppen, efter dess hemvist i byn Máze i Nordnorge. Syftet var att stärka yrkesgruppen och att föra ut samisk konst, både till samer och till samhället i stort. ”Vi sökte oss också aktivt utomlands, för att världen skulle få upp ögonen för konst från Sàpmi – och så blev det också!”[15]

15 *Sommar*, 2019.

Masigruppen var aktiv 1978–83, och därefter fortsatte medlemmarna att arbeta var och en på sitt håll. Men 2017 blev flera av dem inbjudna att delta i en av världens största och mest betydelsefulla utställningar, Documenta 14. Där alltså Britta Marakatt-Labba slog igenom – och cirkeln slöts.

I sitt förord till utställningskatalogen skriver Moderna museets överintendent, Gitte Ørskou, att ”museerna i Norden har varit sena med att erkänna den samiska konsten som en del av den nordiska konsthistorien” och att det svenska samhället, som helhet, har släpat efter när det gäller att ge upprättelse för samiskt liv och kultur. På Sametingets begäran har Sveriges regering tillsatt en sanningskommission för att kartlägga den politik som har förts gentemot samerna. I december 2025 ska dess slutbetänkande läggas fram.[16]

Britta Marakatt-Labba är alltså den första samiska konstnär som presenteras i större format på Moderna museet. Men hon kommer att följas av flera. I november 2026 öppnar där en utställning med en av hennes kollegor från Masigruppen, konstnären Aage Gaup.

Fotnot

Utställningen *Där varje stygn andas* visas på Moderna Museet i Stockholm mellan den 14 juni och 30 november 2025. Den är en delvis ny version av de utställningar som tidigare har visats på Nasjonalmuseet i Oslo respektive KIN i Kiruna.

Curator för utställningen i Stockholm har varit Matilda Olof-Ors, som också har varit redaktör för den omfattande, rikt illustrerade utställningskatalogen på tre språk – svenska, nordsamiska och engelska.

Källor

Britta Marakatt-Labba – Där varje stygn andas, Matilda Olof-Ors (redaktör), Moderna museets utställningskatalog nr 429, Moderna museet och Verlag der Buchhandlung Walter und Franz König, Köln, 2025.

Historjà – Stygn för Sàpmi, dokumentärfilm, regi Thomas Jackson, produktion B-Reel Films, 2022, svtplay.se.

Sommar med Britta Marakatt-Labba, Sommar i *P1,* Sveriges Radio, 2019, sverigesradio.se.

The 100 Best Artworks of the 21st Century, *ArtNews,* 2025-03-05, artnews.com/list/art-news

© Britta Marakatt-Labba/Bildupphovsrätt 2025

16 *Britta Marakatt-Labba,* 2025, s. 38.

NT-INTERVJUN

EN DRØM OM ET SPROG, SOM ER PÅ HØJDE MED VERDEN

Samtale med Jonas Eika

Forfatteren Jonas Eika, der modtog Nordiske Råds Litteraturpris 2019, er en markant stemme i koret af forfattere, der gennem litteraturen forsøger at fremskrive andre, både mere rummelige og diverse erkendelses- og livsformer. De har derfor påbegyndt en stille, men radikal sproglig revolution.

Cand. mag., kunst- og litteraturkritiker Lisbeth Bonde interviewer.

Den unge danske forfatter Jonas Eika (f. 1991 i Hasle ved Aarhus) har foreløbig udgivet tre anmelderroste fiktionsbøger med titlerne *Lageret Huset Marie* (2015), *Efter solen* (2018), som de modtog Nordisk Råds Litteraturpris for i 2019, *Åben himmel*, som udkom i efteråret 2024, og som blev modtaget med meget stor anerkendelse af de danske litteraturkritikere. Desuden har de redigeret et nyt udvalg af den danske digter Ivan Malinowskis (1926-89) digte med titlen *Er døden ikke politisk?* (2023). De har også oversat Jackie Wangs essaysamling *Fængselskapitalisme* (2021) i samarbejde med Nanna Dahler. Denne bog taler lige ind i debatten om forholdene på de danske udrejsecentre.

Lisbeth Bonde har mødt forfatteren til en samtale i deres hjem på Vesterbro i København, hvor de lever med deres kæreste og parrets 2-årige barn. Selv er de biseksuel og foretrækker desuden at blive omtalt med de kønsneutrale pronomener ”de, dem og deres”, hvilket dog ikke gælder i den direkte kommunikation ansigt til ansigt. Jonas Eika begyndte tidligt at skrive. Som barn sad de og skrev historier, og kunne holde sig beskæftiget med det i ret lang tid. Men det var ikke i barndomshjemmet, at de blev sporet ind på forfattergerningen, for det var et meget lidt læsende hjem med kun få bøger i reolerne. Forældrene er henholdsvis fysioterapeut og socialrådgiver med stærke rødder i, hvad man kan kalde samfundsvirkeligheden. Der var dog én bog, der kaldte på hele Jonas Eikas opmærksomhed: Oriana Fallacis dokumentariske roman *En mand* (1984) om den græske frihedskæmper Alexandros Panagoulis, som hun var gift med. Han blev tortureret under juntaens regime og døde efter befrielsen under mystiske omstændigheder. Eika husker den som den første, meget øjenåbnende, voksen-læseoplevelse, som fandt sted, da de var 15-16 år. Der var en skildring af et dedikeret, politisk liv og de store omkostninger dette havde for hovedpersonen – og for forfatteren.

Jonas Eika. Foto: Daniel Hjorth.

Efter gymnasiet havde de forskelligt forefaldende ufaglært arbejde. Romanen *Lageret Huset Marie* henter direkte inspiration i den tid, hvor Eika havde natarbejde på Dansk Supermarkeds nonfood-lager ved Aarhus. Det var et både kedeligt og udmattende arbejde, og fordi det var natarbejde, også nedslidende. Imidlertid anser Jonas Eika det for vigtigt at have fået den konkrete og kropslige erfaring med ufaglært arbejde med på vejen. ”Det er interessant at reflektere over, hvordan en roman som denne kunne have set ud, hvis den var skrevet af en af de mange, som stadig arbejder på lageret, og som ikke ligesom jeg har fået mulighed for at komme videre og nyde det privilegium at kunne teoretisere over og sprogliggøre disse arbejdspladserfaringer,” siger Jonas Eika. I romanen optræder der nogle personer, som spørger kritisk ind til hovedpersonens forsøg på at afdække de bagvedliggende magtstrukturer i lagersystemet specifikt og på arbejdsmarkedet mere generelt. De siger ifølge Jonas Eika: ”Hvorfor skal vi spilde tid på at sætte spørgsmålstegn ved forholdene? Det hjælper os jo ikke, og vi kan alligevel ikke lave det om,” lød det. Skønt romanen er fiktionaliseret, tager den udgangspunkt i de helt konkrete erfaringer fra netop dette lager.”

Vejen til forfatterskabet

Før de startede på Forfatterskolen, havde Eika et ophold på Testrup Højskole ved Aarhus, der har en velrenommeret skrivelinje. Her blev de især inspireret af to lærere, som begge er forfattere: Mads Eslund og Christian Dorph. På det tidspunkt havde Jonas Eika skrevet i 4-5 år. Senere blev de optaget på

Forfatterskolen, hvorfra de dimitterede i 2015, samme år som udgivelsen af *Lageret Huset Marie*. Jonas Eika vakte opsigt i hele Norden, da de tordnede imod den danske socialdemokratiske regering. De kritiserede med store bogstaver den strukturelle racisme og den inhumane behandling af de afviste asylansøgere i de danske udrejsecentre. Det skete fra talerstolen i Stockholm i forbindelse med modtagelsen af Nordisk Råds Litteraturpris. Her sad den danske, socialdemokratiske statsminister Mette Frederiksen med i salen. Imidlertid har denne mere aktivistiske side af Eikas virke i de følgende år fortonet sig lidt: Efter al medievirakken i Stockholm valgte de at trække sig tilbage fra offentligheden for at skrive på en ny roman.

Hvad var det, der fik dig til at gå i flyverskjul fra offentligheden i stedet for at ride med på en medieopmærksomhed, som formodentlig ville have øget salget af Efter Solen?

"Jeg var blevet ængstelig ved denne massive opmærksomhed. Det gik op for mig, at jeg ikke rigtig er tilpas i rollen som en slags offentlig intellektuel. Dengang i Stockholm følte jeg, at jeg talte på vegne af nogle aktivistiske grupper, som jeg også var en del af. Grundantagelsen for os var vel, at partipolitik ikke er tilstrækkeligt, hvis man virkelig vil ændre noget. I stedet forsøgte vi at skabe nogle alternative demokratiske rum uden for de politiske institutioner eller at politisere nogle af de rum, der ellers fremstår som apolitiske. Fx tage ud til Kastrup Lufthavn og forsøge at stoppe en deportation. På den måde gør man lufthavnen synlig som et politisk rum. I lufthavnen er der meget voldsom forskel på, hvordan folk kan rejse, alt efter hvilket pas og hvilke rettigheder de har. Det er ikke, fordi jeg afviser nytten af at være en kritisk offentlig intellektuel – der er folk, som gør det glimrende, og det har jeg stor respekt for. Men personligt har jeg været mere draget mod de aktivistiske rum – og så selvfølgelig mod at skrive."

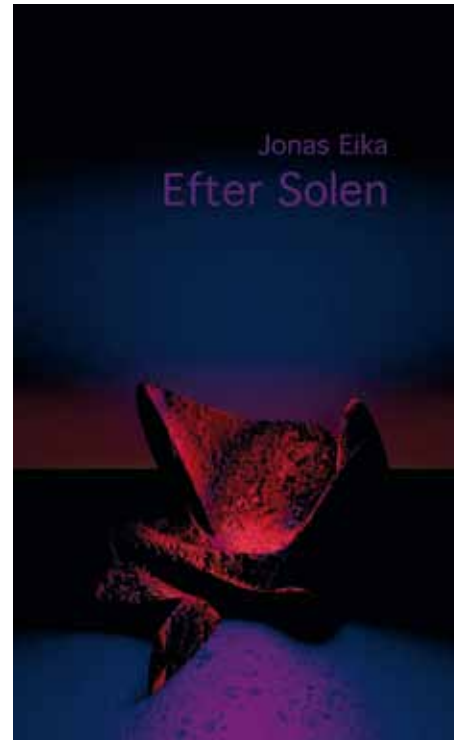

Jonas Eika. Foto: Daniel Hjorth.

Tillægger du sproget, dvs. litteraturen, en kraft eller evne til at forvandle den virkelighed, som vi lever i?

”Nej, ikke i sig selv, men det kan ændre hvordan vi sanser verden - eller måske snarere måden, hvorpå vi ”læser” verden. Når jeg læser virkelig god litteratur, kan jeg have en følelse af at der bliver dannet nye forbindelser i hjernen, at jeg begynder at sanse verden på en delvist ny måde. I det hele taget sporer det at læse én ind på andre tankebaner, synes jeg, så jeg må jo tro på, at litteraturen kan udrette ret meget,” smiler Jonas Eika, som oplever, at god litteratur kan sende os ud på en erkendelsesmæssig og sanselig rejse. At læse danner ifølge Eika erfaringer, som de tager med sig videre ideres eget liv og forfatterskab. Et eksempel:

Sproget ændrer syn på verden

”Hvis jeg ser et fly krydse hen over en skyfri himmel, så kan jeg stadig opleve det som et smukt syn. At iagttage den lange, lineære bevægelse og den hvide kondenslinje, der afsætter sig på himlen som små puffede skyer, er smukt for mig. Det kan jeg godt nyde, selv om jeg jo ved, at det er affald jeg kigger på, at det er en CO2-udledning, der ikke forsvinder, men bliver i atmosfæren og bidrager til klimakrisen.”

Du kan vel også nyde det smukkeste forår i mands minde her i Danmark i 2025, selv om du ved, at de mange måneder uden regn også er et resultat af klimakrisen?

”Ja, og så tænker jeg på et digt af Inger Christensen, der ikke kom med i hendes mesterværk *alfabet* (1981). Det drejer sig om O-digtet, der handler om olie.” Her får Inger Christensen skrevet olien frem som det organiske materiale, den i virkeligheden er. Bundfaldne dyre- og planterester har i løbet af hundrede millioner af år udviklet sig til råolie på grund af tryk og varme. Så

når vi brænder fossile brændsler, så brænder vi ifølge Inger Christensen somre af. På en enkel nat brænder vi således en hel ursommer. Udkastet til digtet er skrevet i 1981 og er næsten synsk i forhold til den klimakrise, vi befinder os i nu. Hun skriver bl.a.:

> ”… Brænder algernes mønstre. Brænder/ ornamenterne. Brænder orglerne/ og oceanernes langsomme fordybelse/ som plankton gennem vand. Brænder/ omvejene, oasen i det lillebitte lukkede/ verdensrum, hvor okseøjen blomstrer/ med sine trillioner af frydeskrig./ Brænder hvad der kan brænde – og mere.// For at opvarme den korte industrisommer./ For at opvarme den hektiske banksommer./ For at opvarme hele denne vestlige sommer,/ hele denne hellige militærsommer. Der er/ krig …”

For Jonas Eika er det for eksempel et digt som dette, der kan få flyene på himlen til at fremstå på en anden måde. Med andre ord skaber læsningen af megen litteraturnye erkendelser, der kan blive til en erfaring og kan ændre måden, hvorpå vi sanser verden - og på længere sigt måske også handler i den.

En hybrid, oprørsk roman

Siden modtagelsen af Nordisk Råds Litteraturpris har Jonas Eika undervist og oversat – og desuden brugt næsten seks år på at skrive en stor, historisk roman. De flyttede så at sige ind i middelalderen og fordybede sig i nogle helt andre livsformer. Det blev til bogen *Åben himmel*, hvor vi følger en gruppe såkaldte beginer-søstre, der levede i Liège i det nuværende Belgien mellem 1233-34. Personerne i denne store roman på over 700 sider, som flere anmeldere har kaldt ”en pageturner fra middelalderen”, har siddet længe i Jonas Eika.

Din tredje roman, *Åben himmel*, udkom i efteråret, og også den modtog virkelig positiv kritik. Allerede på forsiden, hvor du har anvendt en af mine yndlingskomponister Hildegard von Bingens illustrationer af sine kosmiske visioner antyder du, at vi skal tilbage i tiden. Det gælder også de gotisk-inspirerede skrifttyper på omslaget. Handlingen i denne storslåede roman er ikke dystopisk fremtidsfiktion, som vi så det i *Efter solen*, men måske snarere utopisk historeskrivning om muligheden for mennesker at leve i magtfrie fællesskaber, og om at tro, men også at troen kan virke undertrykkende for mennesker. I din nye roman følger vi en gruppe beginere gennem ét år fra påske til påske i 1233-34 i Liège. Det er en turbulent tid, og kvinderne skal være på vagt overfor både kirke og herremand. For første gang i det kristne Europa begyndte mange kvinder at leve udenfor ægteskab og også at vælge klostret fra. De levede hverken som nonner eller lægkvinder og fandt i stedet sammen i små, åbne fællesskaber rundt om i Belgien, Tyskland og Frankrig. Det er en

smuk vision, der er vidunderligt poetisk sprogligt, og som på én gang er yderst nutidsrelevant og middelalderlig – og vældig godt researchet. Hovedpersonen er Ida, som bliver en form for profet. Romanen handler om at overleve som et helt menneske og undgå samfundshierarkiets menneskeknusende mekanismer og kønsundertrykkelse.

Hvad fik dig til at rette blikket mod den fjerne fortid? Hvilke identifikationsmuligheder lå der for dig i den fiktive person Ida, der er dybt troende. Anser du kristendommen for at have potentialer til at afstikke nye veje?

"Kristendommen er en meget sammensat religion. Den er både oprørsk og autoritær, både radikal og konservativ. Men det er da rigtigt, at der i den Jesusfigur, som jeg forsøger at skrive frem i *Åben himmel*, og måske især i forbindelsen mellem ham og Jomfru Maria, ligger et potentiale, som beginerne i romanen forsøger at realisere. I sit første egentlige syn ser hovedpersonen Ida en kønsubestemmelig person for sig, som hun tolker som Jesus og Maria i én skikkelse. Hun ser, at blodet og mælken er to sider af samme sag – at Jesu sidesår er rykket op til brystet og blevet til en åbning, hvorigennem han også kan amme. Når han tilbyder sig selv som et måltid og siger "dette er mit legeme", kunne det også være en måde at efterligne Maria på –en i bund og grund moderlig handling, som selvfølgelig ikke kun kan udføres af mødre, men af enhver der giver sig selv til en anden. Den erkendelse – altså at der er en tæt forbindelse mellem Jesus og Maria, og at der med andre ord i det allerhelligste findes noget fælles og meget almindeligt – bliver utrolig vigtig for Ida. Sammen med en række andre erfaringer, blandt andet genopdagelsen af hendes eget begær, gør den det umuligt for hende at føje Kirken og lade kvindekollektivet flytte ind i de store, mere centraliserede begine-byer, som man forsøger at presse hende og de øvrige beginefællesskaber ind i."

Et citat fra bogen, hvor hovedpersonen Ida har ordet:

"Jeg spørger stadig, hvad synet skal betyde: Jesus og Maria i én, som hverken er den ene eller den anden, men begge, blandede. Og med en sved der ikke kan skelnes fra jordens dampe. De blev ved med at vise sig for mig, mens jeg lå og faldt i søvn i Sankt Agnes' Beginegård. Luften var tæt af kropsvarme, og når jeg lukkede øjnene, kom ansigtet frem: den smalle mund med lidt tyndt skæg omkring, den stærke kæbe og de fine kindben, det lange, krusede hår skilt på midten. De havde en lang, flaskegrøn kjole på der var skåret åben ved det højre bryst: en ammespalte. Det hvor såret sad. Ikke længere i siden, men ved brystet nu. Såret ved brystet. Blodet i mælken, mælken i blodet. Ålen og mennesket, blodet og det strømmende vand …"

Vi taler om revolutioner og store samfundsmæssige forandringsprocesser, som næsten altid resulterer i en øjeblikkelig, berusende frihedsfølelse, hvor de undertrykte kaster lænkerne af sig, vælter statuerne og tager tøjlerne i egen

hånd. Men snart opstår der nye hierarkier, og magten samles atter på få hænder, og snart kan undertrykkelsen under en ny ideologi tager over.

Jonas Eika. Foto: Daniel Hjorth.

Hvordan er det mon i de såkaldt alternative miljøer, der forsøger at fjerne sig fra det etablerede samfundssystem – ihukommende beginerne, der er et sådant mindretal, blot foregår dette i 1200-tallet. Anser du det for muligt, også i dag, at etablere frugtbare fællesskaber uden for det etablerede? Fællesskaber, hvis medlemmer kan blive ved med at sameksistere og -producere i enighed uden nogen form for magtudøvelse, som det ses hos beginerne, der har eksisteret som katolsk bevægelse fra 1216 frem til 2013, da den sidste beginer døde?

”Det er et godt spørgsmål. Det forudsætter nok, at man går til fællesskabet som en vedvarende proces snarere end som et middel til at tage magten og gennemføre sin politik som det primære mål. Men jeg er ambivalent og i tvivl om, hvorvidt det kan lykkes.”

Jonas Eikas egne erfaringer fra udenomsparlamentarisk arbejde eller fra aktivistiske fællesskaber rummer også eksempler på magtkampe og dominans som følge af interne uenigheder. Når det drejer sig om marginaliserede eller modkulturelle fællesskaber, kan der desuden herske en idé om, at fordi man har skabt nogle alternativer til den bestående orden, så skal de være rene – uden uenigheder eller uoverensstemmelser. Derfor kan sådanne fællesskaber have meget vanskeligt ved at håndtere konflikter, fordi de kommer til at være både farlige og undergravende. Men kan man forestille sig et harmonisk fællesskab uden gnidninger, hvor der er mennesker? At lære at håndtere konflikter, kan være vejen frem. For håndteres de ikke i tide, kan de vokse sig så store, at fællesskabet brister. Jonas Eika er ikke totalt optimistisk med hensyn

til nye fællesskaber og deres potentiale til at realisere nye og bedre idealer. Det fremgår af romanen, hvor hovedpersonen Ida, der ellers ikke er særlig magtbegærlig, alligevel føler sig presset til at gøre brug af magt for at tvinge noget igennem:

”For eksempel udskammer sin storesøster Oda, fordi hun bliver en trussel. Hun kommer til at bruge fællesskabet som et middel til et mål. Jesus holdt sig heller ikke tilbage, når det gjaldt om at sætte eksempler for andre med henblik på at ændre deres adfærd. Han kunne være ekstrem hård og egentlig også urimelig, når han for eksempel krævede af sine disciple, at de ikke blot skulle forlade deres biologiske familier, men at de også skulle hade dem. På den måde sætter han tingene på spidsen og gør fordringen næsten umulig at efterleve. Men så vidt jeg ved, ekskluderede han ingen af dem, der ønskede at slutte sig til ham.”

Kunne Jesus være din helt?

”Jeg tror ikke, at jeg har nogle helte, men der er nogle personer og skikkelser, som på en måde ledsager mig, og som jeg kan blive ved med at vende tilbage til, fordi de er sammensatte og komplekse, og Jesus kunne helt klart være en af dem.”

Man mærker din magtkritiske tænkning som en rød tråd gennem hele forfatterskabet. Alle pile peger i retning af en afmontering af den patriarkalske undertrykkelse, også undertrykkelsen af den kønsmæssige diversitet. At hele samfundet hviler på en kønsbinaritet. Kan du uddybe dette?

”Nogle gange kan jeg godt blive overrasket over, at magtkritikken fylder så meget i modtagelsen af mine bøger. Jo, naturligvis er der kritik og et opgør med forskellige binære og patriarkalske strukturer, men jeg forsøger ikke at stille mig udenfor alt det problematiske og holde det ud i strakt arm. I stedet forsøger jeg at skrive indefra og ud. Et eksempel kunne være mange af de karakterer, som optræder i *Efter Solen.* På vidt forskellige måder er de alle sammen sat i en situation, hvor de ikke har deres egensubjektivitet og ikke kan mærke deres eget begær. Det gælder måske især novellen ”Bad Mexican Dog”, hvor en gruppe unge drenge konstant skal gøre sig ”blanke”, så de kan stå til rådighed for turisterne og opfylde deres begær. Rent sprogligt identificerer jeg fortælleren sig fuldstændigt med at være en ”beach boy”, og derfor er mange af de ting, der bliver sagt, egentlig mest en slags gentagelser af eller varitationer over de varelogikker, der hersker i strandklubben. Samtidig forsøger jeg inden for dette univers at finde nogle små sprækker eller lommer af intimitet, for eksempel når drengene efter arbejdstid nærmer sig hinanden på en legende og erotisk måde. Og sås kubber de pludselig hinanden fra sig igen, så bliver intimiteten brudt af en brutalitet, som de har taget med sig fra deres arbejde i strandklubben. Der findes ikke noget entydigt frigørende rum, som er fuldstændig løsrevet fra undertrykkelsen.”

Beach Boys i arbejde

Et citat fra denne novelle: ”Der er 480 liggestole i alt, 24 rækker à 20, og vi er 6 boys, det er fire rækker eller 80 stole til hver. Hvis man har styr på sin egen sektion, hvis ingen af ens badegæster mangler noget – indsmøring, drikkelse, lidt skygge eller viften for ansigtet – så har man lov til at prøve lykken oppe ved indgangen. Det er på de tyve meter, som træpromenaden strækker sig, fra receptionen ned til liggestolene, at man skal gøre det rigtige indtryk. Det er her, jeg får mulighed for at se de andre boys i aktion, lære deres stil lidt at kende. Det er her, jeg ser Immanuel. Da den franske dame med solhatten er nået halvvejs ned ad promenaden, løfter han den ene fod og sætter kurs direkte mod hende i en beslutsom gangart. Men han gør det uden at stresse …”

Jonas Eika er en mester i at skildre ambivalens og flydende tilstande. De skildrer aldrig virkeligheden – hverken den indre eller den ydre - i sort-hvidt. Uophørligt viser de os dobbeltheden i tilværelsen. Det hårde mod det bløde, det ulækre mod det nydelsesfulde og så videre. De foretrækker at fortælle fra et sted, hvor tingene ikke er afgjort. De er fx optaget af, hvorledes arbejdet siver ud i alle aspekter af livet. At man svarer på en arbejdsrelateret mail fem minutter, før man falder i søvn eller fem minutter efter, at man er vågnet. At man står til rådighed og er på døgnet rundt. Og at man især under den socialdemokratiske regering i Danmark først og fremmest definerer borgeren som et produktivt væsen. Staten er ikke længere til for borgeren. I dag er borgeren til for at producere for staten, så man kan betale skat. Det produktive menneske er også det moralske menneske, synes det at hedde. Hvis man mister sit arbejde, bliver syg eller eksempelvis er i behandling for en psykisk lidelse, bliver derhurtigt stillet krav om, at man straks skal stå til rådighed for arbejdsmarkedet. Selv føler Jonas Eika sig privilegeret, fordi deres arbejde ikke er drænende på samme måde som meget af det andet, ufaglærte arbejde, de tidligere har haft, fordi de har mulighed for at bruge al den nødvendige tid på deres bøger.

Vi diskuterer verdens gang lige nu. Jonas Eika mener, at vi er ved at overgå fra en verdensorden til en anden: ”Dels internationalt med en ny geopolitisk orden, dels er det planetariske grundlag for den bestående orden ved at forvitre, og dels lever vi i folkevandringernes tid. Vi kan ikke længere tage noget for givet, og derfor breder uvisheden og usikkerheden sig. Nogle steder reagerer man nationalkonservativt og forsøger at dæmonisere andre trosretninger, seksuelle mindretal og kulturer, som ikke hviler på et kristent grundlag. Jeg håber naturligvis på en radikal genforhandling af hele vores værdigrundlag her i Vesten, men frygter også at gamle, mytologiske og i bund og grund fascistiske forestiller om de sidste tider bobler op til overfladen igen,” slutter Jonas Eika.

Lisbeth Bonde

Faktaboks

På Jonas Eikas hjemmeside www.jonaseika.com kan man læse om de eksterne aktiviteter, der også er en del af deres ellers indadvendte beskæftigelse med at skrive. De holder foredrag, deltager i oplæsninger og optræder på forskellige festivals med deres forfatterskab. Så at optræde offentligt er nu blevet en integreret del af JonasEikas liv. Jonas Eika blev nomineret til Kritikerprisen i 2018 for novellesamlingen Efter solen. Samme år blev de tildelt Michael Strunge Prisen og prisen Den Svære To'er. I 2019 modtog de Montanaprisen og Karen Blixenprisen. Dette år modtog de også Nordisk Råds Litteraturpris. Juryens begrundelse for at tildele dem Nordisk Råds Litteraturpris:

"Modtageren af Nordisk Råds Litteraturpris 2019 er en ganske ung forfatter, hvis novellesamling Efter Solen har overrasket og begejstret juryen med sit globale perspektiv, sit sanselige og billedstærke sprog, og sin evne til at tale ind i samtidens politiske udfordringer, uden at man på nogen måde føler sig dirigeret et bestemt sted hen. Jonas Eika skriver om en virkelighed, der er genkendelig, om vi så befinder os i København, i Mexico eller i Nevada – blandt finansspekulanter, hjemløse drenge eller folk, som tror på rumvæsener. Men der er poetisk magi i luften. Virkeligheden åbner sig mod andre muligheder, andre dimensioner. Det er der noget vidunderligt og håbefuldt i, som præcis minder os om, hvorfor litteraturen kan andet og mere end at spejle det, vi allerede kender til."

Efter solen er oversat til svensk. Åben himmel foreligger snart på norsk.

FÖR EGEN RÄKNING
HELSINGFORSAVTALET 2. – FORSKAREN

EN SIGNAL OM VIKTEN AV NORDISKT SAMARBETE PÅ HÖGSTA POLITISKA NIVÅ

Foto: Linda Tammisto/ Helsingfors universitet.

Peter Stadius.

Under vinjetten *För egen räkning* presenterar *Nordisk Tidskrift* två efterkommande artiklar om den tänkta omstöpningen av Helsingforsavtalet, även kallat "Nordens grundlag".

Detta är den andra artikeln och den har ett *forskarperspektiv, från utsidan av det nordiska systemet.* Artikeln är ett inlägg av Peter Stadius som är professor och forskningschef på CENS – Centrum för Nordenstudier, Helsingfors universitet och ordförande i LF Finland. Han lyfter fram att liksom på 1950-talet är vägen framåt nu för det nordiska samarbetet att ta grepp om praktiska utmaningar.

Den första artikeln som trycktes i *NT* 2/25 synar Helsingforsavtalet utifrån ett *politiskt perspektiv, från insidan av det nordiska systemet.* Den är skriven av de två veteranpolitikerna, Jan-Erik Enestam från Finland, och Bertel Haarder från Danmark.

Helsingforsavtalet från 1962 ser nu ut att äntligen få en efterföljare, som i beredningsskedet gått under benämningen "ett nytt Helsingforsavtal". Återstår att se om man håller sig till Finlands huvudstad, som en markering av att det är uttryckligen ett nytt Helsingforsavtal, eller om man som i EU kommer att välja en ny stad då man ger avtalet ett namn. Om det nya avtalet undertecknas vid nästa rådssession hösten 2025, blir det ett 'Stockholmsavtal', om man inte väljer någon annan typ av namngivningslogik. Det är också fullt möjligt att det nya avtalet inte hinner se dagens ljus under detta år.

Om man jämför med raden av europeiska integrationsavtal från Rom till Maastricht och Lissabon, skulle en viss geografisk variation bidra till att skapa en bredare uppfattning om Norden som plats, och måhända också skapa en förväntningshorisont om att nya avtal kan tänkas i framtiden. Två avtal på drygt 60 år är dock rätt anspråkslöst för att nå nyss nämnda effekt. Jämförelsen med EU är dock haltande, och blottlägger de fundamentalt olika synsätt som karakteriserar det nordiska samarbetet i förhållande till den europeiska integrationsprocessen.

Snarare kunde en jämförelse med vad andra pan-regionala strukturer inom Europaområdet har åstadkommit, eller snarare inte åstadkommit, vara en bättre referenspunkt för att förstå Helsingforsavtalets väsen och de realiteter samt strategiska avsikter som styr den nu pågående processen. Endast Benelux-länderna kan uppvisa samarbetsresultat som i någon mån kan jämföras med Norden, medan exempelvis Visegrad-länderna (Polen, Tjeckien, Slovakien och Ungern) samt det löst sammanfogade medelhavsalliansen EuroMeds nio medlemsländer inte tål en jämförelse med nordiskt samarbete. Samtidigt är Helsingforsavtalet 1962 samt det nya avtal som är i vardandet, liksom hela det officiella nordiska mellanstatliga samarbetet, onekligen på många sätt förbundet till den sameuropeiska integrationsprocessen och EU.

Ett nödvändigt avtal 1962

Helsingforsavtalet kom till som ett nödvändigt dokument vid en tidpunkt då det under 1950-talet så framgångsrika nordiska samarbetet hade nått ett tillstånd av osäkerhet. Den tilltänkta tullunionen, som hade varit nästa stora steg på det nordiska samarbetets framgångssaga, hade gått i stöpet. Detta främst för att Danmark, Norge och Sverige valde att prioritera ett medlemskap i det europeiska frihandelsområdet EFTA. Danmark och i viss mån Norge hade också långtgående planer på att ansluta sig till EEC, medan Finland efter Berlinkrisen och notkrisen 1961 stod under hotet av en allt mera prekär säkerhetspolitisk utveckling. I Finland uppfattade den politiska ledningen den nordiska orienteringen som livsviktig, då den var den enda möjliga kanalen för en västorientering som kunde tolereras från sovjetiskt håll. Det var inom dessa premisser som den nordiska solidariteten och sammanhållningen sattes på prov.

Reaktionerna till Danmarks meddelande i augusti 1961 att man tänkte ansöka om medlemskap till den europeiska ekonomiska gemenskapen lät inte vänta på sig. Sveriges regering meddelade omvärlden 1961 att den svenska neutraliteten inte var förenlig med en ansökan om medlemskap i EEC. I det s.k. metalltalet 22 augusti konstaterade statsminister Tage Erlander att den västeuropeiska integrationsprocessen hade stakat ut konkreta mål i, ”syfte att främja Europas politiska enande och så stärka Atlantalliansen.” Ett fördjupat ekonomiskt samarbete, med uppenbara nationalekonomiska motiv, intresserade den svenska regeringen, men att ta steget till fullvärdig medlem i EEC ansågs då inte uppväga det man skulle förlora med uppgivandet av den mera självständiga utrikespolitiska linje som byggde på neutralitet. Det nordiska samarbetet stod med andra ord inför ett vägskäl, och orsaken stavades Europa. Om man får tro Gustaf Petrén, svensk kanslichef vid Nordiska rådet (sedermera ordförande i Letterstedtska föreningen 1971-1990) och den som i huvudsak formulerade det första textutkastet till Helsingforsavtalet, så var den allmänna stämningen bland dem som skulle arbeta vidare med de nordiska samarbetsplanerna, ”närmast paralyserade av skeendet ute i Europa.”

Mot den här bakgrunden såg de fem nordiska regeringarna att det var viktigt att på något sätt fastställa principerna för nordiskt samarbete, vid en tidpunkt då de centrifugala krafterna, både som självvalda strategier och i form av yttre faktorer, gjorde sig gällande. Man ville försäkra sig om att de resultat som uppnåtts inte skulle urvattnas och att alla fem länder även i fortsättningen skulle upprätthålla sitt engagemang i nordiskt samarbete. Från svenskt håll betonade man att det primära målet inte vara att fördjupa det nordiska samarbetet utan att slå vakt om redan uppnådda resultat och att de nordiska länderna skulle upprätthålla det mellanstatliga samarbetet. Frågan var bara hur en mellanstatlig solidaritetsförklaring skulle se ut i praktiken, vad var möjligt, vad kunde alla enas om?

Danmark hade varit skeptiskt till tanken att de nordiska länderna skulle yrka på någon form av dispens för inträde i EEC med hänvisning till de nordiska ländernas interna önskan att gå längre inom vissa delområden. Från svenskt håll hade man fört fram detta med hänvisning till att Benelux-länderna i Romtraktatet 1957 (§233) hade givits en liknande dispens. Danskarna ville inte ha den nordiska samarbetsbiten, med krav på särrättigheter för ett nordiskt block, med som ett explicit krav i sina förhandlingar om inträde. Man såg det närmast som en potentiell barlast som försvagade Danmarks förhandlingsposition. Danmarks europapolitik stödde sig i högre grad på ett beroende av den brittiska marknaden och följaktligen av Storbritanniens beslut att ansöka om medlemskap i EEC.

En höstkväll i Hangö

Den andra motpolen utgjordes av Finland där man var mest positiva till ett nordiskt samarbetsavtal. Ett splittrat Norden skulle för Finland ha betytt ett märkbart försvagande av den enda möjliga västorienteringen då EEC-medlemskap inte kom på fråga. Islands regering ledd av den hängivna nordisten Bjarni Benediktsson hade en klart positiv inställning till ett samarbetsavtal liksom den norska regeringen ledd av socialdemokraten Einar Gerhardsen. I Norges fall fanns det dock starka dubier kring ett utökat nordiskt samarbete bland högeroppositionen.

Det förberedande arbetet inleddes under hösten 1961 och de avgörande förhandlingarna fördes en kulen novemberdag i den lilla staden Hangö på Finlands sydligaste spets, dit alla fem statsministrar samt rådets presidium hade anlänt. Därtill hade det norska Stortingets oppositionsledare John Lyng inbjudits då man ville försäkra sig om att avtalsförslaget skulle kunna vinna understöd både i Nordiska rådet och i de nationella parlamenten. I novembermörkret 1961 förhandlades en avtalstext fram som alla stod bakom. Finländarna gjorde stora ansträngningar för att få den danske statsministern

Viggo Kampmann att revidera sin negativa inställning, och den nordiska solidaritetstanken kom till slut att föregå de enskilda nationella intressena och ryggmärgschauvinismen.

Gustaf Petréns minnesanteckningar från Hangömötet innehåller en hel del pikanta anekdoter, som att den finska ordförandeklubban vid mötet inte svingades av statsminister Martti Miettunen. Med hänvisning till sina begränsade kunskaper att leda mötet på svenska lät han presidiets finska medlem K-A Fagerholm leda mötet. Fagerholm var som bekant en övertygad nordist, vilket i sig kan ha bidragit till att man kunde komma fram till en avtalstext. Denna text kom då den landade på respektive nationella tjänstemäns bord att urvattnas något då de flesta 'skall' omformulerades till 'bör'. Detta var delvis en markering mot Nordiska rådet, vars rekommendationer bland tjänstemännen ställvis uppfattades som besvärliga störningar i det dagliga arbetet. Med tiden har detta dock förändrats. Helsingforsavtalet kan inte anses vara modigt visionärt i sina målsättningar, men var ändå en försäkran om att inte det formaliserade mellanstatliga nordiska samarbetet skulle bli en parentes på 10 år.

Ett uppdaterat Helsingforsavtal

Helsingforsavtalet har under årens lopp uppdateras sju gånger, senast 1995 med hänsyn till Sveriges och Finlands inträde i EU. Under 1970-talet noterades grundandet av Nordiska ministerrådet och under 1980-talet kom Färöarna, Åland och Grönland med i egen rätt i det nordiska samarbetet. Men vad gäller huvudsyftet har inga större förändringar skett. Inför ett nytt avtal har det länge varit klart att säkerhetspolitiken nu i motsats till 1962 kommer att skrivas in. Detta kunde ha gjorts redan på 1990-talet efter Sovjetunionens fall, men då hade inte nordiskt samarbete samma momentum som nu och det blev ogjort. Under kalla kriget drog säkerhetspolitiken isär de nordiska länderna, något man relativt framgångsrikt lindrade genom att upprätthålla 'den nordiska balansen'. Denna gick i korthet ut på att Danmark och Norge förhandlade till sig vissa undantag inom NATO, som att avsäga sig kärnvapen och främmande trupper på deras mark. Detta skapade en konvergens med de neutrala Sverige och Finland, som ju bilateralt i all tysthet också samarbetade med väst.

I skrivande stund är situationen som bekant en annan då alla nordiska länder är NATO-medlemmar och det säkerhetspolitiska läget i närområdena skärpts betydligt. Mycket har hänt sedan Erlanders metalltal 1961, och neutralitet är inte mera en nordisk specialgren. Trots denna nya situation som ännu hade känts rätt otänkbar för inte så många år sedan, finns det samtidigt längre geopolitiska tidsperspektiv som går igen. Yttre hot frammanar centripetala effekter för det nordiska samarbetet, och den nordiska balansen så som den formulerades under kalla kriget aktualiseras nu. Detta genom att man kan visa upp en mera koherent sammanhållning för det internationella samfundet, genom att också explicit införa försvarspolitiskt samarbete i ett officiellt avtal.

I övrigt står det klart att avtalet kommer att innebära en del nyheter. Dels gäller det texten i sig, som drygt 60 år gammal ter sig något ålderdomligt men gamla verbformer och representerar en tid då exempelvis fenomen som digitalisering inte hade samma fundamentala samhällsbetydelse som i dag. En moderniserad avtalstext har en symbolbärande betydelse som en markering av att det nordiska samarbetet regeringar och parlament emellan äntligen rör sig framåt. Om Norden ska beskrivas som en modern framgångsregion så duger det inte med stolpiga sentenser från 60 år tillbaka. Efter ett drygt decennium av diverse proklamationer att 'Nordens tid är nu', ser det äntligen ut som att denna sentens har en faktisk betydelse. Mot bakgrunden av att de nordiska statsministrarna har förbundit sig till vision 2030, målet att göra Norden mera hållbart och integrerat än någon annan region, ter det sig mer än naturligt att man kan förhandla fram ett nytt avtal som ersätter Helsingforsavtalet från 1962.

Under förberedelserna av ett nytt avtal har speciellt en fråga dykt upp på agendan, nämligen frågan om Grönlands, Färöarnas och Ålands status inom det nordiska samarbetet. I förhandlingarna har de samfällt yrkat på en jämlik ställning med de övriga. Det är främst Färöarna och Grönland som driver på denna fråga, medan Åland något mera neutralt balanserar mellan att bibehålla solidariteten till dessa två utan att artikulera något som kunde uppfattas som självständighetsyrkanden. Sverige och Finland har primärt sett frågan som en intern dansk angelägenhet, då det nordiska samarbetet i traditionellt byggt på en respekt för varje enskild lands suveränitet. Den senaste utvecklingen angående Grönland, med lika svårtolkade som oroväckande signaler från president Trumps administration, har haft en betydande inverkan på den pågående processen. I korthet kan den summeras med att man nu i den officiella retoriken frångått att särskilja mellan 'länder' och 'autonoma områden', och bara kort och gott talar om åtta länder. Detta tyder på att Färöarnas, Grönlands och Ålands ställning i ett nytt avtal kommer att vara starkare än tidigare.

Samtidigt är läget delikat, vilket väl framgår i Johan Strangs kolumn i förra numret av *Nordisk Tidskrift.* Dels finns det olika förhållningssätt till grundlagsenliga frågor kring utrikespolitiken och suveränitet, dels finns också samma grundläggande frågor kring förhållandet mellan regeringarna och de nordiska samarbetsinstitutionerna som var på tapeten redan 1962. Frågan är vad man vill med det nordiska samarbetet? Målet att vara den mest integrerade regionen om fem år är ambitiöst, och samtidigt är man långt från de bindande beslutsprocesser som den europeiska integrationen systematiskt har infört. Vision 2030 bör väl främst ses som en inspiration till att återta någon form av känsla för att det nordiska samarbetet rör sig framåt i tiden och att det finns substantiella mål. Att man nu sätter i en högre växel. Liksom på 1950-talet är vägen framåt nu också att ta tag i praktiska utmaningar, som skapandet av ett digitalt ID, vilket skulle vara ett konkret resultat för att röja gränshinder och

göra regionen mera integrerad. Nordiskt samarbete har lyckats bäst då man löst praktiska problem, som har en konkret inverkan på nordbornas vardag. Det finns knappast ett bättre sätt att skapa legitimitet för nordiskt samarbete.

Den nordiska samarbetsmodellen

Den nordiska samarbetsmodellen etablerades redan efter första världskriget, och den bygger på en respekt för de enskilda ländernas suveränitet. Detta har ofta inneburit att storslagna integrationsprojekt har varit svåra att genomföra. Det nordiska samarbetet utgår från en lägre ambitionsnivå, men också från en större tillit parterna emellan än vad fallet är inom EU. Inom Norden har man inte sett det som lika angeläget att genom bindande fördrag säkerställa att samarbetet fortgår. Man har i högre grad utgått från att man kan lita på den etablerade gemenskapskänslan och samarbetskulturen.

Det är en modell som regelbundet har utmanats av de mest hängivna nordisterna och förslag på att gå betydligt längre inom det mellanstatliga samarbetet har alltid dykt upp då och då, som 2010 då Gunnar Wetterberg publicerade sin uppmärksammade pamflett *Förbundsstaten Norden*. Men generellt har inte det nordiska samarbetet på samma sätt uppburits av storvulna programförklaringar om man jämför med det europeiska integrationsprojektet. Därför har man inte i Norden en räcka av fördrag och avtal som är fallet i EU.

Det allmänna världsläget, säkerhetspolitiska förändringar i närområdena och sakfrågor där uppenbara och av alla omfattade fördelar för samnordiska lösningar, har varit drivkraften för nordiskt samarbete. I tider då det nordiska samarbetet inte har upplevts som något viktigt att prioritera, har dock samarbetets strukturer, dvs. institutionerna och det folkliga stödet sammantaget, hållit skeppet flytande. Helsingforsavtalet har varit en viktig grundbult i detta arrangemang, men i dag är avtalet på många sätt föråldrat.

En uppdatering av Helsingforsavtalet innebär en kraftig signal att nordiskt samarbete på högsta politiska nivå igen är både viktigt och en praktisk väg för att skapa en bättre framtid för Nordens medborgare.

Peter Stadius

Litteratur

Mats Bergquist, “Stormakterna och Norden efter det kalla kriget”, i Sundelius & Wiklund (red.), *Norden sett innifrån. Det fjärde spårbytet*. Stockholm: Santérus 2017, s. 77-88.

Gustaf Petrén, ”Helsingforsöverkommelsens tillkomst”, *Nordisk Tidskrift* 1-2/1983, s. 62-72.

Franz Wendt, *Nordisk Råd 1952-1978*. Stockholm: Nordiska rådet 1979.

Claes Wiklund, ”1962 års Helsingforsavtal – den första heltäckande nordiska samarbetstraktaten”, i Sundelius & Wiklund (red.), *Norden i sicksack. Tre spårbyten inom nordiskt samarbete*. Stockholm: Santérus 2000, s. 91-103.

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

BÖR VI VARA RÄDDA FÖR ENGELSKAN?

Johan Strang.
Foto: Veikko Somerpuro.

Johan Strang är krönikör i *NT* och professor vid CENS – Centrum för Norden-studier, Helsingfors universitet.

Det är kanske att svära i kyrkan men jag vill använda denna krönika till slå ett slag för en liberalare inställning till engelskan i det nordiska samarbetet. Den skandinaviska språkgemenskapen är och förblir viktig som identitetsskapande kulturell markör, men för en växande grupp nordbor kan den också uppfattas som ett hinder. Engelskan kan i många sammanhang fungera som en dörröppnare som möjliggör en mera jämlik, inkluderande och demokratisk dialog.

Argumentet är simpelt. Norden består inte bara av de drygt 20 miljoner som talar något av de tre skandinaviska språken utan också av fem miljoner finskspråkiga, 350 000 som har isländska som modersmål och kanske 100 000 som talar grönländska eller samiska. Dessutom finns det en växande skara invandrare för vilka det inte är självklart att deras nyförvärvade kunskaper i exempelvis danska fungerar som en nyckel till både norskan och svenskan. För alla dessa grupper kan den gemytliga skandinaviskan upplevas som en tröskel för att delta i det nordiska samarbetet, och i värsta fall som ett verktyg för att skilja äkta från mindre äkta nordbor.

I grund och botten handlar det om att reflektera över våra egna privilegier. Tanken om att den *skandinaviska* språkgemenskapen är en *nordisk* gemenskap bygger på att alla finnar lär sig svenska i skolan, liksom alla islänningar, färingar och grönlänningar lär sig danska. Men det är en historia som är behäftad med olika uttryck för symbolisk makt och strukturell ojämlikhet. Alla som lärt sig ett främmande språk i skolan vet att det är en sak att lära sig de elementära grunderna och en alldeles annan att kunna delta på lika fot i en konversation där de övriga talar sina modersmål.

Speciellt i Finland är svenskan för många finskspråkiga förknippad med skamkänslor över att man egentligen *borde* kunna språket bättre. Vi som talar skandinaviska har ett ansvar för att visa tolerans och generositet. Jag brukar uppmana mina svenska och norska (i vissa fall till och med mina danska) vänner att inte kräva, utan vänligt signalera att man gärna talar skandinaviska i

butiker, caféer och restauranger i Helsingfors. Den latenta kunskapen i svenska bland finskspråkiga är stor och man möter i stort sett aldrig någon som skulle bli förnärmad. Men samtidigt är det också befriande för alla parter att ha engelskan att falla tillbaka på.

Ännu tydligare är hierarkierna då det gäller samer och grönlänningar för då hamnar vi huvudstupa in i en massa obekväma frågeställningar kring kolonialism och förtryck. Engelskans växande betydelse i ett självständighetssträvande och alltmera geopolitiskt centralt Grönland är obestridlig. Danskan är visserligen fortfarande viktig för de grönlänningar som vill skaffa sig en gratis utbildning i de skandinaviska välfärdsstaterna, men den förknippas också med gamla koloniala hierarkier där eliten var danskspråkig medan majoriteten av befolkningen talade grönländska. Man har diskuterat huruvida alla i offentlig ställning borde lära sig grönländska, men frågan är komplicerad och fylld av olika spänningar. Här kunde engelska fungera som ett neutralt verktyg för att inkludera olika grupper på ett jämlikt sätt.

Det är en allmän och brett omfattad uppfattning att den skandinaviska språkgemenskapen förfaller, men då är det oftast inte finnarnas, islänningarnas eller grönlänningarnas bristande kunskaper som oroar, utan snarare faktumet att danskar och svenskar verkar ha allt svårare att förstå varandra. Vissa brukar elakt påstå att det beror på att det danska språket håller på att degenerera till obegriplighet. En rimligare orsak är bristande intresse. Både den danska och svenska offentligheten har i stigande grad fokuserat på amerikansk politik och kultur. Under det nya millenniet började de två forna arvfienderna rent av se varandra som motbilder i frågor som invandring och högerpopulism.

Inte sällan är det just engelskans allt starkare position som pekas ut som orsaken till den skandinaviska språkgemenskapens tillbakagång. Det finns visserligen mycket forskning som pekar på hur engelskan utmanövrerar små språk och i vissa fall hela kulturer, men att acceptera och anpassa sig till globala trender och maktförhållanden kan också vara en effektiv strategi för överlevnad och inflytande, vare sig det handlar om 50 000 grönlänningar eller 30 miljoner nordbor. Jag tror att en av grunderna till de nordiska ländernas ekonomiska och kulturella framgångar är vår flexibilitet och internationella öppenhet. Det är enastående hur osentimentalt vi övergav tyskan för engelskan efter andra världskriget.

Det är väldigt svårt att säga något definitivt om hur den skandinaviska språkförståelsen utvecklats över tid. De mest tillförlitliga studierna *Nabostråksforståelse i Skandinavia* (Øivind Maurud 1976) och *Håller språket ihop Norden?* (Lars-Olof Delsing och Katarina Lundin 2005) säger inget konklusivt om saken och är inte direkt jämförbara med varandra. Och de undersökningar som exempelvis Nordiska ministerrådet gjort bygger i regel på folks självuppskattning, vilket är behäftat med en hel del metodologiska svårigheter.

Många forskare menar också att det finns en hel del nostalgi knuten till tesen om den skandinaviska språkgemenskapens förfall. Visst, äldre människor tenderar att förstå de andra skandinaviska språken bättre än yngre, men orsaken är som regel att man med åren utsatts för dem och utvecklat en vana för att förstå dem. Då dagens 60-åringar själva var tonåringar förstod de knappast de andra skandinaviska språken bättre än dagens ungdomar.

De mest styvnackade förespråkarna för skandinaviskan finner man i Norge och bland finlandssvenskarna. Det har antagligen att göra med att norrmännen *förstår* de olika skandinaviska språken bäst av alla i Norden, medan finlandssvenskan är så tydligt artikulerad att den *förstås av* de allra flesta i regionen. Man kunde kanske säga att den skandinaviska språkgemenskapen skulle vara komplett om vi alla försågs med norska öron och finlandssvenska munmuskler.

Att norrmännen förstår andra varianter av skandinaviskan bättre än danskarna och svenskarna har kanske att göra med att Norge tillhört både Danmark och Sverige vilket gör att man har en slags post-imperial vana att följa med debatten i dessa länder. I Norge har man också sedan länge haft en mycket större tolerans för, och stolthet knuten till, sina dialekter vilket antagligen bidrar till att man har lättare att förstå andra varianter av skandinaviskan. Samtidigt har den norska vurmen för dialekter, och striden mellan nynorska och bokmål, också bidragit till att språk och identitet är mera sammanvävda i Norge än på många andra håll. Ur ett sådant perspektiv blir det naturligt att se den nordiska identiteten som oskiljaktigt knuten till skandinaviskan.

Detsamma kan man kanske säga om finlandssvenskarna. Hos oss handlar vurmen för skandinaviskan ofta om ett missriktat försvar av svenskans ställning i Finland. Argumentet är att det är svenskan som knyter Finland till Norden och västvärlden. Tyvärr leder detta ofta bara till att finlandssvenskarna monopoliserar det nordiska samarbetet i Finland, vilket i sin tur betyder att det nordiska samarbetet marginaliseras på nationellt plan. Den lata praxisen där man på olika myndigheter, föreningar eller företag skickar en svenskspråkig till olika nordiska möten istället för den finskspråkiga kollegan som verkligen kan något om ämnet reducerar det nordiska till en tredje rangens fråga.

Jag tror det är dags att vi accepterar paradoxen att en liberalare inställning till engelska i nordiska sammanhang stärker svenskans ställning i Finland, liksom också den skandinaviska språkgemenskapen i stort. Språkkunskaper är inte ett nollsummespel. Det viktiga är att flytta fokus från språk till substans. På universitetet brukar jag ofta bjuda in ett par utländska forskare till mina nordiska seminarier. Det ger oss ett svepskäl att tala engelska, men sakta brukar diskussionerna övergå till skandinaviskan, i varje fall över kaffet och middagen. Nästa möte kan arrangeras utan utländska gäster, och kanske till och med på skandinaviska.

På samma sätt visade Larserik Häggmans rapport *Det nordiska i Finland* (2013) att det bland våra finländska ministerier var på försvarsministeriet som kunskaperna i svenska var starkast. Detta även om nordiska försvarssamarbetet sker på engelska. Också det gryende samarbetet inom Nato sker officiellt på engelska, men det skulle förvåna mig om inte den skandinaviska språkförståelsen prioriteras inom försvaret i alla nordiska länder.

Poängen med min provokation är inte att vi ska ge upp inför den engelska invasionen. Det finns fortfarande goda grunder för Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet att stödja den skandinaviska språkgemenskapen genom olika program och inte minst genom att själva också i fortsättningen ha skandinaviskan som sitt huvudsakliga arbetsspråk. Men jag tror att det kunde vara en god idé att öppna dörren för engelska i en större utsträckning än man gör idag.

Den engelska dominansen på stora delar av vår planet är ett resultat av den angloamerikanska världens kulturella, ekonomiska och militära imperialism, men det finns också tillfällen där engelskan kan erbjuda ett rum för att kommunicera på ett jämlikt och demokratiskt sätt. Den största utmaningen för den skandinaviska språkgemenskapen är inte att bekämpa engelskan, utan att göra det nordiska samarbetet levande, intressant och givande för så många människor som möjligt.

Johan Strang

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

MAJ-BRITT IMNANDER TILL MINNE

Nordisten, fil.lic. Maj-Britt Imnander, Trosa, avled i september 2025, 90 år gammal.

Maj-Britt växte upp på en gård i Imnäs i Jämtland och berättade med värme om hur hon som liten fick lyssna till sin mamma, lärarinnan, undervisa i skolan. Hemma fick hon en kulturhistorisk grund, studerade geografi, nordiska språk och litteraturhistoria i Uppsala. Där fick hon intresse för fornisländska och for därför på sommarkurs i Reykjavik 1959. Följande sommar tränade hon språket i arbetet på en gård på Sydlandet. Med stipendium tillbringade hon ett år vid Islands universitet innan hon återvände till studierna i nordiska språk i Uppsala med examen 1965. Maj-Britt hade också erfarenhet av undervisning när hon 1968 blev förlagsredaktör på LT:s förlag i Stockholm.

Nordens hus i Reykjavik, ritat av Alvar Aalto, är sedan 1968 ett kulturnav i Reykjavik. Vid tiden för dess tillkomst var det internationella utbudet i övrigt snålt, utöver program blev både biblioteket och kaféet med de nordiska dagstidningarna oerhört uppskattade. Direktörer hämtades från de andra nordiska länderna, anställda på fyra år. Maj-Britt kom 1972, rank och självklar presenterade hon ett otal nordiska gäster som höll föredrag, spelade eller sjöng. Det var en fröjd att lyssna till. I källaren gjordes plats för konstutställningar. Under både en färöisk och en grönländsk vecka bågnade väggarna under publiktrycket, minns jag. De fanns plats för inbjudna att bo i huset och där fanns också hon med make och son.

Maj-Britt Imnander. Foto: Sven Gustafsson.

Efter fyra år ville Maj-Britts många vänner få henne att stanna och ville erbjuda henne en god tjänst i ett annars mansdominerat samhälle, men hon återvände 1976 till förlaget i Stockholm.

Under sex år förestod hon Nordens folkliga akademi i Kungälv, som då var ett centrum för nordisk folkbildning och vuxenundervisning. En tid pendlade hon till gamla Trosa där hennes man Kjell Gustafsson haft sitt föräldrahem och där de hade köpt ett gammalt hus. Kjell hade varit studierektor på studieförbundet Vuxenskolan i Stockholm, nu kom Maj-Britt att arbeta för Vuxenskolan i Sörmland.

På 1990-talet kom Maj-Britts kunskaper och nordiska kontakter till sin rätt i *Arena Norden,* ett fönster öppet för allmänheten i en butikslokal vid Hantverkargatan i Stockholm. Då verkade hon ihärdigt för Föreningen Norden Sverige som hade kontor i samma hus. Platsen blev ett vattenhål för de då så aktiva nordiska, bilaterala, vänföreningarna. Där var det lätt att få upplysningar och kontakter, där hölls föredrag och hängdes små utställningar. *Arena Norden* ledde till att lokaler under rubriken *Norden i Foku*s öppnades i flera nordiska huvudstäder med upplysningar om det nordiska samarbetet. Hennes arbete med hjälptelefonen *Hallå Norden* motsvaras nu av den digitala informationstjänsten under Nordiska ministerrådet.

Maj-Britt var också engagerad i folkhögskolan Biskops Arnö och i samarbete med nordiska bibliotek grundade hon Nordiska litteraturveckan. Under namnet *Kura skymning*, ett gammalt begrepp för stunden innan lamporna tändes, lästes samma dag samma text högt vid ett stearinljus på många bibliotek i hela Norden med början 1997.

Maj-Britt brann för folkbildningen och med smittande ihärdighet fortsatte hon inom Föreningen Norden i Sörmland. Hon utnyttjade sitt kontaktnät och sina kunskaper och det ledde till författarbesök, skrivarläger för nordiska ungdomar, litterära cirklar och kulturhistoriska resor till öar i Norden, ja även till Ösel. Vi som en gång följde med Maj-Britt till en rikhaltig veckokurs om Grönland på en folkhögskola i Sisimiut har i år fått många tillfällen att minnas den. I Trosa-Vagnhärad, författaren Sven Delblancs hemort, var hon en av grundarna av det litterära Delblanc-sällskapet och länge dess ordförande, också det med samarbete åt många håll.

Maj-Britt hade en rad förtroendeuppdrag, bland dem som ledamot i Föreningen Nordens centralstyrelse, Svensk-isländska samarbetsfonden, Kulturfonden Sverige-Finland, Letterstedtska föreningens huvudstyrelse och utbildningsradions styrelse. För sina nordiska insatser fick Maj-Britt Jacob Letterstedts Nordiska förtjänstmedalj 2007 (*NT* 4/2007).

Nu har en nordisk stjärna slocknat.

Nanna Stefania Hermansson

BOKESSÄ

VISGIGANTERNA FRED ÅKERSTRÖM OCH CORNELIS VREESWIJK I NYTT LJUS

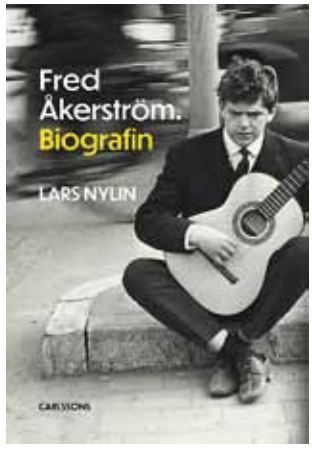

Fred Åkerström och Cornelis Vreeswijk kom att dominera den svenska visscenen i över två decennier. En nyutkommen biografi om Åkerström och en dokumentärroman om Vreeswijk visar på både likheter och skillnader i deras korta men produktiva livsöden.

1960-talet inledde en storhetstid för svensk viskonst. Då kom Sven-Bertil Taube, son till Evert, med en nytolkning av Bellman som väckte stor anklang i synnerhet hos yngre. Olle Adolphson, som hade debuterat redan på 1950-talet, skrev och framförde egna låtar, som nu är inkluderade i den svenska visskatten. Många andra förtjänar också att nämnas – Carl Anton Axelsson, Robert Broberg, Alf Hambe, Bengt Sändh, som alla skrev egna visor och var och en på sitt sätt bidrog till detta förnyade intresse för visan. Sannolikt spelade utländska artister som Edith Piaf, Georges Brassens och Pete Seeger en viktig roll som förebilder.

Men det var Fred Åkerström och Cornelis Vreeswijk som kom att dominera visscenen.

De var båda födda 1937. Fred växte upp i Stockholms innerstad. Cornelis föddes i Holland, men familjen flyttade till Sverige då han var 13 år. Han växte upp på Ekerö, några mil utanför Stockholm. Både bodde sedan mestadels i Stockholm. De skivdebuterade nästan samtidigt, 1962 respektive 1964. Båda genomgick flera skilsmässor och kraschade förhållanden. Fred fick en dotter, CajsaStina (född 1967) och Cornelis fick en son, Jack (1964–2023). Båda barnen blev vissångare och skrev egna låtar.

Fred och Cornelis dog med två års mellanrum. Fred blev bara 48 år, medan Cornelis hann fylla 50. Den korta levnaden måste för båda tillskrivas ett alltför kraftfullt alkoholintag och för Cornelis del också droger.

De träffades på 1960-talet och blev vänner och uppträdde ofta tillsammans. De skiljer sig åt i ett avseende. Fred var främst uttolkare av andras visor även om han skrev några få texter, medan Cornelis skrev egna texter och var bara i andra hand uttolkare av andras visor.

Allt detta och mer kan man läsa om i två böcker som utkom förra året: *Fred Åkerström. Biografin* av Lars Nylin och *Nu när man är död. En roman om Cornelis Vreeswijk* av Göran Greider. På olika sätt fyller de luckor i levnadsbeskrivningen av dessa artister.

Boken om Fred

Som Nylin påpekar i sin bok har Fred efter sin död inte uppmärksammats på samma sätt som Cornelis. Inga dokumentärer, inga minnesgalor, inget hyllande sällskap, inget pris till hans ära. Det stipendium som inrättades 1987 finns inte längre kvar. Ingen gata eller plats i hans hemstad Stockholm bär hans namn. Inte heller finns det mycket skrivet om honom. Dock finns det en Facebook-sida med många följare.

Det kom en biografi 2014 av Peter Mosskin, *Fred Åkerström. Ingenstans fri som en fågel.* Bra men för kortfattad enligt Nylin. Freds dotter CajsaStina gav 2010 ut Du och jag farsan, som Nylin kallar ”ett blödande brev till en komplicerad men älskad far”, som behandlar deras far och dotter-förhållande. Nylins utförliga biografi är därför ett välkommet bidrag till dem som vill veta ”allt”.

Boken om Cornelis

Om Cornelis finns redan en hel del skrivet, framför allt en uttömmande biografi av Klas Gustafson *Ett bluesliv. Hela berättelsen om Cornelis Vreeswijk* (2022). Det finns en stiftelse, som delar ut ett stipendium bekostat av intäkterna från royalties m.m., och ett livaktigt vänsällskap, som bl.a. ordnar minst två konserter årligen. Vidare har en park i Stockholm uppkallats efter honom.

Enligt undertiteln är Greiders bok en roman, men den är utformad som en fiktiv självbiografi. I ett efterord säger Greider att han ville skriva utifrån den röst han hörde i sångerna och dikterna. Det är oerhört djärvt att skriva en annan persons självbiografi, i synnerhet en person som många fortfarande har egna minnen av. Men kritikerna har lovordat försöket. Greider har till och med diktat till en ny vers i sången ”Veronica”, även den har fått godkänt. Greider är ju själv också poet vid sidan av sitt journalistiska värv.

Likheter

Båda böckerna vill motverka nidbilden av dessa artister som opålitliga suputer. Visst finns det en del negativt att säga om dem. Fred hade en mörk sida, som han själv tillskrev en barndom med en misshandlande far och mobbande

skolkamrater. Han kunde som Nylin skriver vara ”högljudd och självcentrerad, jobbig”. Cornelis var en provokativ person och skandalskriverierna kring honom var många. Han var oresonligt svartsjuk och kunde bli fysiskt våldsam. Att båda var alkoholiserade står klart. Men om man ser på deras enorma produktion och räknar alla de framträdanden som de genomförde förstår man att de också var hårt arbetande artister som inte ständigt var berusade. Båda ägnade sig ambitiöst åt att utforska såväl tidigare som samtida utländska visdiktare.

Båda ställde sig på sig de svagas och utstöttas sida. Rent politiskt stod båda till vänster, i likhet med de flesta i kulturvärlden på den tiden. Fred tog det seriöst och engagerade sig aktivt i partipolitik. Cornelis var däremot lite mer anarkistisk, vilket kunde irritera den mer renlärige Fred och orsaka gräl dem emellan. Mot slutet tröttnade dock Fred på partipiskan och förklarade sig vara opolitisk.

Båda blev populära både i Danmark och Norge och samarbetade med inhemska visartister där.

Olikheter

Fred var som sagt uttolkaren av andras verk, något som i början av hans karriär var det vanliga. Till en början var det mycket Ruben Nilsson med bl.a. ”Åkare Lundgrens begravning” och ”Den odödliga hästen”. Han tog initiativ till bildandet av ett Ruben Nilsson-sällskap. Men den visdiktare han gjorde störst succé med var Bellman. Fortsatt anses Fred vara en av nutidens största Bellmantolkare. När han framträdde på scen var han Bellman och de figurer som besjungs i visorna. Nylin citerar författaren Klas Östergren: ”Hans [Freds] register mellan det grova bräkandet och det fjäderlätt känsliga […] För mig finns det ett före och efter Fred Åkerström. Visst hade vi sjungit Bellman innan vi hörde Åkerström […] men Fred Åkerström gjorde något som vände upp och ner på det hela. Här kan man verkligen tala om att ord blev kött.” Den som vill kan gå ut på nätet och leta upp inspelningar för att förstå vad Östergren menar. Det hör till saken att Fred faktiskt också hade erfarenhet som skådespelare.

Han skrev några egna låtar, bl.a. ”Oslo”, som en hyllning till en stad han gillade, och ”Ingenstans är man fri som en fågel”. Men den låt som man mest förknippar Fred med (förutom hans Bellmantolkningar) är ”Jag ger dig min morgon”. Musiken är av amerikanen Tom Paxton, men hans version blev aldrig lika populär som Freds.

Cornelis sjöng ibland också andras visor, bl.a. Bellman – till Fred Åkerströms förtret sägs det, som såg Bellman som sin. Men huvudsakligen framförde Cornelis sina egna låtar och det på ett oefterhärmligt sätt med småprat mellan där han tilltalade publiken med ”medborgare”. Liksom Bellman och Taube skapade han också ett persongalleri med bl.a. Fredrik Åkare,

Polarn Pär, Felicia och Ann-Katrin. Han blandade högt och lågt. Han kunde mitt i en talspråklig text flika in ett ålderdomligt eller byråkratiskt uttryck. Han gick från det poetiska till det burleska. Ett tag var hans verk försedda med en varning i *Sveriges Radios* skivarkiv. De skulle spelas ”med urskillning”, som det hette.

Han komponerade själv men skrev också texter till andras musik. Han lånade ibland friskt utan att alltid uppge det. I ett utkast till testamente ger han uttryck för hur han såg på saken: ”Har visor något värde? Nu när man är död?/ Så länge jag sjöng dem, fick jag dagligt bröd./Nu ger jag dom till alla och envar./ Och jag menar att: visor tillhör alleman./ Den som ej kan sjunga lyssnar på dem som kan./ Och ingen vet vem visan skrivit har./ Visst får du ärva visorna, jag lämnade dem ju kvar.”

Vem var bäst?

När två artister jämförs ligger det nära till hands att fråga: Vem var bäst? Men det är i det här fallet omöjligt att avgöra. Mina minnesbilder från den tiden är att publiken och kritikerna uppskattade båda. Enligt Freds biograf Nylin var de skilda sorter. ”Två giganter” kallar han dem sammanfattningsvis. Båda har onekligen satt outplånliga spår i vår viskultur.

Birgitta Agazzi

Litteratur

Göran Greider. *Nu när man är död. En roman om Cornelis Vreeswijk*. Albert Bonniers förlag. Stockholm 2024.

Lars Nylin. *Fred Åkerström. Biografin*. Carlsson Bokförlag. Stockholm 2024.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

PIONÉR BLANT KVINNELIGE STORTINGSPOLITIKERE

Biografi om Magnhild Hagelia

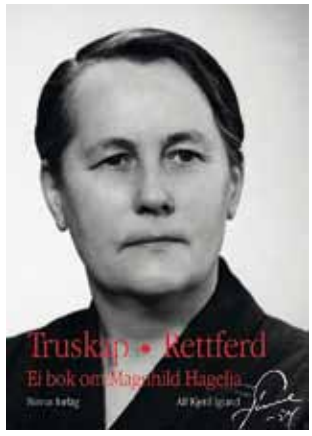

Alf Kjetil Igland har skrevet en bok om hundre års politiske Norgeshistorie. Inn i denne historien har han tegnet tidligere stortingsrepresentant Magnhild Hagelia – hvem hun var, hva hun trodde på, hva hun kjempet for og hvilke drømmer hun som sosialdemokrat hadde for framtida til folk.

Som biografi er boka for lang og litt lite stringent. Som historiefortelling om samfunn og utvikling – og med Magnhild Hagelia i sentrum gjennom nesten hundre år – er boka interessant og vel verd å lese.

Jeg er verken objektiv eller nøytral i min anmeldelse av bokas innhold. Jeg har selv vært stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet, og ble den første kvinnelige stortingspresident i 1993. Det ville ikke vært mulig uten foregangskvinner som Magnhild Hagelia.

For meg har lesingen vært en repetisjon og en bevisst oppdatering av likheter/ulikheter mellom hennes tid og vår tid. Naturlig nok har jeg konsentrert meg om den tiden hun møtte på Stortinget; først sporadisk som vararepresentant (1945–1949) og deretter fast representant i 4 perioder 1949–1965. Hun var den første kvinnen fra sin valgkrets som kom på Stortinget.

Selv møtte jeg Magnhild Hagelia da jeg i 1994 – på hennes 90 årsdag – avduket en byste av henne ved Grimstad rådhus.

For meg er Magnhild Hagelia en pionér blant Stortingskvinner i arbeiderbevegelsen, en av dem som gikk først og som «staket ut veien». Som kvinne i Stortinget opererte hun i et svært mannsdominert terreng; i hennes siste periode på Stortinget 1961 – 1965 var 13 av 150 representanter kvinner, snaue 10%. (Som en følge av at flere partier, deriblant Arbeiderpartiet, vedtok kjønnskvotering på begynnelsen av 1980-tallet, økte kvinneandelen til 30% ved valget i 1985. I dag er kvinneandelen 44%. Magnhild Hagelia var for øvrig imot kjønnskvotering).

Som de fleste av oss var Magnhild Hagelia både tradisjonell/konservativ og nytenkende/radikal. I likhet med mange andre politikere i hennes generasjon var hun autodidakt, sjøllært, og med en usedvanlig kunnskapstørst. Hvordan

hun gjennom et langt liv vokste i kunnskap, klokskap og innsikt, er godt dokumentert i boka.

Magnhild Hagelia sto konsekvent på de vanskeligstiltes side. Hun hadde tidlig sett fattigdom og urett på nært hold. Drivkraften hennes var et uegennyttig ønske om å bidra til å forandre samfunnet i en mer rettferdig retning. Som sosialdemokrat sto hun støtt i Arbeiderpartiet gjennom hele sitt liv. Hun ble aldri det vi i dag ville kalle en barrikadestormer, hun kunne være både sta og stri, men først og fremst var hun ombud for sine velgere når hun gikk inn i store og små enkeltsaker, saker som angikk hverdagsmenneskene.

9.februar 1962 ble en merkedag i Stortingets – og Magnhild Hagelias – historie. Hun ble den første kvinnen som ledet et møte i Stortinget (Lagtinget), en begivenhet som den gang vakte stor oppmerksomhet. Hun mestret oppgaven med verdighet, dyktighet og ro.

I ettertid forårsaket Magnhild Hagelias inntreden som president at alle kvinner som senere har ledet møter i Stortinget (jeg er en av dem), er blitt titulert «Ærede president».

I 1963 ledet Magnhild Hagelia 50-årsjubileumskomiteen for kvinners stemmerett. I 2013 ledet jeg 100-årsjubileumskomiteen for kvinners stemmerett. Et pussig, men ikke overraskende sammentreff!

Det er lett å glemme at det vi i dag tar som en selvfølge, var kampsaker i hennes tid. Forfatteren skal ha ros for at han så godt og så ofte har fått fram kontrasten mellom «datid» og «nåtid». Jeg er sikker på at Magnhild hadde nikket anerkjennende til mye av det som er oppnådd i hennes fotspor: Utviklingen av Velferdsstaten til det den er i dag.

Magnhild Hagelia var ingen «rødstrømpe», men hun gjorde en imponerende innsats i praktisk politikk for å bedre kvinners – og spesielt enslige kvinners – rettigheter. Likestilte rettigheter for gifte/single på boligmarkedet og arbeidsmarkedet, skatt, utdanning, lønn under sykdom, alderspensjon til å leve av og kvinners rett til å bestemme over egen kropp (abortloven), bare for å nevne noen områder.

Det politiske området er stort og vidtfavnende. Det er ikke lett å velge ut enkeltsaker. Når jeg likevel vil trekke fram noen saker, tror jeg disse beskriver eller representerer Magnhild Hagelia godt:

Striden om Bondeparagrafen

I alle år på Stortinget ble Magnhild Hagelia regnet som et meget lojalt medlem av Arbeiderpartiets gruppe. Men da gruppa gikk inn for å endre sammensetningen av Stortinget slik at det ved valg skulle bli en mer rettferdig fordeling av representanter mellom de folkerike og folkesvake delene av landet, stemte

Magnhild Hagelia imot gruppevedtaket. Hun ville beholde «Bondeparagrafen» og gjorde seg mektig upopulær for sitt standpunkt. Tross gruppeledelsens og Einar Gerhardsens forsøk på å påvirke henne, vek hun ikke.

Dette er kanskje det nærmeste hun noen gang var et «opprør». 26.november 1962 ble saken likevel avgjort. Med én stemmes overvekt vedtok Stortinget å skrote Bondeparagrafen. Etter hennes tid har Stortinget ytterligere tilpasset representanttallet etter befolkningstetthet – neppe etter Magnhild Hagelias ønske!

Kvinnelige prester

I en lov fra 1912 ble nesten alle offentlige stillinger – med unntak av prestetjenesten – åpnet for kvinner. Likevel var det etter hvert flere kvinner som tok teologisk embetseksamen. I 1957 var sju av de ni biskopene fortsatt imot at kvinner skulle kunne gjøre prestetjeneste. I Stortinget var motstanden mot kvinner i presteembeter også stor. Magnhild Hagelia gikk til sterkt – og retorisk – angrep på motstanderne: «Kvar i Guds ord står det at kvinna er mindreverdig?» spurte hun. Hun kunne ikke finne gode grunner for at en kvinne ikke kunne bli prest «korkje frå eit kristent eller eit samfunnssyn».

Selv om Stortinget etter dette – med et bekvemt flertall – åpnet for at kvinner kunne bli prester, var motviljen på grasrota stor. Boka har en fyldig beskrivelse av denne motstanden og av Magnhild Hagelias engasjement i striden. Saken nådde et klimaks 14.april 1961 da Ingrid Bjerkås ble utnevnt som den første kvinnen til prestetjeneste i Berg og Torsken prestegjeld på Senja. I dag – i folkekirka vår – er mer enn halvparten av biskopene kvinner.

Språkstriden – Vogt-komiteen

At boka til tider fremstår mer som en historiefortelling enn en biografi, er omtalen av språkstriden i Norge et eksempel på. Jeg har lest disse sidene med særlig interesse fordi jeg i mine yngre år var forkjemper for samnorsken. Språkstriden beskrives over flere sider uten at Magnhild Hagelias engasjement blir særlig mye omtalt. Som nynorskbruker sto hun lojalt på Arbeiderpartiets politikk om å arbeide for ett skriftspråk i Norge, nemlig samnorsk. Selv om hun var medlem av Vogt-komiteen som hadde som oppgave å gjennomgå språksituasjonen og eventuelt foreslå endringer som kunne virke samlende på de ulike fløyene, forteller boka lite om hennes syn på striden.

Språkstriden varte langt utover Magnhild Hagelias tid. Først i 2002 satt Stortinget et endelig punktum for den offisielle samnorsk-politikken.

Vennskap blant kvinner – på tvers av partigrensene

Med så få kvinner på Stortinget må det ha oppstått et særegent fellesskap mellom disse. Selv om de fleste kvinnene – den gang som nå – var fra Arbeiderpartiet, gikk kvinnefellesskapet på tvers av partigrensene. I boka omtales særlig forholdet mellom Magnhild Hagelia og Claudia Olsen fra Høyre. De tok felles initiativ til at tittelen «Stortingskvinner» ble etablert, til at sjøfolk skulle få samme rettigheter som andre lønnsmottakere, og til at «Kvinners frivillige beredskap» så dagens lys i 1951.Magnhild Hagelia og Claudia Olsen ble etter hvert mer enn kollegaer – de fikk et vennskap som varte utover tiden på Stortinget.

Ombud

Magnhild Hagelia var bevisst den rollen hun kunne spille i mange saker. Fra sin posisjon kunne hun bistå sine «medfylkinger». I årenes løp fikk hun utallige brev fra lokalpolitikere, bedriftseiere, frivillige organisasjoner og fra enkeltpersoner, alle med bønn om hjelp til å finne løsning. Og hun strakte seg langt i så måte. I boka blir vi presentert for et knippe av sakene hun grep fatt i. Det kunne dreie seg om skole, helse, næringsliv, samferdsel, moms og industrisaker. Mange saker dreide seg om folks praktiske eller økonomiske problemer. Noen saker løste hun elegant, andre ganger møtte også hun veggen, og i atter andre saker hadde hun politiske motforestillinger mot den løsningen som brevskriveren ønsket seg.

Ingen sak for stor, ingen for liten; som ombud fikk Magnhild Hagelia stor tillit.

Utenfor Norges grenser

Selv om Magnhild Hagelia var mest knyttet til lokale og nasjonale saker, var hun utsending til Nordisk Råd i flere perioder. Et par ganger var hun også delegat til den Interparlamentariske Union (IPU).

I boka omtales Hagelias initiativ i Nordisk Råd om å forby boksing, for å slippe å skifte mellom sommer- og vintertid to ganger i året og for et fritt arbeidsmarked for lønnsmottakere i Norden. I hennes tid ble det lite bevegelse i de sakene. Derimot beskrives det sosiale og kulturelle fellesskapet mellom nordiske politikere som givende.

Magnhild Hagelias uttalelse: «Norge er med – og må vere med – i internasjonalt samarbeid, i Norden, i Europa og i verden», er en kortversjon av hennes utenrikspolitiske syn. Spørsmålet om Norges tilknytning til det som da het EF var ennå i sin spede begynnelse mens Magnhild Hagelia satt på Tinget, men da saken senere kom opp, var hun tilhenger av norsk EF-medlemskap.

Pionér

Magnhild Hagelia var på mange områder en pionér. For sin innsats ble hun utnevnt til ridder av 1.klasse av St.Olavs Orden i 1976. Likeledes er det betegnende for hennes lavmælte stil at hun først mot slutten av sitt liv (1990) ble tildelt Aust-Agders likestillingspris.

Avslutning

Til tross for at Magnhild Hagelia tilhørte min fars generasjon, er det en rød tråd gjennom hele boka som bekrefter at det er sammenheng mellom politikken i Magnhilds og min tid.

For meg og generasjoner etter meg, er det viktig å være bevisst at det er Magnhild Hagelia og hennes generasjon Arbeiderpartikvinner som beredte grunnen for den velferdsstaten vi i dag lever i.

Jeg vil takke forfatteren for det bildet han, gjennom 540 sider, har tegnet av Magnhild Hagelia.

Kirsti Kolle Grøndahl

Alf Kjetil Igland, *Truskap - Rettferd. Ei bok om Magnhild Hagelia*. Novus Forlag, Oslo 2025.

FINLANDSBILDEN – MED ANDRAS ÖGON

Tommi Koivulas och Heljä Ossas bok om brytningstiden i Finlands säkerhetspolitik är både rykande aktuell och inaktuell.

Det är frågan om en ambitiös sammanställning av vad andra länder har tyckt om Finlands vägval, hur de länderna har reagerat och resonerat kring Finlands allt tydligare och starkare orientering västerut, något som kulminerar i Nato-medlemskapet. Det handlar om åren 2014–2024. Det finns mycket att hämta i det omfattande material Koivula & Ossa har samlat. Sannolikt kan boken mycket väl fungera som en lärobok över Finlands säkerhetspolitiska orientering under det beskrivna decenniet, samtidigt som den är trogen sin infallsvinkel att se på Finland med andras ögon.

Det makabra är att boken samtidigt känns som en fläkt från en svunnen tid – på grund av den utveckling som har skett i säkerhets- och försvarspolitiken i Europa och USA efter att Trumps mandatperiod började i januari 2025.

Visserligen pekar författarna – inspirerade av en amerikansk tankesmedja – på att Finland och övriga europeiska Nato-länder sannolikt får förbereda sig på att USA kräver större försvarssatsningar av dem i framtiden. Men att den interna sprickan mellan USA och de europeiska Nato-länderna skulle bli så stor och så här snabbt efter att denna bok gick i tryck, det kunde knappast någon ana.

Bokens titel (*Suomi mainittu* – alltså "Finland har nämnts") visar vad perspektivet är; man vill kartlägga hur andra länder ser på Finland. En viktig ingrediens i diplomatin kan tänka, men samtidigt kan själva angreppssättet signalera dåligt självförtroende – och om det är så, är det något som författarna försöker tillbakavisa. De undersökta länderna är Sverige, Norge, Polen, Tyskland, Frankrike, Storbritannien, USA och de baltiska länderna. Materialet de utgår ifrån är forskningsrapporter och artiklar där Finland nämns. Till exempel beskrivs hur de baltiska länderna – som blev Nato-medlemmar redan 2004 – hade varnat för Rysslands aggressioner redan före Krim-annekteringen.

Avstampet för bokens analys sätts just till år 2014, då Ryssland annekterade Krim. Men författarna påminner om att tecknen om en förändring fanns där redan tidigare, då Ryssland sa upp internationella avtal, uttryckte missnöje med sin egen stormakt, oppositionella mördades och 2008 då kriget i Georgien bröt ut. Nästan som underförstått blir det ett faktum att den som ska betrakta Finlands säkerhetspolitiska vägval, först bör se på Rysslands agerande. Författarna menar också att om man frågar medborgare i andra västländer vad de känner till om Finland så är det just detta, att landet är Rysslands granne. Rysslands anfallskrig mot Ukraina blir den största vattendelaren. Att Sveriges syn på Finland ändrades mycket i och med Nato-processen är bekant, så mer intressant är att läsa om hur Norges inställning till Finland förändrats – då Finland har blivit en allierad och en trygghetsgarant, inte minst uppe i Arktis.

Författarna hävdar att Finlands säkerhetspolitiska omorientering har tagits emot positivt i de flesta länder de har undersökt. Ofta framställs Finland i dessa länder som ett land att sympatisera med, till och med beundra, en Rysslandsexpert. Men, skriver de, varje land har sitt eget sätt att se på Finland. Till exempel för Frankrike är Finland relativt ointressant och landet förknippas främst med andra nordiska länder och EU-samarbetet. Omvänt betonar Finlands försvarspolitiska redogörelse från 2021 Frankrikes roll, vid sidan av Storbritannien, Tyskland, USA, Sverige och Norge.

Så då Finland sällan är i centrum för de säkerhetspolitiska diskussionerna blir analyserna rätt vaga och de egentliga Finlandsexperterna i dessa länder är också få, skriver Koivula och Ossa.

Av de undersökta åren är det de sista, 2022–2024, som Finland rönt mest intresse hos de undersökta länderna, alltså tiden för ansökan om Nato-medlemskap och stegen till Nato-medlem. Det arktiska områdets växande

försvarspolitiska betydelse hör också till sådant som väckt intresse hos andra, och ägnas även här mycket uppmärksamhet.

Författarna påpekar också att då Finland är ett Nato-land finns större förväntningar och krav på Finland, vars försvarsvilja och starka försvar i relation till landets litenhet tidigare har noterats – men ibland också ifrågasatts.

Bokens källförteckning är så enormt omfattande att den är skäl att nämna, men den verkliga godbiten är en kronologisk förteckning över händelser i Finlands säkerhetspolitik under åren 1989–2024.

Anja Kuusisto

Tommi Koivula & Heljä Ossa: *Suomi mainittu – Kansallisen turvalisuutemme murroskausi 2014–2024 läntisin silmin*. Teos, Helsinki, 2024.

KVINNORS VÄNSKAP

Om de första kvinnliga journalisterna i Stockholms tidningsvärld

Denna otroliga energi! Denna oförstörbara tillit till handlingen – görandet! Jag tänker på Alva Myrdals understatement, hennes ord till Elsa, Gunnar Myrdals syster, en gång på tjugotalet: *Något litet kan man väl göra…*

Det är som om 1900-talet föder fram en ackumulerad kvinnlig handlingskraft med en tsunamistyrka som byggts upp under århundraden av underordning. Det är väl att ta i, men när jag läser Fatima Bremmers bok, *Ligan – Klarakvarterens blodsystrar eller en märklig explosion av kvinnlig intelligens* är det en första och en bestående tanke.

Boken handlar om ett tiotal kvinnor som i början av 1900-talet på olika vägar tog sig in i den tredje statsmaktens rökiga stimmiga rum – de första kvinnliga journalisterna i Stockholms tidningsvärld.

Det är Célie Brunius, Agnes Byström-Lindhagen, Ellen Rydelius, Elin Brandell, Elisabeth Krey, Ester Blenda Nordström, Vera von Kraemer, Ellen Landquist, Elin Wägner och Gerda Marcus.

Där har ni buketten. Några av dem har egna biografier – framförallt Elin Wägner och Ester Blenda Nordström, medan flera av de andra antingen skrivit memoarer eller blivit omskrivna – som Ellen Landquist vars korta liv var föremål för Beata Losmans i mitt tycke fantastiska bok, *Kamp för nytt kvinnoliv* som kom redan på 1980-talet.

Var och en för sig hade de fascinerande kvinnoliv i en djupt patriarkal värld - rösträtten fick de ju först 1919/21 – men med en viss frihet som deras klasstillhörighet gav dem. De kom alla från en borgerlig miljö – mer eller mindre förmögen – de fick alla en uppfostran där kunskap, språk, bildning ingick. Som Agnes Byström – dotter till den liberale riksdagsmannen, nykteristen, frikyrkomannen Jakob Byström – som hade studier i USA, Berlin och Uppsala bakom sig när hon klev in på *Stockholms Dagblads* redaktion. Eller professorsdottern Célie Cleve – som kommer att gifta sig Brunius 1908 och få sex barn – med en plats bland murvlarna på *Svenska Dagbladet* i Klarakvarteren – nitisk, smart, ordentlig och med en otrolig arbetsförmåga. Och Ellen Rydelius, signaturen Tzigane (bl.a) som kunde ryska efter att ha bott i St Petersburg och som hade en fil. kand i ryggsäcken när hon äntrade journalistbanan. Det var väl egentligen bara Elin Wägner som nekades en högre utbildning av sin far.

Det Bremmer gör, och gör skickligt, det är att fösa ihop dem i en kollektivbiografi och därmed belysa och levandegöra ett gott stycke kvinnohistoria – och feministhistoria. Väninnorna. Ligan.

Stockholm före det första världskriget. ”Drömmarnas tid” som jag har kallat den i min bok över min farmor som var lika ung som de. Då allt tycktes möjligt. Då framtiden och framstegen gick hand i hand. Det är i sådan tid som människan blir sitt bästa jag.

Bremmer ger en detaljerad skildring av Klarakvarteren, av de rökiga redaktionerna, av den ogenerade patriarkalismen, den självklara manliga överordningens kultur som är ramen, villkoren, för de unga kvinnornas strategier: vackra klänningar, vita handskar, stora hattar.

Och det fanns behov av dem – eller rättare sagt behov av kvinnosidor och kvinnonyheter i den expanderande tidningsvärlden. Det var en plats de fyllde ut – och sträckte ut. Just det faktum att de hade högre utbildning än många av de manliga journalisterna gjorde att de kunde göra scoop – som när Ellen Rydelius kunde intervjua tidens verkliga superstar Anna Pavlova vid hennes besök i Stockholm eftersom Rydelius kunde ryska och var kvinna. Eller Célie Cleve (Brunius) som haffade den minst lika världskände Bernhard Shaw på ett tåg och charmade sig till en minst lika exklusiv intervju.

Bremmers styrka ligger just i detaljerna, de närgångna porträtten av Stockholms tidningars redaktioner. Röken, dammet, pilsnerflaskorna. Positionen: ett skrivbord i skymundan där deras motkultur utvecklas, fylld av ironi – ju djupare underordning desto mer ironi – humor, sammanhållning.

Bremmers hantverk är därtill verkligt gediget. Här finns en rikedom av källor som hon skickligt utnyttjar. Hon har t.ex. letat upp kartor från det dåtida Stockholm, hon har gått till tidningsarkiven, hon har utnyttjat minnesartiklar från trettio-fyrtiotalen. Som kinkig historiker skulle man ibland vilja ha mer

citat, mer kunskap om vilken källa hon använt – men det är ju ingen avhandling och det ska vi kanske vara glada för, för då hade texten förmodligen torkat ut och tyngts av en enorm notapparat – nu glider prosan så lätt. Men ändå – vi historiker är ju lite känsliga när vår forskning används utan att det framgår.

Svagheten ligger i redogörelsetvånget, som alla som skriver om andras liv känner väl igen: vad ska tas med, vad ska lämnas därhän – den förbannade redovisningsplikten. Den kan bara hållas i schack av en eller flera styrande frågor som lyfter fram vissa saker, men håller undan annat. Och det är just det jag saknar i bokens andra hälft när dessa fantastiska kvinnor börjar leva sina liv var för sig, även om vänskapen alltjämt finns där med fester och födelsedagspresenter.

Då parallelliseras berättelserna och några får mycket utrymme, andra mindre. Elin Wägner till exempel tar rejält med plats – ständigt denna Wägner! Som det finns så många böcker om redan. Eller Ester Blenda Nordström.

Men invändningen kan viftas bort därför att samtidigt är dessa liv var för sig så spännande – och så fascinerande. (Och det är ju inte alla som har tagit del av Wägnerbiografierna.) Energin. Tron på möjligheter till förändring, kraften att handla. Som när Wägner och Marcus far till Wien efter första världskriget som representanter för Rädda Barnen, eller Gerda Marcus lidelsefulla arbete med fattiga barn under tio- och tjugotalen och med judiska barn under trettio- och fyrtiotalen. Detta framstår som närmast omänskligt – och innan Bremmers bok bortglömt. Eller den ständigt aktiva Célie Brunius som trots att hon ensam tog hand om sex barn blev huvudredaktör för *Bonniers veckotidning,* senare *Bonniers månadstidning,* under hela mellankrigstiden och under kriget *Nordens tidning* fram till 1947. Som om det inte räckte var hon ordförande i Yrkeskvinnors klubb i Stockholm från 1934, senare ordförande i Yrkeskvinnors riksförbund till 1944. Ja, och så styrelseledamot i Rädda Barnen…

Och Ellen Rydelius fångar mitt intresse. Hon som förälskade sig i Elin Wägners bror, hon som var Ria Wägners vagabondiska mamma, som försörjde sig som freelance och författare till mängder av resehandböcker, t.ex. 8 dagar i Rom och liknande.

Jag tänker självklart på Anna Lindhagen som just fått sitt hektiska liv berättat i en biografi skriven av Susanne Lindhagen. Hon var inte en Ligamedlem, men där finns samma nästan övermänskliga görande, verkande – verksam överallt!

Någon gång svartnar det lite i den annars nästan ofattbart ljusa kvinnovänskapen som när Elin Wägner håller Ellen Rydelius undan från sin döende bror. De var vid det laget skilda och han hade barn med sin nya fru som sitter där vid dödsbädden – trots det bryts vänskapen i flera år. Men återtas.

Jag, som deltagit i liknande sammanhang som när vi i slutet av 1970-talet bildade *Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning*, kan inte låta bli att förundras över Ligans väninnor som håller samman årtionde efter årtionde. Var är avunden? tänker jag avundsjukt. Var fältet tillräckligt stort för dem att verka utan att trampa på varandras tår? Eller var kvinnors underordnade ställning så mycket mer påtaglig då att deras behov av varandras stöd aldrig upphörde? Eller var dessa kvinnor alldeles särskilda också på vänskapens område?

Hur var det med män? Barn? Företeelser som *kan* vara – som Alva Myrdal en gång uttryckte det: hindersamma.

Nja, jag ser inget mönster – vi har ju Elin Wägner och hennes sorgliga kärleksliv – hon skilde sig från Johan Landqvist efter en alltför lång tid av hopp – han var ju en enda stor otrohetslort. Sedan hennes korta och trista små affärer som måste ha gjort Ligan än viktigare som tröst i livet.

Ellen Rydelius kärlek till Elin Wägners bror skapade som vi såg en spricka mellan kvinnorna – som de kom över. Ester Blenda Nordström fick elände på grund av sin lesbiska identitet. Gerda Marcus hade måhända affärer men ingen äkta man. Ellen Landquist, Murre kallad av vännerna, dog ung. De övriga var gifta, en eller två gånger. Några hade barn. Men inte ens sex barn kunde stoppa Célie Brunius från att vara aktivt med i Ligan. Inget tydligt mönster således. Men de hade ett privatliv som självfallet underlättades av tjänstefolk. De flesta hade pigor.

Där är den stora skillnaden mot Maj – född Ericsson, gift Hirdman. Min farmor som vid samma tid och i samma ålder som de, strök omkring på gatorna i Stockholm på jakt efter livet – för att skriva, skriva! Hon ville inte bli journalist – tvärtom. Sånt pack! Hon avskydde ”damförfattare”. Hon ville bli Strindberg. Och hon hade sannerligen ingen ”liga”. Hon hade manliga ungsocialistiska vänner som nog snarare prisade hennes fylliga byst än hennes klara huvud.

Så här ropar ”klass” som vanligt ut sin betydelse. Ligans unga välutbildade damer kunde suga i sig tidsandans optimism och framtidstro på ett helt annat sätt än proletärungen Maj. De hade en handlingshorisont.

Det är ändå där svaret på deras energi och handlingskraft finns vill jag tro. En framtidstro, en framstegstro som uppfattades som självklar. Det var så starkt att inte ens ett världskrig med miljoner döda kunde rucka den. Ligan är för att summera: ett stycke spännande välskriven kvinnohistoria – jag tackar och tar emot.

Yvonne Hirdman

Fatima Bremmer. *Ligan - Klarakvarterens blodsystrar eller en märklig explosion av kvinnlig intelligens.* Bokförlaget Forum, Stockholm 2025.

BALANSEN MELLAN KONSTNÄRLIG FRIHET OCH BUSINESS

Bokförläggare Per I. Gedins begrundanden

Per I. Gedin är sedan länge en centralgestalt i den svenska bokvärlden – som förläggare, författare, kulturdebattör och initiativtagare till bland annat Augustpriset. I *Bäste bokförläggare! Från en förläggares vardag* blickar han tillbaka på ett liv bland manuskript, författarskap, refuseringar, succéer och kulturpolitiska samtal. Boken är en rik och detaljskarp skildring av förlagsarbetets vardag, där breven – till och från författare, bokhandlare, politiker och kollegor – fungerar som både drivkraft och dokumentation.

Med ett förflutet på Bonniers, där han bland annat lanserade den svenska pocketboken, klev Gedin 1961 in som chef på Wahlström & Widstrand. Hans berättelse omfattar dryga två decennier (1960–1985) av förändringar i den svenska bokbranschen, där besluten präglas av både idealism och kommersiella överväganden. Men boken är också personlig; Gedin reflekterar stundtals öppet över sin egen roll, sina bedömningar och de människor han mött längs vägen. Resultatet är en sammansatt och mångfacetterad inblick i ett yrke som ibland kanske verkar i skuggorna av det litterära rampljuset.

Att läsa *Bäste bokförläggare* är som att vandra genom ett rikt arkiv av röster och ögonblick. Det är sannerligen en rik brunn Gedin har att ösa ur. Av tusentals sparade brev har han valt ut ett ansenligt antal, och avsändarna är ofta namnkunniga – Per Wästberg, Tage Danielsson, Per Åhlin, Olof Lagercrantz, Gunnar Harding, Vilhelm Moberg, Ulf Lundell, Alexander Solzjenitzyn och Joseph Heller för att nämna några. De flesta brevskrivarna är män, men mellan pärmarna finner man också namn som Barbara Berger, Rebecka Tarschys och Suzanne Brøgger. Korrespondensen rör sig mellan royalty, honorar, refuseringar, omslag, skrivkramp och ibland rena vardagligheter – och ger därmed både ett dokumentärt djup och ett levande vittnesmål om relationerna mellan författare och förläggare. Bokbranschen framstår som komplex, ibland svårmanövrerad, och hela tiden balanserande konstnärlig frihet och business.

Att göra boken i sin helhet rättvisa i en kortfattad recension är knappast möjligt men vissa nedslag är särskilt pikanta, som när Gedin i augusti 1962 får ett brev från Genarp:

> Mitt namn är Lars Norén. Jag ber att få sända Er en diktsamling.

Den då artonårige Norén hade vågat sig på att skriva till Gedin efter att författaren Artur Lundkvist läst hans manus, berömt det och erbjudit sig att skriva ett förord. Gedin hann inte svara på brevet innan Norén ringde upp från Skåne och snart stod på kontoret i Stockholm. Någon publicering blev det emellertid inte. Gedin upplevde dikterna som obehagliga och författaren som alltför krävande. Noréns debut *Syrener, snö* gavs i stället ut på Bonniers året därpå.

Fler anmärkningsvärda refuser följer: Jan Guillou, 22 år, fick nobben för framtidsromanen *R*, som Gedin bedömde vara för ”kylig”. Även Theodor Kallifatides fick nej, för att ett år senare debutera med en diktsamling på Bonniers.

Mellan de på förlaget ”insläppta” författarna och förläggaren pågår en ofta varm och kamratlig brevväxling, där många adresseras som ”Broder”. Gedin framstår stundtals som en förstående fadersgestalt inför författarnas ångerfulla ursäkter för försenade manus. Ovanligt öppenhjärtigt berättar brottmålsadvokaten Hugo Lindberg om sina problem rörande en efterfrågad bok med minnen från de dramatiska rättegångar han deltagit i:

> Jag har haft en blåsig semester och kallt i vattnet och dessutom varit lat. Jag har inte skrivit något, men däremot samlat en del material. Omkring den 10 september reser jag till Frankrike. Men att nu lova manus för bok till jul, vågar jag inte.

Även Jörn Donner, författare, finsk politiker och chef för Svenska Filminstitutet, har svårigheter att leverera och skriver långa brev om varför:

> Jag är fullt och bittert medveten om att jag är skyldig dig 25 000 kronor, men jag kan icke, kan icke fysiskt, eftersom jag arbetar 18 timmar i dygnet, få min bok färdig, trots att jag sysslat mycket med den. Som gammalt vin blir nytt blir den naturligtvis bättre med åren, men färdig blir den inte, till året 1972.

Per Wästberg, som debuterade på Wahlström & Widstrand redan 1949, bara sexton år gammal, fungerade länge även som förlagets lektör. Kanske är hans brev några av bokens mest underhållande:

> Bifogar 3 utlåtanden. Sätt upp 100:- på Jean Cayrol: straff för att du ger mig en svår fransman, jag kämpade i tolv timmar.

Gedin berättar gärna om förlagets framgångar – bland annat om den långlivade antologin *Svensk dikt – från trollformler till Lars Norén* (i senare upplagor *Svensk dikt – från trollformler till Katarina Frostenson*) som kom ut i sex utgåvor och får sägas vara det närmaste en svensk kulturkanon för svensk dikt som publicerats. Men när han påstår att boken numera är så gott som omöjlig att få tag på, känns det som en sanning med modifikation. En snabb sökning

på Bokbörsen visar gott om exemplar (och ett tummat exemplar står i denna skribents bokhylla).

Korrespondensen med landets bokhandlare, som i början av 1960-talet var omkring trehundra till antalet – från familjeföretag till större kedjor – är också livfull. Ofta är tonen känslomässig, till och med anklagande:

> Varför denna ovänliga gest? Varför detta svek? Varför blott 10 Ruin, Drömskepp (varav 5 absolut osäljbara)!!

skriver till exempel bokhandlaren Åke Rasmusson i Malmö.

Ibland handlar det om Gedins egen prestige, som när han inte tilldelats rum på rätt hotell under den årliga bokmässan i Frankfurt, och kränkt skriver flera brev:

> I have stayed with your hotel for the last five years and I am sure there must be a mistake. I refuse your way of handling this matter…

Efter att till slut ha fått kontakt med hotelldirektören löser sig problemet. Mäktiga män ser ofta till att det gör det.

Förtörnad blir Gedin också när författaren och civilingenjören Sven Fagerberg är missnöjd med avräkningen, och efter flera av spydigheter dräpande brev ringer Gedin – ett samtal som återges så här:

> "Vem är det som skriver böckerna" – författaren svarade jag. ”Vem är det som trycker böckerna” – tryckeriet svarade jag, och började ana vart han var på väg. ”Och vem är det som säljer böckerna” – bokhandlarna blev svaret. ”Vad behöver jag då en förläggare till?”

Bäste bokförläggare är i sig ett långt och grundligt svar på den frågan. Gedins digra bok visar med eftertryck att förläggarrollen är nog så viktig. Även om läsningen bitvis är långrandig, lyckas författaren förtjänstfullt förena yrkeshistorik med personliga möten, förhoppningar och besvikelser. Läsaren får en unik inblick i hur bokbranschen har förändrats – inte bara i sin teknik och affärslogik, utan också i sin själ.

Som tidsdokument är *Bäste bokförläggare* ovärderlig.

Anna Hedelius

Per I. Gedin. *Bäste bokförläggare! Från en förläggares vardag.*
Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2025.

Medarbetare i Bokessä och Kring böcker och människor:
Birgitta Agazzi, språkvårdare, Stockholm
Anna Hedelius, journalist och författare, Stockholm
Yvonne Hirdman, professor em., Stockholm
Kirsti Kolle Grøndahl, tidligere stortingspresident, Drammen
Anja Kuusisto, bitr. chefredaktör *HSS Media,* Kaskö

SAMMANFATTNING

Nordisk Tidskrift nr 3/2025 är ett Jubileumsnummer med anledning av Letterstedtska föreningen 150 år. Numret inleds med en kort överblick ”Letterstedska föreningen – Historien – Samtiden – Framtiden” av Björn von Sydow och Lena Wiklund. Därpå följer ett tema ”Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor”. Det är en samling artiklar som utgår från föredragen på Jubileumsseminariet med samma namn. Elina Druker skriver om Nordisk barn- och ungdomslitteratur – satsningar och succé. Hans H. Skei berättar om Nordisk kriminallitteratur i ett internationellt perspektiv – Om Nordic Noir. Unni Lindell kåserar kring «En dag med författargärningen». Mia Österlund presenterar Visioner av mångfald och motstånd – Nedslag i nutida barnlitteratur i Norden. Bo Tao Michaëlis beskriver Krimscenen i Danmark idag inom böcker och tv-serier. Åsa Warnqvist beskriver Den svenska barndeckarens framgångssaga. Temat avslutas med Ævar Örn Jósepsson som tar avstamp i frågan En ö i havet – hur kan stormfloden av deckare på Island förklaras?

Paavo Lipponen har utkommit med sin tredje memoardel. I artikeln ”Grannar med olika visioner. Sverige, Finland och gemenskapen EU” publicerar *NT* ett sammandrag på svenska av ett av kapitlen i memoarerna.

Artikeln ”Stygn som berättar” om den samiska textilkonstnären Britta Marakatt-Labba, är skriven av Marianne Nordenlöw.

I *NT-Intervjun* samtalar Lisbeth Bonde med författaren Jonas Eika.

Under vinjetten *För egen räkning* presenterar *NT* två efterkommande artiklar om den tänkta omstöpningen av Helsingforsavtalet. Detta är det andra inlägget och av Peter Stadius som har ett forskarperspektiv (det första inlägget hade ett politikerperspektiv i *NT* 2/25).

I detta nummers *Krönika om Nordiskt samarbete* ställer sig Johan Strang frågan ”Bör vi vara rädda för engelskan?”.

Nanna Stefania Hermansson minns nordisten Maj-Britt Imnander.

I *Bokessän* tar sig Birgitta Agazzi an två nyutkomna böcker om Fred Åkerström och Cornelis Vreeswijk. De kom att dominera den svenska visscenen i över två decennier.

Under *Kring böcker och människor* finns fyra bidrag. Kirsti Kolle Grøndahl har läst en nyutkommen biografi om Magnhild Hagelia. Anja Kuusisto omskriver Tommi Koivula och Heljä Ossas bok om brytningstiden i Finlands säkerhetspolitik. Yvonne Hirdman har fördjupat sig i boken *Ligan* som handlar om de första kvinnliga journalisterna i Stockholms tidningsvärld. Numret avrundas med Anna Hedelius omskrivning av Per I. Gedins *Bäste bokförläggare! Från en förläggares vardag.*

LW

TIIVISTELMÄ

Letterstedtska föreningen täyttää 150 vuotta, ja sen kunniaksi *Nordisk Tidskrift* nro 3/2025 on juhlanumero. Numeron aloittaa katsaus ”Letterstedska föreningen – Historien – Samtiden – Framtiden” (”Letterstedtska föreningen – Historia – Nykypäivä – Tulevaisuus”) jonka ovat kirjoittaneet Björn von Sydow ja Lena Wiklund. Katsausta seuraa teema ”Barnböcker och kriminallitteratur – två nordiska framgångssagor” (”Lastenkirjat ja rikoskirjallisuus – kaksi pohjoismaista menestystarinaa”). Kyseessä on kokoelma tekstejä, joiden lähtökohta on samanniminen juhlaseminaari. Elina Druker kirjoittaa ”Pohjoismaisesta lasten- ja nuortenkirjallisuudesta – panostuksia ja menestystä”. Hans H. Skei kertoo pohjoismaisesta rikoskirjallisuudesta kansainvälisestä näkökulmasta – Nordic Noirista. Unni Lindell pakinoi ”Päivästä kirjailijana” ja Mia Österlund kertoo ”Visioista moninaisuudesta ja vastarinnasta - Poimintoja nykyajan lastenkirjallisuudesta Pohjoimaissa. Bo Tao Michaëlis kuvaa tämänhektistä tanskalaista rikoskirjallisuutta ja rikostelevisiosarjoja. Åsa Warnqvist puolestaan kertoo Ruotsalaisen lapsirikosromaanin menestyksestä. Teeman päättää Ævar Örn Jósepsson, joka pohtii tekstissään miten selittää Islantilaisten rikosromaanien hyökyaallon.

Paavo Lipposelta on ilmestynyt hänen elämäkerran kolmas osa. Artikkelissa ”Grannar med olika visioner, Sverige, Finland och gemenskapen EU” (”Naapureita eri näkemyksillä. Ruotsi, Suomi ja EU-yhteisö.”) *NT* julkaisee yhteenvedon yhden Lipposen kirjan luvuista. Teksti ”Stygn som berättar” (”Tikit jotka kertovat”) käsittelee saamelaista tekstiilitaitelijaa Britta Marakatt-Labbaa, ja sen on kirjoittanut Marianne Nordelöw. *NT-intervjun* -osiossa Lisbeth Bonde keskustelee kirjailija Jonas Eikan kanssa.

För egen räkning -palstalla *Nordisk Tidskrift* julkaisee kaksi perättäistä tekstiä suunnitelluista muutoksista Helsinkisopimukseen. Tässä numerossa julkaisemme toisen asiaa käsittelvän tekstin, ja sen on kirjoittanut Peter Stadius, joka tuo tutkijan näkökulman asiaan. (Ensimmäisessä tekstissä (*NT* 2/25) tulokulma oli poliitikon.) Tämän numeron *Krönika om Nordiskt samarbete* kolumnissa Johan Strang kysyy “Kuuluuko meidän pelätä englanninkieltä?”

Nanna Stefania Hermansson muistelee pohjolakativistia Maj-Britt Innanderia.

Kirjaesseessä Birgitta Agazzi käsitelee kahta vastailmestynyttä kirjaa jotka käsittelevät Fred Åkerströmia ja Cornelis Wreeswijkiä.

Osasto *Kring böcker och människor* koostuu neljästä kirjoituksesta. Kirsti Kolle Grøndahl on lukenut vastailmestyneen Magnhild Hagelian elämäkerran. Anja Kuusisto kirjoittaa Tommi Koivulan ja Heljä Ossan Suomen turvallisuuspolitikan murrosta käsittelevästä kirjasta. Yvonne Hirdman on perehtynyt kirjaan *Ligan,* joka kertoo ensimmäisistä naisjournalisteista Tukholman lehtimaailmassa. Numeron päättää Anna Hedeliuksen kirjoitus Per I. Gedinin kirjasta *Bäste Bokförläggare! Från en förläggares vardag*.

LW

Suomennos: Peter Mickwitz

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri är en av Nordens äldsta kulturtidskrifter. Den utges sedan 1878 av Letterstedtska föreningen, sedan 1925 i ny serie i samarbete med Föreningen Norden. *Nordisk Tidskrift* vill framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytets tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt berör de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. I tidskriften publiceras översikter, artiklar, intervjuer, bokessäer, recensioner, krönikor och under vinjetten För egen räkning personligt hållna bidrag om nordiskt samarbete. I varje årgång återfinns ett temanummer *Politik i Norden* samt *Litteraturen i Norden* det gångna året. Tidskriften har en samnordisk redaktion och språken i artiklarna är danska, norska och svenska. Artiklar på finska och isländska översätts till något av de skandinaviska språken. Tidskriften sprids i hela Norden i en tryckt upplaga samt på nätet.

Nordisk Tidskrift utkommer med fyra nummer per år. Prenumerationspriset inom Norden för 2025 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr. Prenumeration för 2025 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 40 91 95-5, Nordisk Tidskrift. För medlemmar av föreningarna Norden gäller, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris. Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Vasagatan 28, 111 20 Stockholm. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Letterstedtska föreningen är en förening för nordiskt samarbete i samtiden grundad 1875. Ändamålet är att befrämja samarbetet mellan de fem nordiska länderna inom vetenskap, konst och industri. Föreningen har nationella avdelningar i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Uppgiften är att dela ut anslag till nordiska ändamål, utdela en Nordisk förtjänstmedalj och ett Nordiskt översättarpris, arrangera nordiska seminarier samt ge ut *Nordisk Tidskrift.*

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org.

Nordisk Tidskrifts redaktion:

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:
Fil. kand. Lena Wiklund
Tel. +46-(0)70-405 00 31. E-post: lena.wiklund@letterstedtska.org

Dansk redaktör:
Dr. Phil. Henrik Wivel
Tel. +45-20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:
Pol. mag. Guy Lindström
Tel. +358-(0)50-552 11 51. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:
Cand. it. Helgi Þorsteinsson
Tel. +354-666 67 90. E-post: h.thorsteinsson@gmail.com

Norsk redaktör:
Professor Hans H. Skei
Tel. +47-97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no

Redaktionssekreterare:
Fil. kand. Louise Hertzberg
Tel. +46(0)73-327 69 90. E-post: louise.hertzberg@letterstedtska.org

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Besöksadress c/o Föreningen Norden, Vasagatan 28, Stockholm
Tel +46-(0)8-654 75 70. E-post: info@letterstedtska.org